

MUHASEBE VE DENETİME BAKIS

Accounting and Auditing Review

Yıl/Year : 14 • Sayı/Issue : 42 • Nisan/April 2014 • 10.00 TL • ISSN:1307-6639

- ✍️ Avrupa, Avustralya ve Türkiye’de Hisse Senetleri Borsada İşlem Gören İşletmelerin Maruz Kaldıkları Risklerin Türev Ürünlerle Yönetilmesi ve Likidite ve Kredi Riski Yöntemi
Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN - Öğr. Gör. Dr. Can ÖZTÜRK
- ✍️ Denetçi Yargısının Nesnelleştirilmesinde Kullanılabilecek Başlıca Yöntemler ve Bayes Yaklaşımı
Prof. Dr. Nurten ERDOĞAN - Araş. Gör. Dr. Sezen ULUDAĞ
- ✍️ Yeni Türk Ticaret Kanunu İle Türkiye’de Kurumsal Yeniden Yapılandırma ve Mali Ortamın İyileştirilmesi
Doç. Dr. Esin OKAY
- ✍️ Muhasebe, Kurumsal Yönetim ve Etik Üçgeninde, Etik Kod Uygulamalarının Önemi : Borsa İstanbul’da İşlem Gören Şirketlerde Etik Kod Uygulaması Üzerine Bir Araştırma
Yrd. Doç. Dr. Can Tansel KAYA - Dr. A.Engin ERGÜDEN
- ✍️ Uluslararası Bilgi Sistemlerinde Bilgiye Erişim, Bilgilerin Depolanması ve Teknik Analizi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAHVECİ - Sabri YENEN
- ✍️ Gayri Maddi Hakların Kullanımı İçin Yapılan Ödemelerin Muhasebe ve Vergi Düzenlemeleri Kapsamında Analizi
Dr. M. Uğur AKDOĞAN
- ✍️ Finansal Varlıklarda Değer Düşüklüğünün Muhasebeleştirilmesi ve Vergisel Açından İncelenmesi
Öğr. Görv. Dr. Hümeyra ADIGÜZEL

MUHASEBE VE DENETİME BAKIS

Accounting and Auditing Review

Yıl/Year:14 Sayı/Issue: 42 Nisan/April 2014

TÜRMOB ADINA SAHİBİ
Owner on behalf of TURMOB
Nail SANLI

Genel Yayın Yönetmeni
Executive Editor
Yücel AKDEMİR

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Responsible For Desk Editor
Ali E. DOĞANOĞLU

Editör ve Yayın Kurulu Başkanı
Editor and Head of the Editorial Board
Prof. Dr. Yüksel Koç YALKIN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN
Erdoğan ARSLAN
Hakan AY
Garip AYZ

Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI
Prof. Dr. Kadir GÜRDAL
Prof. Dr. Semih ÖZ
Doç. Dr. C. Yiğit ÖZBEK

Hakemli Dergi / Refereed Journal
Yayın Türü : Süreli Yaygın
Publication Type : Periodical issue

TÜRMOB MU-DEN A.Ş. tarafından yayınlanmaktadır

İdari Merkez / Administrative Office
Gençlik Cad. No:107 Anıttepe/ANKARA
Tel: (0.312) 232 50 60
E-mail : alid@turmob.or.tr

Basım Yeri / Published In : ANKARA
Basım Tarihi / Published date : 03.04.2014

Üç ayda bir yayımlanır
Published four times a year

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler
Veri Tabanı'na (SBVT) kayıtlıdır.
EBSCO tarafından taranmaktadır.

Registered in TÜBİTAK-ULAKBİM Turkish Social Sciences
Database. Indexed by Ebscohost Academic Search
Complete

Dizgi Düzenleme
Tuncay TEKYILDIZ

Baskı / Print

Ziraat Gurup Matbaacılık A.Ş.
İstanbul Yolu Trafo Karşısı Varlık/ANKARA
Tel : (312) 384 73 44

ISSN: 1307-6639

BİLİM HAKEM KURULU ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdurrahman Akdoğan

Prof. Dr. Nalan Akdoğan

Doç. Dr. Tamer Aksoy

Prof. Dr. Doğan Argun

Osman Arıoğlu

Erdoğan Arslan

Prof. Dr. Sinan Aslan

Hakan Ay

Doç. Dr. Yıldız Ayanoglu

Garip Ayaz

Prof. Dr. Mustafa A. Aysan

Doç. Dr. Kerim Banar

Cansen Başaran

Prof. Dr. Ercan Bayazitli

Prof. Dr. Selim Bekçioğlu

Recep Bıyık

Kadir Boy

Prof. Dr. Kamil Büyükmirza

Prof. Dr. Mehmet Ali Canoğlu

Prof. Dr. Yurdakul Çaldağ

Prof. Dr. Orhan Çelik

Prof. Dr. Ferruh Çömlekci

Doç. Dr. Volkan Demir

Prof. Dr. N. Cömert Doyrangöl

Prof. Dr. A. Hayri Durmuş

Dr. Fatih Kemal Ebiçioğlu

Prof. Dr. Selman Aziz Erden

Prof. Dr. Halim Ergen

Doç. Dr. Deniz Umut Erhan

Prof. Dr. Fatih Coşkun Ertaş

M. Nazmi Esen

Prof. Dr. A. Ümit Gökdeniz

Prof. Dr. Recep Güneş

Prof. Dr. Kadir Gürdal

Prof. Dr. Ali Ersin Güredin

Prof. Dr. Rüstem

Hacırüstemoğlu

Prof. Dr. Cemal İbiş

Prof. Dr. Mustafa İpçi

Prof. Dr. Mevlüt Karakaya

Prof. Dr. Aydın Karapınar

Prof. Dr. Reşat Karcıoğlu

Prof. Dr. Sait Yüksel Kaygusuz

Sami Kazıcı

Prof. Dr. Sadık Kırbay

Prof. Dr. Şükrü Kızılot

Özcal Korkmaz

Doç. Dr. Güray Küçükkocaoğlu

Prof. Dr. Ganite Kurt

Prof. Dr. Nihat Küçüksavaş

Prof. Dr. Ömer Lalik

Prof. Dr. Beyhan Marşap

Prof. Dr. Can Şımgıa Mugan

Prof. Dr. Rifat Ortaç

Mehmet Ferudun Ökten

Prof. Dr. Semih Öz

Derya Özalp

Doç. Dr. Yiğit Özbek

Mustafa Özdil

Prof. Dr. Salih Özel

Prof. Dr. Yıldız Özerhan

Prof. Dr. Bülent Pamukçu

Prof. Dr. Recep Pekdemir

Prof. Dr. Alparslan Peker

Prof. Dr. Necdet Sağlam

Prof. Dr. Cevat Sarkamış

Doç. Dr. Zafer Sayar

Prof. Dr. Mehmet Sayarı

Prof. Dr. Nevzat Saygılıoğlu

Doç. Dr. Güven Sayılğan

Prof. Dr. Seval Kardeş Selimoğlu

Dr. Veysi Seviğ

Prof. Dr. Orhan Sevilengül

Prof. Dr. Fevzi Sürmeli

Prof. Dr. Münir Şakrak

Doç. Dr. Macide Şoğur

Prof. Dr. Hülya Talu

Prof. Dr. Selahattin Tuncer

Prof. Dr. Tuğrul Tüfekçioğlu

Dr. Masum Türker

Prof. Dr. Selçuk Uslu

Doç. Dr. Özgür Özmen Uysal

Prof. Dr. Şaban Uzun

Bülent Üstünel

Mahmut Vural

Doç. Dr. Serap Yanık

Prof. Dr. Yüksel Koç Yalkın

Prof. Dr. F. Münevver Yılanı

Prof. Dr. Göksele Yücel

Prof. Dr. Süleyman Yükcü

Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Prof. Dr. Figen Zaif

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr.
Nalan AKDOĞAN
Öğr. Gör. Dr.
Can ÖZTÜRK

Avrupa, Avustralya ve Türkiye’de Hisse Senetleri
Borsada İşlem Gören İşletmelerin Maruz Kaldıkları
Risklerin Türev Ürünlerle Yönetilmesi ve Likidite ve
Kredi Riski Yöntemi

1

Prof. Dr.
Nurten ERDOĞAN
Araş. Gör. Dr.
Sezen ULUDAĞ

Denetçi Yargısının Nesnelleştirilmesinde Kullanılabilecek
Başlıca Yöntemler ve Bayes Yaklaşımı

19

Doç. Dr. Esin OKAY

Yeni Türk Ticaret Kanunu İle Türkiye’de Kurumsal
Yeniden Yapılandırma ve Mali Ortamın
İyileştirilmesi

35

Yrd. Doç. Dr.
Can Tansel KAYA
Dr. A. Engin
ERGÜDEN

Muhasebe, Kurumsal Yönetim ve Etik Üçgeninde,
Etik Kod Uygulamalarının Önemi : Borsa İstanbul’da
İşlem Gören Şirketlerde Etik Kod Uygulaması
Üzerine Bir Araştırma

49

Yrd. Doç. Dr.
Mehmet KAHVECİ
Sabri YENEN

Uluslararası Bilgi Sistemlerinde Bilgiye Erişim,
Bilgilerin Depolanması ve Teknik Analizi

69

Dr. M. Uğur
AKDOĞAN

Gayri Maddi Hakların Kullanımı İçin Yapılan
Ödemelerin Muhasebe ve Vergi Düzenlemeleri
Kapsamında Analizi

85

Öğr. Görv. Dr.
Hümeysra ADIGÜZEL

Finansal Varlıklarda Değer Düşüklüğünün
Muhasebeleştirilmesi ve Vergisel Açından
İncelenmesi

101

AVRUPA, AVUSTRALYA VE TÜRKİYE'DE HİSSE SENETLERİ BORSADA İŞLEM GÖREN İŞLETMELERİN MARUZ KALDIKLARI RİSKLERİN TÜREV ÜRÜNLERLE YÖNETİLMESİ VE LİKİDİTE VE KREDİ RİSKİ YÖNETİMİ*

Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN**

Öğr. Gör. Dr. Can ÖZTÜRK***

ÖZET

Bu çalışmada, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Avustralya ve Türkiye'de hisse senetleri borsada işlem gören işletmeler arasından seçilen üretim, hizmet ve perakende sektörlerine odaklanan bir örneklem oluşturularak işletmelerin maruz kaldıkları finansal riskler ile bu risklerin yönetiminde kullandıkları türev ürünlere ilişkin eğilimleri, ülkeler bazında, tespit edilmiştir. Ayrıca, işletmelerin maruz kaldıkları likidite ve kredi riskini yönetmek için uyguladıkları yöntemler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: UMS 39, UFRS 7, risk yönetimi

THE MANAGEMENT OF RISKS THAT ARE EXPOSED BY LISTED ENTITIES IN EUROPE, AUSTRALIA & TURKEY VIA DERIVATIVE INSTRUMENTS AND THE MANAGEMENT OF LIQUIDITY AND CREDIT RISKS

ABSTRACT

This research points out the financial risks that are exposed by listed entities and the trends of the use of derivative financial instruments to handle these risks within the framework of a "country level analysis" by establishing a sample of entities that was selected from listed entities from Germany, United Kingdom, France, Italy, Australia and Turkey and that focuses on manufacturing, service and retailing sectors. In addition, the methods used by these entities to deal with liquidity and credit risks were assessed.

Keywords: IAS 39, IFRS 7, risk management

* Bu çalışma, Dr. Can Öztürk'ün "Finansal Tabloların Dipnotlarında Sunulan Muhasebe Politikalarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi" adlı doktora tezinin UMS 39 ve UFRS 7 standartlarına ilişkin bölümlerinden üretilmiştir.

** Başkent Üniversitesi, T.B.F., Muhasebe ve Finansal Yönetim Bölümü Başkanı

*** Başkent Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, cozturk@baskent.edu.tr

1. GİRİŞ

Finansal riskler, ekonomik yaşamın gereklerinden birisidir ve tüm ekonomik faaliyetlerin doğasında vardır.¹ Dolayısı ile esas olan riskin olmadığı bir çalışma ortamı oluşturmaya çalışmak değil, mevcut risk ile nasıl başa çıkılacağına belirlenmesidir. İşte burada kullanılabilecek temel finansal araçların başında türev ürünler gelmektedir. Forward, future, swap ve opsiyon olarak bilinen söz konusu bu finansal araçlar², makro düzeyde finansal piyasalara derinlik kazandırarak istikrarın devamına katkı sağlarken, firmalar düzeyinde ise geleceğin belirsizliğinden kaynaklanan risklerin yönetilmesi imkânını sunmaktadır.³ Bu bağlamda; bir işletme açısından finansal riskin, emtia fiyatındaki değişimler, faiz oranındaki değişimler ve döviz kurlarındaki değişimler olmak üzere başlıca üç kaynağı bulunmaktadır.⁴

Bu çerçevede; bu çalışmada, işletmelerin türev ürün kullanıp kullanmadıklarına, finansal risklerden korunmak amacıyla hangi türev ürünleri kullandıklarına, söz konusu türev ürünleri maruz kaldıkları hangi risklerden korunmak için tercih ettiklerine, likidite ve kredi risklerine ne kadar maruz kaldıklarına ve bu riskleri yönetmek için hangi yöntemleri kullandıklarına ilişkin bir durum tespit çalışması, uluslararası bir bakış açısıyla, hisse senetleri borsada işlem gören işletmelerin yıllık raporlama dönemine göre 2008 veya 2009 yılı finansal tablo dipnotları kullanılarak yapılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışma, UMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme standardı ile UFRS 7 Finansal Araçlar: Açıklamalar standardına dayanmaktadır. Söz konusu çalışmada, UMS 39 standardı işletmelerin maruz kaldıkları finansal riskler ve bu risklerin yönetiminde söz sahibi olan türev ürünler açısından, UFRS 7 standardı ise likidite ve kredi riskinin yönetimi açısından çalışmanın odak noktası olmuştur.

Bu konu ile ilgili olarak, Türkiye’de Uluslararası Finansal Raporlama Standartları(UFRS)’na göre raporlama yapıldığı dönemde hazırlanan ve bilinen ilk çalışma Çil Koçyiğit ve diğerleri(2009) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, hisse senetleri Borsa İstanbul’da işlem gören 196 şirketin 31.12.2006 tarihli finansal tablolarına ait dipnotlar incelenerek, işletmelerin karşılaştıkları risk türleri, işletmelerin karşılaştıkları bu risklerin yönetimi için türev ürün kullanıp kullanmadıkları, türev ürün kullanılması durumunda ise hangi risk türünün yönetimi için hangi türev ürünün kullanıldığına ilişkin bir durum tespit çalışması yapılmıştır.⁵ Diğer taraftan, bu konuyu irdeleyen uluslararası bir çalışmaya henüz rastlanmamıştır.

Bu araştırmanın amacı ise, seçilen Avrupa ülkeleri, Avustralya ve Türkiye bağlamında hisse senetleri borsada işlem gören ve UFRS’lere göre raporlama yapan işletmelerin türev ürün kullan-

¹ Kayahan, C. 2009. Finansal Türevler: Efsaneleri ve Algılanma Hataları. Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayını, s. 23-24

² Türev ürünler hakkında ayrıntılı bilgi için Bakınız: Akdoğan ve Tenker(2007), s. 251-284

³ Kaygusuzoğlu, M. 2011. Finansal Türev Ürünlerden Forward Sözleşmeleri ve Muhasebe İşlemleri. Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, s. 138-139

⁴ Gökmen, H. 2008. Risk Yönetim Aracı Olarak Vadeli İşlem Sözleşmelerinin KOBİ’ler Açısından Önemi:İzmir Vadeli İşlemler Borsası (VOB) Örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 157

⁵ Çil Koçyiğit, S., Çına Bal, E., Bal, H. 2009. İMKB’de İşlem Gören Şirketlerde Türev Ürünlerin Risk Yönetimi Amacıyla Kullanılma Düzeyleri. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Nisan 2009, s.115

malarına ilişkin eğilimlerinin, maruz kaldıkları risklerin neler olduğunun ve bu riskleri yönetirken hangi türev finansal araçları kullandıklarının, likidite ve kredi riskine ne derece maruz kaldıklarının ve de bu risklerle karşılaştıklarında bu riskleri nasıl yönettiklerinin tespit edilmesidir.

Bu çalışma, akademik literatüre birkaç açıdan katkıda bulunmaktadır.

1. Bu çalışma, sadece Türkiye'yi değil Avrupa ülkeleri ve Avustralya'yı da kapsadığı için uluslararası niteliktedir. Dolayısı ile bu araştırmada, maruz kalınan risklerin ve bu risklerin yönetilmesinde kullanılan finansal araçların ya da yöntemlerin uluslararası boyuttaki eğilimlerini görmek ve buradan bir sonuç çıkarmak mümkün olacaktır.
2. Bu çalışma, önceki çalışmadan farklı olarak, tamamen ülke bazlıdır. Dolayısı ile bu araştırmadan, ülke odaklı sonuçlar elde edilecektir.
3. Bu çalışma, Türkiye için daha önce yapılan ve bulguları 2006 yılına dayanan çalışmada elde edilen sonuçların, 2008 yılı verileri ile karşılaştırılmasına olanak sağlayacak olup geçen zaman içinde sonuçlarda değişim olup olmadığını saptayacaktır.
4. Bu çalışma, türev ürünlerin Türkiye örneğinde görülmeyen emtia ve enerji riskinin yönetimi açısından da kullanıldığına ışık tutacaktır.
5. Bu çalışma, işletmelerin likidite ve kredi riskine maruz kalma eğilimlerinin yanı sıra likidite ve kredi riskinin yönetiminde hangi yöntemlere başvurduklarını da irdelenecektir.

3. VERİLERİN TEMİNİ VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ⁶

3.1. Örneklem

Araştırmanın örnekleme, hisse senetleri borsada işlem gören şirketlerden oluşmaktadır. Dünya Borsalar Federasyonu'na kayıtlı 54 dünya borsasının 2008 yılı işlem hacimleri ile bu borsalardaki işletmelerin UFRS'ler ile uyumlu finansal raporlama yapıp yapmadığı değerlendirilerek ülke seçimleri yapılmıştır. Bu çerçevede; Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Avustralya ve Türkiye seçilen ülkeleri oluşturmakla birlikte bu ülkelerin seçilmesinde bir diğer unsur ise UFRS uygulamasına rağmen şirketlerin finansal raporlarına ulaşılabilir olması da dikkate alınmıştır.

Araştırmanın örnekleminde ülkeler seçildikten sonra işletmeler belirlenmiştir. Örneklem, her ülke açısından üretim, hizmet ve perakende sektörlerinden seçilen şirketlere odaklanmıştır. Burada özellikle belirtilmesi gereken bir husus ise bütün ülkeler açısından üretim ve hizmet sektörlerinden seçilen işletmelerin ilgili sektörleri tam anlamıyla temsil edebilmesi için bu işletmelerin hisse senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören üretim ve hizmet sektörlerinin alt katmanlarını temsil edecek şekilde seçilmiş olmasıdır. Üretim ve hizmet sektörü işletmeleri, faaliyetlerine ilişkin alt katmanlar dikkate alınarak ortak paydaya getirilmiştir. Ayrıca, seçilen işletmelerin önemli bir bölümünün hisse senetleri en çok işlem gören büyük şirketleri mümkün olduğunca temsil etmesine de özen gösterilmiştir. Böylece aşağıda **Tablo 1**'deki örneklem dağılımı ortaya çıkmıştır.

⁶ Öztürk, C. 2011. Finansal Tabloların Dipnotlarında Sunulan Muhasebe Politikalarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 18-26

Tablo 1: Örneklem Tablosu

Sektörler / Ülkeler	Almanya	Fransa	İngiltere	İtalya	Avustralya	Türkiye
İmalat	13	14	17	15	16	23
Hizmet	8	8	8	8	5	7
Perakende	4	3	4	2	4	3
Total	25	25	29	25	25	33

3.2. Araştırma Yöntemi

Araştırmanın yöntemi olarak frekans dağılımları ile karşılaştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. İşletmelerin UMS 39 çerçevesinde sorgulanan türev ürünleri kullanıp kullanmadıklarına ve de bu tür finansal araçları hangi riskten korunmak amaçlı olarak kullandıklarına ilişkin sorgulama sonuçları elde edilen frekanslara dayandırılmıştır. Ayrıca, UFRS 7 standardı açısından sorgulanan işletmelerin likidite ve kredi riskine maruz kalıp kalmadıklarına ilişkin tespitlerde de, ortaya çıkan frekanslar araştırmaya yardımcı olurken, her iki riskin yönetimine ilişkin olarak işletmelerin ülkeler bazında yaptıkları açıklamalar açısından ülkeler arasında karşılaştırma yapılması tercih edilmiştir.

3.3. Raporlama Dönemi

Araştırmanın raporlama dönemi olarak 31.12.2008 tarihi olarak kabul edilmiştir. Ancak, özellikle İngiltere ve Avustralya'da yıllık raporlama dönemi 30.03.2009 ya da 30.06.2009 olan işletmelerde mevcuttur. Bu durum, ülkelerin kendi yıllık yerel raporlama dönemlerinden kaynaklanmaktadır.

3.4. Kısıtlar

Bu araştırma için üç adet kısıt söz konusudur. Bu kısıtlardan ilki, işletmelerin önemli ölçüde

büyük işletmeleri temsil ediyor olmasıdır. İkinci kısıt, finans sektörünün bu örnekleme temsil edilmiyor oluşudur. Üçüncü kısıt ise, elde edilen sonuçların tek bir yılı temsil ediyor oluşudur.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. UMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme

UMS 39 standardı, finansal araçların muhasebeleştirilmesine ilişkin muhasebe politikalarını düzenlemektedir.⁷ Finansal riskten korunmak amacıyla yararlanılan türev finansal araçlarda bu standart kapsamında yer almaktadır.⁸ Dolayısıyla ile bu çerçevede, işletmelerin türev finansal araçları kullanıp kullanmadıkları, belirli bir riskten korunmak amacıyla türev finansal araçları kullanan işletmelerin hangi risklerden korunmak amacıyla söz konusu finansal araç sözleşmelerine girdiğinin tespiti bu bölümde yapılmış olup, işletmelerin özellikle maruz kaldıkları kur, faiz, emtia ve özellikli sektörlerde görülen enerji riski üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, söz konusu riskler aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

Kur riski, döviz kurlarında meydana gelen değişimler nedeniyle bir finansal aracın gerçeğe uygun değerinde veya gelecekteki nakit akışlarında dalgalanma olması riskini; **faiz riski**, faiz oranlarında meydana gelen değişimler nedeniyle

⁷ TMSK. 2011. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ile Uyumlu Türkiye Finansal Raporlama Standartları. Ankara: Fersa Matbaası, s. 877

⁸ TMSK. 2011. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ile Uyumlu Türkiye Finansal Raporlama Standartları. Ankara: Fersa Matbaası, s. 884

le bir finansal aracın gerçeğe uygun değerinde veya gelecekteki nakit akışlarında dalgalanma olması riskini ifade etmektedir.⁹

Emtia riski¹⁰, emtia fiyatlarından kaynaklanan dalgalanmalar nedeniyle gelecekteki piyasa değerleri ve gelirden oluşan belirsizlikleri; **enerji riski¹¹** ise petrol ve doğalgaz fiyatlarından kaynaklanan dalgalanmalar nedeniyle meydana gelen belirsizlikleri ifade etmektedir.

4.1.1. İşletmelerin Türev Finansal Araçlara Başvurma Eğilimleri¹²

Burada, türev ürünleri bulunan işletmeler, bu finansal araçları finansal riskten korunmak amacıyla kullanmaktadırlar. Dolayısı ile aşağıda **Tablo 2**'de sunulan veriler, portföyünde türev ürünlere bu amaçla yer veren işletmelerin sayısını temsil etmektedir. Bu çerçevede, örneklem kapsamındaki ülkeler incelendiğinde, Almanya ve İngiltere işletmelerinin tamamının, Fransa ve İtalya işletmelerinin % 96'sının, Avustralya işletmelerinin % 88'inin ve de Türkiye işletmelerinin % 67'sinin en az bir türev finansal araca yatırım yaptığı görülmüştür.

Çil Koçyiğit ve diğerleri(2009) tarafından Türkiye'de borsada hisse senetleri işlem gören işletmelerin 2006 yılı finansal tabloları alınarak

Tablo 2: İşletmelerin Türev Finansal Araçlara Başvurma Eğilimleri

Ülkeler	N	Türev Ürün	
		Var	Yok
Almanya	25	25	0
Fransa	25	24	1
İngiltere	29	29	0
İtalya	25	24	1
Avustralya	25	22	3
Türkiye	33	22	11

yapılan araştırmada, ilgili dönemde incelenen toplam 196 şirket içinde sadece 26 şirketin(%13.3) türev ürün kullanmakta olduğu, 170 şirketin(%86.7) ise türev ürün kullanmadığı tespit edilmiştir.¹³ Diğer taraftan, 2008 yılı verileri ile tarafımızdan yapılan bu araştırmada ise incelenen toplam 33 şirket içinde sadece 22 şirketin(%67) en az bir türev ürün kullandığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede, 2008 verileri ile yapılan bu araştırmanın sonucu, 2006 yılı verileri ile karşılaştırıldığında ülkemizde türev ürün kullanan işletme sayısının çok fazla değişmemiş olması söz konusudur.¹⁴

⁹ TMSK. 2011. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ile Uyumlu Türkiye Finansal Raporlama Standartları. Ankara: Fersa Matbaası, s. 228

¹⁰ Wikipedia

¹¹ Yazar, tarafından tanımlanmıştır.

¹² Öztürk, C. 2011. Finansal Tabloların Dipnotlarında Sunulan Muhasebe Politikalarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 303-304

¹³ Çil Koçyiğit, S., Çına Bal, E., Bal, H. 2009. İMKB'de İşlem Gören Şirketlerde Türev Ürünlerin Risk Yönetimi Amacıyla Kullanılma Düzeyleri. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Nisan 2009, s.119

¹⁴ Çil Koçyiğit ve diğerleri(2009) tarafından yapılan çalışmada hangi işletmelerin türev ürün kullandıkları ismen bilinmemektedir. Dolayısı ile söz konusu araştırmada tespit edilen 26 işletmenin, 2008 verileri ile yapılan bu araştırmadaki en az bir türev ürünü olan 22 işletme ile aynı olması olasılığı olduğu gibi aynı olmama olasılığı da söz konusudur. Bu çerçevede, yargıda bulunulmuştur.

4.1.2. Opsiyon Sözleşmelerinin Hangi Riskten Korunmak İçin Kullanıldıklarına İlişkin Değerlendirme¹⁵⁻¹⁶

Buradaki değerlendirmede, işletmelerin opsiyon sözleşmelerini hangi riskten korunmak amaçlı kullandıklarına ilişkin eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır ve yapılan sayısal frekanslar **Tablo 3**'te sunulmuştur.

re'de ise opsiyon kullanımını oldukça sınırlı olmalıdır.¹⁸ Avustralya'da ise kur ve emtia riski başaştır.

Türkiye'de ise opsiyonları kur riski için kullanan 3 işletmeye rastlanılmıştır. Bu durum, ülkemizde opsiyonların sınırlı olarak kullanıldığına da işaret etmektedir. Zira, Çil Koçyiğit ve diğerleri(2009), 2006 yılı verileri kullanılarak

Tablo 3: Opsiyon Sözleşmeleri Bulunan İşletmeler ve Risk Yönetimi

Ülkeler	Kur Riski	Faiz Riski	Emtia Riski	Faiz ve Emtia Riski	Kur ve Faiz Riski	Kur ve Emtia Riski	Kur, Faiz ve Emtia Riski	Kur ve Enerji Riski	Bilgi Yok	Toplam ¹⁷
Almanya	5	1	1	0	3	0	1	0	0	11
Fransa	5	2	1	1	4	0	0	2	2	17
İngiltere	3	2	0	0	0	0	0	0	1	6
İtalya	4	1	0	0	2	1	0	0	0	8
Avustralya	2	0	3	0	1	1	0	0	0	7
Türkiye	3	0	0	0	0	0	0	0	0	3

Yapılan frekans dağılımları incelendiğinde, opsiyon sözleşmelerinden örneklem kapsamındaki bütün ülkelerde özellikle kur riskinden korunmak amacıyla faydalandığı tespit edilmiştir. Dolayısı ile Almanya işletmelerinin %81'inde, Fransa işletmelerinin %71'inde, İtalya işletmelerinin %88'inde kur riskine rastlanmıştır. Bu üç ülkede, opsiyon sözleşmelerinin faiz riskinin yönetilmesi açısından kullanılması hususu, ikinci sırada gelmektedir. Diğer taraftan, İngiltere

yaptıkları araştırmada inceledikleri 196 şirketin % 2'sinin opsiyon türev ürününü kullandıklarını saptamışlar ve opsiyonları kur riskinden korunmak için kullanan 3 işletme olduğunu belirtmişlerdir. Bu çerçevede, 2008 verileri kullanılarak yapılan bu çalışmada elde edilen sonuç da 2006 yılında elde edilen veriyi doğrular niteliktedir.

Opsiyonların türev ürün olarak kullanılması ile ilgili bir husus da enerji riskidir. Enerji riski, bütün işletmelerde görülen bir risk değildir. Bunun

¹⁵ Öztürk, C. 2011. Finansal Tabloların Dipnotlarında Sunulan Muhasebe Politikalarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 305-310

¹⁶ Değerlendirme, opsiyon sözleşmesi kullanarak birkaç risk kontrol etmeye çalışan işletmelerin sayıları her risk unsuru için ayrı ayrı dikkate alınarak yapılmıştır.

¹⁷ Bu sütun, her ülke için portföyünde opsiyon sözleşmesi bulunduran işletmelerin sayısını temsil etmektedir.

¹⁸ İngiltere örneklemini opsiyon riskinde eğilimin tespiti açısından çıkarımda bulunmak için pek elverişli değildir.

nedeni ise söz konusu riskin belirli bir sektöre özgü olmasıdır. Fransa işletmeleri arasında görülen enerji riski, petrol ya da doğalgaz üretimine yönelik faaliyetlerde bulunan işletmelerin maruz kalması olası bir risktir. Dolayısı ile bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin enerji riskinden korunmak amacıyla opsiyon kullanmaları olasıdır.

4.1.3. Future Sözleşmelerinin(Vadeli İşlem Sözleşmeleri) Hangi Riskten Korunmak İçin Kullanıldıklarına İlişkin Değerlendirme¹⁹

Buradaki değerlendirmede, işletmelerin future sözleşmelerini hangi riskten korunmak amaçlı kullandıklarına ilişkin eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmış ve yapılan sayısal frekanslar **Tablo 4**'te sunulmuştur.

Yapılan frekans dağılımları incelendiğinde, örneklem kapsamındaki ülke işletmelerinin future sözleşmelerini çok nadiren kullandığı tespit edilmiştir. Dolayısı ile Almanya işletmeleri dışında future sözleşmelerinin hangi riski yönetmek üzere ağırlıklı olarak kullanıldığını söylemek güçtür. Almanya'da ise future sözleşmelerinin özellikle faiz riskini ve kur riskini yönetmek için kullanıldığı söylenebilir.

Diğer taraftan, Türkiye işletmeleri incelendiğinde future sözleşmelerinin aynı opsiyon sözleşmelerinde olduğu gibi çok sınırlı olarak kullanıldığı 2008 verileri ile görülmüştür. Bu bağlamda; bu araştırmayı, Çil Koçyiğit ve diğerlerinin(2009) 2006 yılı verileri kullanılarak yaptıkları araştırmada inceledikleri 196 şirketin future sözleşmeleri kullanıp kullanmaması bakımından

Tablo 4: Future Sözleşmeleri Bulunan İşletmeler ve Risk Yönetimi²⁰

Ülkeler	Kur Riski	Faiz Riski	Emtia Riski	Bilgi Yok	Toplam ²¹
Almanya	3	4	1	0	8
Fransa	0	0	1	0	1
İngiltere	1	0	1	0	2
Avustralya	1	0	1	0	2
Türkiye	0	0	1	0	1

¹⁹ Öztürk, C. 2011. Finansal Tabloların Dipnotlarında Sunulan Muhasebe Politikalarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 310-313

²⁰ İtalya işletmeleri arasında future sözleşmeleri kullanan bir işletmeye rastlanmamıştır.

²¹ Bu sütun, her ülke için portföyünde future sözleşmesi bulunduran işletmelerin sayısını temsil etmektedir.

karşılaştığımızda, 2008 yılı verileri ile elde edilen sonuç 2006 yılı verileri ile elde edilen sonucu doğrular niteliktedir. Nitekim, Çil Koçyiğit ve diğerleri(2009) yaptıkları çalışmada, future sözleşmeleri kullanan şirkete rastlamadıklarını, belirttikleri kısıt çerçevesinde, dile getirmişlerdir.²² Dolayısı ile Türkiye’de borsa şirketlerinin future kullanımları çok azdır.

4.1.4. Forward Sözleşmelerinin Hangi Riskten Korunmak İçin Kullanıldıklarına İlişkin Değerlendirme²³⁻²⁴

Buradaki değerlendirmede, işletmelerin future sözleşmelerini hangi riskten korunmak amaçlı kullandıklarına ilişkin eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmış ve yapılan sayısal frekanslar **Tablo 5**’te sunulmuştur.

Yapılan frekans dağılımları incelendiğinde, forward sözleşmelerinin örneklem kapsamındaki bütün ülkelerde özellikle kur riskinden korunmak amacıyla kullanıldığı görülmüştür. Bu bağlamda, Almanya işletmelerinin % 88’inde, Fransa ve İtalya işletmelerinin tamamında, İngiltere işletmelerinin % 87’sinde, Avustralya işletmelerinin ise % 94’ünde forward işlemlerinin kur riskinden korunmak amaçlı yapıldığı tespit edilmiştir. Bütün bu ülkelerde forward sözleşmelerinin faiz riskinden korunmak için kullanımı ikinci sırada, emtia riskinden korunmak için kullanımı ise üçüncü sırada gelmektedir.

Bu konu ile ilgili olarak Türkiye örneğine baktığımızda ülkemizde daha önce belirttiğimiz opsiyon ve future sözleşmelerinde olduğu gibi forward sözleşmeleri de sınırlı sayıda görülmek-

Tablo 5: Forward Sözleşmeleri Bulunan İşletmeler ve Risk Yönetimi

Ülkeler	Kur Riski	Faiz Riski	Emtia Riski	Kur ve Faiz Riski	Kur ve Emtia Riski	Bilgi Yok	Toplam ²⁵
Almanya	7	1	0	3	4	1	16
Fransa	15	0	0	0	2	0	17
İngiltere	17	1	1	1	2	1	23
İtalya	16	0	0	2	1	0	19
Avustralya	13	0	1	3	1	0	18
Türkiye	3	0	0	0	0	0	3

²² Çil Koçyiğit, S., Çına Bal, E., Bal, H. 2009. İMKB’de İşlem Gören Şirketlerde Türev Ürünlerin Risk Yönetimi Amacıyla Kullanılma Düzeyleri. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Nisan 2009, s. 128

²³ Öztürk, C. 2011. Finansal Tabloların Dipnotlarında Sunulan Muhasebe Politikalarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 313-318

²⁴ Değerlendirme, forward sözleşmesi kullanarak birkaç riski kontrol etmeye çalışan işletmelerin sayıları her risk unsuru için ayrı ayrı dikkate alınarak yapılmıştır.

²⁵ Bu sütun, her ülke için portföyünde forward sözleşmesi bulunduran işletmelerin sayısını temsil etmektedir.

tedir. Çil Koçyiğit ve diğerlerinin(2009), 2006 yılı verilerini kullanarak yaptıkları araştırma ile 2008 yılı verileri ile yapılan bu araştırma, karşılaştırılarak incelendiğinde, aslında arada çok bir değişkenlik olmayacağı görülecektir. Nitekim, Çil Koçyiğit ve diğerlerinin(2009) çalışması borsa şirketlerinin bütününe kapsadığından kur riski yönetiminde 10 forward sözleşmesine rastlanmıştır.²⁶ Ancak, 2008 yılı verileri kullanılarak yapılan bu çalışmada örneklem dar olduğundan sadece 3 şirkette kur riski yönetilmek üzere yapılan forward sözleşmesi tespit edilmiştir. Dolayısı ile Türkiye’de forward kullanan işletmelerin sayısı, önceki çalışmaya istinaden, yaklaşık olarak belirli olduğundan bu çalışmadaki sonuç tutarlılık arz etmektedir.

4.1.5. Swap Sözleşmelerinin Hangi Riskten Korunmak İçin Kullanıldıklarına İlişkin Değerlendirme²⁷⁻²⁸

Buradaki değerlendirmede, işletmelerin swap sözleşmelerini hangi riskten korunmak amaçlı kullandıklarına ilişkin eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmış ve yapılan sayısal frekanslar **Tablo 6**’da sunulmuştur.

Yapılan frekans dağılımları incelendiğinde, swap sözleşmelerinin örneklem kapsamındaki bütün ülkelerde özellikle faiz riskinden korunmak amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, Almanya işletmelerinin % 94’ünde, Fransa ve İtalya işletmelerinin % 95’inde, İngiltere işletmelerinin % 70’inde, Avustralya işlet-

Tablo 6: Swap Sözleşmeleri Bulunan İşletmeler ve Risk Yönetimi

Ülkeler	Kur Riski	Faiz Riski	Kur ve Faiz Riski	Kur, Faiz ve Emtia Riski	Faiz ve Emtia Riski	Faiz ve Enerji Riski	Bilgi Yok	Toplam ²⁹
Almanya	1	8	7	0	0	0	0	16
Fransa	1	9	11	0	0	1	0	22
İngiltere	7	16	2	0	0	0	1	26
İtalya	1	7	8	3	0	0	0	19
Avustralya	0	10	7	1	1	0	0	19
Türkiye	0	10	1	0	0	0	3	14

²⁶ Çil Koçyiğit, S., Çına Bal, E., Bal, H. 2009. İMKB’de İşlem Gören Şirketlerde Türev Ürünlerin Risk Yönetimi Amacıyla Kullanılma Düzeyleri. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Nisan 2009, s. 125

²⁷ Öztürk, C. 2011. Finansal Tabloların Dipnotlarında Sunulan Muhasebe Politikalarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 318-323

²⁸ Değerlendirme, swap sözleşmesi kullanarak birkaç riski kontrol etmeye çalışan işletmelerin sayıları her risk unsuru için ayrı ayrı dikkate alınarak yapılmıştır.

²⁹ Bu sütun, her ülke için portföyünde swap sözleşmesi bulunduran işletmelerin sayısını temsil etmektedir.

melerinin ise tamamında swap sözleşmelerinin faiz riskinden korunmak amaçlı yapıldığı görülmüştür. Dolayısı ile swap işlemlerinden kur riski açısından faydalanılması ikinci, emtia riski açısından faydalanılması üçüncü sırada gelmektedir.

Swap sözleşmelerinin, Türkiye’de hisse senetleri borsada işlem gören işletmelerce kullanımı değerlendirildiğinde, 2008 yılı verilerine dayanan bu araştırmada Türkiye işletmelerinin % 79’unun swap sözleşmelerini faiz riskini yönetmek amacıyla tercih ettikleri görülmüştür. Kur riski, Türkiye’de de ikinci plandadır. Bu veriyi, Çil Koçyiğit ve diğerlerinin(2009) 2006 yılı verilerini kapsayan çalışması ile karşılaştırdığımızda, bu araştırmanın Türkiye açısından sonuçlarının önceki çalışma ile tutarlı olduğu görülmüştür. Nitekim, Çil Koçyiğit ve diğerlerinin(2009) çalışmasında faiz oranı riskinin yönetimi açısından daha çok swap tercih edildiği belirtilmiş ve bu bağlamda, 4 swap anlaşmasına rastlandığı dile getirilmiştir.³⁰ Söz konusu önceki çalışmadan farklı olarak, bu araştırmada ise faiz riskinden korunma odaklı 11 swap işlemi görülmüştür.

4.2. UFRS 7 Finansal Araçlar: Açıklama

UFRS 7 standardı, işletmelerin maruz kaldıkları kredi riski, likidite riski ve piyasa riskine ilişkin olarak finansal tablo dipnotlarında açıklamalar-

da bulunmasını istemektedir.³¹ Bu araştırmada, özellikle işletmelerin maruz kaldıkları likidite ve kredi riski üzerinde durulmuştur.

Likidite riski, nakit olarak ya da diğer bir varlığın teslimi suretiyle ödenen finansal borçlarla ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmesinde zorlanma riskidir.³² Bir başka deyişle; likidite riski, işletmenin borç ödeme gücüne ilişkin risktir. İşletmenin finansal araçlarla ilgili kendi yükümlülüklerini fon yetersizliğinden ve fon bulmada karşılaştığı zorluklardan dolayı zamanında yapamamasından kaynaklanan risk olarak da tanımlanmaktadır.³³

Kredi riski, finansal aracın taraflarından birinin yükümlülüğünü yerine getirmemesi nedeniyle diğer tarafta finansal bir kayıp/zarar meydana gelmesi riskidir.³⁴ Bu tanıma işletme açısından bakıldığında kredi riski, firma müşterilerinin ve borç verilen kurumların ödemelerini geciktirmeleri veya ödemelerini yapmamalarına denilmektedir.³⁵

Söz konusu risklerin, gerek gelişmekte olan ülkelerin gerekse gelişmiş olan ülkelerin finansal sistemleri içerisinde görülmesi, ilgili ülkelerdeki ekonomik duruma, ticari hayatın işleyişine ve de işletmelerin finansal durumuna bağlıdır. Dolayısı ile işletmelerin finansal sistem içerisinde likidite veya kredi riski ile karşı karşıya kalması olasıdır. Bu çerçevede, araştırmanın bu bölü-

³⁰ Çil Koçyiğit, S., Çına Bal, E., Bal, H. 2009. İMKB’de İşlem Gören Şirketlerde Türev Ürünlerin Risk Yönetimi Amacıyla Kullanılma Düzeyleri. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Nisan 2009, s. 125

³¹ TMSK. 2011. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ile Uyumlu Türkiye Finansal Raporlama Standartları. Ankara: Fersa Matbaası, s. 220-221

³² TMSK. 2011. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ile Uyumlu Türkiye Finansal Raporlama Standartları. Ankara: Fersa Matbaası, s. 228

³³ Çil Koçyiğit, S., Çına Bal, E., Bal, H. 2009. İMKB’de İşlem Gören Şirketlerde Türev Ürünlerin Risk Yönetimi Amacıyla Kullanılma Düzeyleri. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Nisan 2009, s.110

³⁴ TMSK. 2011. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ile Uyumlu Türkiye Finansal Raporlama Standartları. Ankara: Fersa Matbaası, s. 228

³⁵ Çil Koçyiğit, S., Çına Bal, E., Bal, H. 2009. İMKB’de İşlem Gören Şirketlerde Türev Ürünlerin Risk Yönetimi Amacıyla Kullanılma Düzeyleri. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Nisan 2009, s.110

münde likidite ve kredi riskine ilişkin iki tespitte bulunulmuştur. Bu tespitlerden biri, araştırma kapsamındaki ülkelerden seçilen işletmelerin likidite ve kredi riskine maruz kalma düzeylerinin belirlenmesidir. Diğeri ise likidite ve kredi riskine maruz kalan işletmelerin bu riski yönetme şekillerinin finansal tablo dipnotlarına bakılarak tespit edilmesidir.

4.2.1. İşletmelerin Likidite ve Kredi Riskine Maruz Kalma Düzeyleri

Bu bölümde, işletmelerin likidite ve kredi riskine maruz kalma düzeyleri değerlendirilmekte-

dir. Bu bağlamda, aşağıda **Tablo 7**'de görüleceği gibi, likidite riski açısından Almanya işletmelerinin % 92'sinde, Fransa işletmelerinin % 88'inde, İngiltere işletmelerinin % 90'ında, İtalya ve Avustralya işletmelerinin % 96'sında ve de Türkiye işletmelerinin tamamında söz konusu risk tespit edilmiştir.³⁶ Konuya kredi riski açısından bakıldığında **Tablo 8**'e göre, Almanya işletmelerinin % 76'sında, Fransa işletmelerinin % 68'inde, İngiltere işletmelerinin % 79'unda, İtalya ve Avustralya işletmelerinin % 92'sinde ve de Türkiye işletmelerinin % 94'ünde kredi riski yaşandığı görülmüştür.³⁷

Tablo 7: Likidite Riskine Maruz Kalan İşletmelerin Sayısı

Ülkeler	N	Likidite Riski	
		Var	Yok
Almanya	25	23	2
Fransa	25	22	3
İngiltere	29	26	3
İtalya	25	24	1
Avustralya	25	24	1
Türkiye	33	33	0

³⁶ Öztürk, C. 2011. Finansal Tabloların Dipnotlarında Sunulan Muhasebe Politikalarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 382-386

³⁷ Öztürk, C. 2011. Finansal Tabloların Dipnotlarında Sunulan Muhasebe Politikalarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 386-390

Tablo 8: Kredi Riskine Maruz Kalan İşletmelerin Sayısı

Ülkeler	N	Kredi Riski	
		Var	Yok
Almanya	25	19	6
Fransa	25	17	8
İngiltere	29	23	6
İtalya	25	23	2
Avustralya	25	23	2
Türkiye	33	31	2

Ancak, bu noktada şu hususu belirtmek gerekir ki bu oranlar, her ülke için mutlak bir değeri temsil etmemektedir. Bir başka deyişle, bu oranlara bakarak hangi ülkede kredi riskine daha fazla ya da daha az rastlandığına ilişkin bir çıkarım yapmak ve bunu gerekçelendirmeye çalışmak bu noktada doğru olmaz. Zira, örneklem ilgili ülkelerdeki bütün borsa şirketlerini temsil etmemektedir. O nedenle, sonuçlar değişkenlik göstermeye açıktır. Ancak, burada, ülke bazlı olarak sunulan verilerden, her bir ülkedeki işletmelerin gerek likidite riski ile gerekse kredi riski ile karşı karşıya olduğuna ya da olabileceğine ilişkin bir çıkarımda bulunulabilir. Dolayısı ile bu sonuçlar, aynı zamanda, likidite ve kredi riskinin ticari hayatın kaçınılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir.

Likidite ve kredi riskine maruz kalan Türkiye işletmeleri değerlendirildiğinde, 2008 yılı verilerine göre işletmelerin tamamının likidite, %

94'ünün ise kredi riskine maruz kaldıkları görülmüştür. Bu bağlamda, Çil Koçyiğit ve diğerlerinin(2009) 2006 yılı verilerine dayanarak yaptıkları çalışmada 196 şirketin 123'ünde var olan likidite riski karşısında ortaya çıkan likidite riski görülen şirketlerin oranı % 62,8, 196 şirketin 97'sinde var olan kredi riski karşısında ortaya çıkan kredi riski görülen şirketlerin oranı ise % 49,5'tir.³⁸ 2006 yılı verileri 2008 yılı verileri ile orantılı olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de likidite ve kredi riskine maruz kalan işletme sayısının arttığı söylenebilir.

4.2.2. İşletmelerin Likidite Riskini Yönetme Yöntemleri

Araştırmanın bu bölümünde ise likidite riskine maruz kalan işletmelerin likidite riskini nasıl yönettiklerine ilişkin bilgiler söz konusu işletmelerin finansal tablo dipnotlarından edinilerek, ülke bazlı, tespitlerde bulunulmuştur. Buna göre söz konusu tespitler, aşağıdaki gibidir:³⁹

³⁸ Çil Koçyiğit, S., Çına Bal, E., Bal, H. 2009. İMKB'de İşlem Gören Şirketlerde Türev Ürünlerin Risk Yönetimi Amacıyla Kullanılma Düzeyleri. Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Nisan 2009, s. 116

³⁹ Öztürk, C. 2011. Finansal Tabloların Dipnotlarında Sunulan Muhasebe Politikalarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 383-386

Almanya

1. Almanya işletmeleri arasında, likidite riskini hedef borç oranı çerçevesinde, işletmenin finansal gereksinimlerinin işletmenin borç ödemelerine ilişkin vade tarihleri ile eşleştirilmesi ile yöneten işletmeler bulunmaktadır. Onlar için önemli olan husus, işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit girişinin yanı sıra gecelik ya da dönemlik ya da sabit faizli banka kredileri ya da tahvil ve bono ihracıyla finansman ihtiyacını teminat altına almaya çalışmaktır.
2. Almanya işletmeleri, onaylanmış banka kredilerini genellikle en az A- derecesine sahip kredi derecesi yüksek olan finans kurumlarından sağlamayı tercih etmektedirler.
3. Bazı Almanya işletmeleri, faktoring uygulamalarında da bulunmaktadır.

Fransa

1. Fransa işletmeleri arasında, kredi kurumlarından sermaye piyasalarına kadar finansman kaynaklarını çeşitlendirdiklerini belirtenler görülmüştür.
2. Fransa işletmeleri arasında uzun vadeli finansman kaynakları olarak tahvil ya da hisse senedi ihraç ettiklerini, orta vadeli finansman kaynağı olarak banka kredilerini hazır tuttıklarını ve de kısa vadeli olarak da vadeli mevduat bulduklarını belirtenler tespit edilmiştir.
3. Bazı Fransa işletmeleri nakit ve finansman kaynaklarını her an hazır bulduklarını belirtmişlerdir.
4. Bazı Fransa işletmeleri, uzun vadeli kredi şeklindeki uzun vadeli borcun yeniden finansman ihtiyacı doğmaması için zamana yayılarak ödenmesi hususunu belirtmişlerdir.

5. Fransa işletmeleri arasında likidite riskini beklenen nakit akışları ile borçlara ilişkin geri ödeme vadelerini uyumlu hale getirerek dengeli bir borç yönetimi sağlamaya çalışan işletmeler ile devlet destekli krediler alan işletmelerde bulunmaktadır.

İngiltere

1. İngiltere işletmeleri arasında, likidite riskini yönetebilmeleri için geleceğe yönelik olarak öngörülebilir ve makul varsayımlarda bulunmak suretiyle işletmelerin gelecekteki nakit yaratma kapasiteleri ile faaliyet gösterdikleri alandaki çalışma sermayesi koşullarına göre yeterli nakit, yüksek likiditeye sahip fonlar ile sabit vadeli mevduat bulduklarını belirten işletmeler görülmüştür. Bu bağlamda, işletmeler yüksek likiditeye sahip fonlarını, kredibilitesi özellikle uzun vadeli olarak Standard & Poor's, Moody's ya da Fitch gibi uluslararası derecelendirme kuruluşları tarafından onaylanmış banka ve finans kurumlarında değerlendirdikleri belirtmişlerdir.
2. Bazı İngiltere işletmeleri, sermaye piyasası ve çeşitli banka ve finansal kuruluşlar yolu ile kısa, orta ve uzun vadeli finansman imkanlarını çeşit kaynaklardan sağladıklarını açıklamışlardır. Buna göre, işletmeler, çeşitli vadelere banka kredilerinden, tahvil ve bono ihracından finansman sağlamaktadırlar.
3. İngiltere işletmeleri arasında likidite riskini işletmeye olacak nakit girişleri ile nakit çıkışlarını uyumlu kılmaya çalışarak yönettiğini belirten işletmelerde bulunmaktadır.

İtalya

1. İtalya işletmeleri, işletme faaliyetlerinden önemli ölçüde nakit akışı sağlanması ile finansal kaynaklar ve taahhütler arasındaki dengenin oluşturulması suretiyle likidite riskini yönetmektedir.

2. İtalya işletmelerinin, dengeli sermaye yapısının korunması, yeterli nakit bulundurulması, fazla nakdin kısa süreli olarak para piyasası araçlarına yatırılması, çeşitli yollardan finansman imkanlarının sağlanması gibi konuları likidite riski yönetiminde dikkate aldığı görülmüştür.
3. İtalya işletmeleri, özellikle finansman imkanları açısından, kullanılan finansal araçlar ile banka ve finansal kurumların çeşitlendirilmesi üzerinde durmaktadır. Bu doğrultuda, sermaye piyasasına ilişkin orta ve uzun vadeli finansman kaynaklarının arttırılarak tahvil ihraç edilmesi, banka ve finans kurumlarından krediler sağlanması, finansal borçların vadesinin belli bir zaman dilimine yayılması, mevduatın A derecesine sahip bankalar ve finansal kurumlara yatırılması gibi hususların likidite riski yönetiminde göz önünde bulundurulduğu tespit edilmiştir.
4. Bazı İtalya işletmeleri, likidite riskini merkezi bir anlayışla yönettiklerini belirtmişlerdir.

Avustralya

1. Avustralya işletmelerine göre likidite riski, işletmenin taahhütleri ile olağan işletme faaliyetleri içinde ortaya çıkan acil nakit ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerekli, yeterli tutardaki nakit ile kredi imkanlarının korunmasını gerektirir.
2. Bazı Avustralya işletmeleri, gelecekte gerekli olması beklenen nakit gereksiniminin sağlanmasının bankalardan sağlanan kredi imkanlarına bağlı olduğunu belirtmiştir.
3. Bazı Avustralya işletmeleri, likidite yönetimi için finansal varlıklara ve borçlara ilişkin nakit giriş ve çıkışlarını analiz eder, uzun vadeli borçların vade tarihlerini gözlemlemektedir.

4. Bazı Avustralya işletmeleri, finansal piyasalarla hemen alınıp satılabilir finansal araçlar ile farklı vadelerdeki tahvilleri kullanmakta, gerektiğinde sabit kıymetleri satmaktadır.
5. Avustralya işletmeleri arasında faaliyetlere ilişkin nakit akışları ile verilen taahhütleri eşleştirdiğini belirten işletmeler de vardır.

Türkiye

1. Türkiye işletmeleri, mevcut ve ilerideki borç gereksinimlerinin fonlanabilme riskini, genellikle, yeterli sayıda ve de yüksek kalitedeki kredi sağlayıcılara erişilebilirliğin sürekli kılınması suretiyle yönettiklerini belirtmişlerdir.
2. Türkiye işletmeleri arasında, mevcut ve ileriye yönelik finansman ihtiyaçlarına uygun fon kaynaklarını, öncelikli olarak hissedarlardan olmak üzere, bankalar, finans kuruluşları ve tedarikçilerle yapılan kredi sözleşmeleri doğrultusunda sağlamakta ve yönetmekte olduğunu belirten işletmeler vardır.
3. Bazı Türkiye işletmeleri, nakit akımlarını düzenli olarak takip ederek finansal varlıkların ve yükümlülüklerin vadelerinin eşleştirilmesi yolu ile yeterli fonlama ve borçlanma rezervinin devamını sağlayarak, likidite riskini yönetmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede, bazı işletmeler kesintisiz likiditasyonu sağlamak için müşteri alacaklarının vadesinde tahsil edilmesi konusunda yakın takipte bulduklarını, tahsilatlardaki gecikmenin işletmeye finansal herhangi bir yük getirmemesi için yoğun olarak çalıştıklarını ve bankalarla yapılan çalışmalar sonucunda işletmelerin ihtiyaç duyması halinde kullanıma hazır nakdi ve gayri nakdi kredi limitleri belirlendiğini açıklamışlardır.
4. Türkiye işletmeleri arasında gerek konsolide, gerekse solo bazlı bilanço yönetiminde

likiditeyi “asit-test” oranına ilişkin olarak belirlenmiş seviyeleri takip ederek yönettiğini belirten işletmeler de mevcuttur.

Yukarıda 6 ülke açısından yapılan tespitler aracılığı ile likidite riskinin yönetimi konusunda tercih edilen yöntemlerin ülkeler arasında çok değişken olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda, işletmeler likidite riski yaşamamak ya da bu riski asgari düzeye indirmek amacıyla çeşitli finansal politikaları tercih etmektedirler.

4.2.3. İşletmelerin Kredi Riskini Yönetme Yöntemleri

Araştırmanın bu bölümünde ise kredi riskine maruz kalan işletmelerin kredi riskini nasıl yönettiklerine ilişkin bilgiler söz konusu işletmelerin finansal tablo açıklamalarından edinilerek, ülke bazlı, tespitlerde bulunulmuştur. Buna göre söz konusu tespitler, aşağıdaki gibidir:⁴⁰

Almanya

1. Almanya işletmeleri arasında müşterilerinin kredibilitesini kontrol eden ve müşterilerini özellikle kredi kalitesi yüksek müşteriler arasından seçen işletmeler bulunmaktadır.
2. Almanya işletmeleri arasında birden fazla alanda faaliyette bulunduğu için işletme faaliyetlerini çeşitlendirmiş, farklı bölgelere satış yaptığı için bölgesel olarak dağılmış, her iki nedenden ötürü müşteri sayısının fazla olması sayesinde kredi riskini daha kolay yönettiğini açıklayan işletmeler bulunmaktadır.
3. Almanya işletmeleri, kredi riskini düşürmek amacıyla belli bir müşteri grubuna odaklanmama taraftarıdır.

Fransa

1. Fransa işletmeleri arasında kredi riskini mer-

kezden yöneten, müşterileri Standard & Poor's gibi kredi derecelendirme kuruluşları tarafından kredi derecesi “tek A” olan, kredibilitesi yüksek, yükümlülüklerini yerine getirmesi beklenen müşterileri birinci sınıf müşterilerden oluşan işletmeler mevcuttur.

2. Fransa işletmeleri arasında kredi riskini farklı pazarlarda faaliyet göstererek ve de farklı coğrafi bölgelerden müşteriler edinerek düşürmeye çalışan işletmeler vardır.
3. Fransa işletmeleri arasında kredi riskini alacaklı oldukları işletmenin bulunduğu ülkedeki finansal yapıya göre yerel bir yaklaşımla ve de bünyesinde bulunan faaliyetleri birbirinden bağımsız olarak söz konusu faaliyetlere ilişkin piyasa ve müşteri profilini dikkate alarak yani merkezîyetçi olmayan bir yaklaşımla yöneten işletmeler bulunmaktadır.

İngiltere

1. İngiltere işletmeleri arasında kredi riskini birbiri ile ilişkili olmayan büyük ve çeşitli müşterilere sahip olarak ve de ticari alacaklarını yerel ya da uluslararası olarak belli bir coğrafi bölgede yoğunlaştırmadan yöneten işletmeler görülmüştür.
2. İngiltere’de kredi riskini merkezîyetçi olmadan işletme içindeki her faaliyet kolunun kendi başına yönettiğini belirten işletmeler bulunduğu gibi kredi riskini grup bünyesinde merkezi olarak idare eden işletmelerde vardır.

İtalya

1. İtalya işletmeleri arasında müşterilerinin orta ölçekli ve büyük müşteriler olması sayesinde kredi riskini yönetebildiklerini belirten işletmelere rastlanmıştır.

⁴⁰ Öztürk, C. 2011. Finansal Tabloların Dipnotlarında Sunulan Muhasebe Politikalarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, s. 386-390

2. Bazı İtalya işletmeleri de müşterilerin sayıca geniş bir tabana yayılması nedeni ile kredi riskinin yayıldığını belirtmişlerdir.

Avustralya

1. Avustralya işletmeleri arasında kredi kalitesi düşük olan müşterilere yapılan satışlarda, malları ödeme yapılmaya kadar elde tutan işletmeler görülmüştür.
2. Avustralya işletmeleri arasında malları, kredi kalitesi kabul edilebilir bir seviyede olan üçüncü taraf sayesinde teminat altına alan işletmeler mevcuttur.
3. Avustralya işletmeleri arasında kredi kalitesi yüksek seviyede olan müşterilere yapılan satışlarını, söz konusu müşterilere tanınan kredi limitleri çerçevesinde ve de bu limitler kapsamında belirlenen sözleşme hükümleri uyarınca yapan işletmeler vardır. İşletmeler, Standard and Poor's ya da Moody's gibi bir uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu tarafından uzun vadeli kredi derecelendirmesi sonucunda A3 ve daha üst seviye kredi derecesine sahip finansal kurumlarca verilen teminat mektupları ile işletmelere satış yapabilmektedir. Müşterilerin kredi kalitesinin iki ayrı kredi derecelendirme kuruluşu tarafından ortaya konan görüşler ışığında değerlendirilmesi ile kaliteli müşteriye satış yapılmasına karar verilebilmektedir.
4. Avustralya işletmeleri arasında müşterilerinin kredi kalitesi satış yapmaya uygun olmadığı durumlarda peşin ödemeyi ya da bilinen bir kredi kartı ile ödeme yapılmasını kabul eden işletmeler vardır.
5. Avustralya işletmeleri, kredi riskini çok sayıda müşteri ve coğrafi bölgeye dağıtarak da yönetebilmektedir.

Türkiye

1. Türkiye işletmeleri, bu riski, genel olarak, kredi değerlendirmeleri ve tek bir karşı tarafa toplam riskin sınırlandırılması ile kontrol etmektedir.
2. Türkiye işletmeleri arasında, satış faaliyetlerini geniş bir alana yayarak müşteri tabanının çeşitli sektörlerde, bir başka deyişle, farklı iş alanlarında ve de farklı coğrafi bölgelerde yaygınlaşmasını sağlayarak kredi riskinin büyük ölçüde dağıtılmış olduğunu belirten ve böylece bir ya da birden fazla müşteri üzerinde risk yoğunlaşması olmasından kaçınan işletmeler vardır.
3. Bazı Türkiye işletmelerinin alacakları ise tek bir sektörde yoğunlaşmıştır. Ancak, durum böyle olsa da kredi riskinin çok sayıda firmaya dağıtılmış olduğu görülmüştür.
4. Bazı Türkiye işletmeleri, kredi riskini düşürmek için factoring yolu ile alacağın maliyeti karşılığında erken tahsil işlemlerini gerçekleştirmektedir.
5. Bazı Türkiye işletmeleri, satılan malların mülkiyeti açısından işletme lehine rehin koymaktadır.

Yukarıda 6 ülke açısından yapılan tespitler, kredi riskinin yönetimi konusunda başvurulabilecek uygulamaların ülkeler arasında çok da farklı olmadığına işaret etmektedir. Zira, işletmelerin finansal sistemin gerekleri doğrultusunda hareket ederek kredi riskini düşürme gayreti içinde önlemler aldığı görülmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, seçilen Avrupa ülkeleri, Avustralya ve Türkiye şirketlerinin maruz kaldıkları hangi riskleri hangi türev ürünlerle yönettiklerine ve de likidite ve kredi riskini yönetmek için

ne tür yöntemleri dikkate aldıklarına ilişkin olarak finansal tablo dipnotları analiz edilmiştir. Bu çerçevede, aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

1. Türev finansal araçları bulunan işletmeler, ülkeler bazında değerlendirildiğinde; türev finansal araçların Türkiye'ye oranla Avrupa ülkeleri ve Avustralya işletmelerinde daha çok görüldüğü tespit edilmiştir.
2. Türev ürünler açısından bu örnekleme rastlanan risk türleri; kur riski, faiz riski, emtia riski ve enerji riskidir. İşletmelerin tamamına yakınında, likidite ve kredi riski de görülmüştür.
3. Araştırma sonuçları türev ürünlerin, incelenen ülkeler çerçevesinde, öncelikli olarak döviz kuru riskinin yönetiminde, akabinde faiz kuru ve/veya emtia kuru riskinin yönetiminde kullanıldığına işaret etmektedir.
4. Opsiyon sözleşmelerinin, Avustralya dışındaki bütün ülkelerde öncelikli olarak kur riskinden korunmak amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir.
5. Future sözleşmelerinin özellikle Almanya'daki işletmeler tarafından faiz ve kur riskinden korunmak amacıyla kullanıldığı görülmüştür. İtalya'da future işlemine rastlanmamış olup diğer ülkelerdeki işletmelerin future sözleşmelerini kur riski ve/veya emtia riskinden korunmak için kullandıkları çok sınırlı sayıda izlenmiştir.
6. Forward sözleşmelerinin bütün ülkelerde öncelikli olarak kur riskinden korunmak amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir.
7. Swap sözleşmelerinin bütün ülkelerdeki işletmeler tarafından önemli ölçüde faiz riskinden korunmak amacıyla kullanıldığı saptanmıştır.

8. Türkiye'de 2006 yılı verileri ile 2008 yılı verileri karşılaştırıldığında, maruz kalınan riskler ile bu riskleri yönetmek için kullanılan türev ürün tercihlerine ilişkin olarak, her iki yılda ortaya çıkan sonuçların birbirine paralel olduğu görülmüştür.

9. Fransa işletmeleri arasında, içinde bulunduğu sektörün gereği olarak, opsiyon ve swap sözleşmelerini enerji riskinden korunmak amacıyla kullanan işletmeler mevcuttur.

10. UFRS 7 standardı açısından yapılan işletmelerin likidite ve kredi riskine maruz kalma analizine göre bütün ülkelerde ekonomik sistemin, ticari hayatın ve işletmelerin finansal durumlarının doğal bir parçası olarak kredi ve likidite riskine rastlandığı görülmüştür.

11. Likidite riskinin yönetiminde her bir ülkedeki şirketler açısından ortaya çıkan sonuçlar; işletmelerin nakit giriş ve çıkışları arasında uyumu temin etmesi, finansal varlıklar ile finansal borçlar arasında vadeleri uyumlu hale getirmesi, kısa, orta ve uzun vadeli finansman araçlarını çeşitlendirmesi, olası finansman ihtiyaçlarına karşı kredi buldurması noktalarında birleşmektedir.

12. Kredi riskinin yönetiminde her bir ülkedeki şirketler açısından ortaya çıkan ortak nokta; işletmelerin birden fazla faaliyette bulunmasının, müşteri sayısının bölgelere yayılmasının, kredibilitesi yüksek müşterilerin tercih edilmesinin birinci derecede tercih edilen çözüm yöntemleri olduğudur.

Bütün bu sonuçlar ışığında, özellikle belirli bir finansal risk yönetilirken belirli bir türev ürünün tercih edilmesi açısından, ülkeler arasında, pek fark olmadığı açıktır. Bu bağlamda, farklı ülkelerdeki işletmelerin aynı risk için aynı türev ürüne yönelmesinin bilimsel bir gerekçesinin olup olmadığı sorgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N., Tenker, N. 2007. Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri. Ankara: Gazi Kitabevi, 11. Baskı
- Çil Koçyiğit, S., Çıma Bal, E., Bal, H. 2009. İMKB’de İşlem Gören Şirketlerde Türev Ürünlerin Risk Yönetimi Amacıyla Kullanılma Düzeyleri. **Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi**, Nisan 2009: 109-129
- Gökmen, H. 2008. Risk Yönetim Aracı Olarak Vadeli İşlem Sözleşmelerinin KOBİ’ler Açısından Önemi:İzmir Vadeli İşlemler Borsası (VOB) Örneği. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10(2): 152-168
- Kayahan, C. 2009. Finansal Türevler: Efsaneleri ve Algılanma Hataları. **Yönetim ve Ekonomi**, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayını, 16(1):23-37
- Kaygusuzoğlu, M. 2011. Finansal Türev Ürünlerden Forward Sözleşmeleri ve Muhasebe İşlemleri. **Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 25(2):137-149
- Öztürk, C. 2011. Finansal Tabloların Dipnotlarında Sunulan Muhasebe Politikalarının Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından İncelenmesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara
- TMSK. 2011. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ile Uyumlu Türkiye Finansal Raporlama Standartları. Ankara: Fersa Matbaası

DENETÇİ YARGISININ NESNELLEŞTİRİLMESİNDE KULLANILABİLECEK BAŞLICA YÖNTEMLER VE BAYES YAKLAŞIMI*

Prof. Dr. Nurten ERDOĞAN**

Araş. Gör. Dr. Sezen ULUDAĞ***

ÖZET

Denetim sürecinin birçok evresinde denetçi karar alma durumundadır ve bu kararları alırken genellikle öznel yargısını kullanmaktadır. Uygulamada denetçi yargısının nesnelleştirilmesinde kullanılan ve kullanılabilecek olan çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Çalışmada öncelikle söz konusu yöntemler açıklanmıştır. Bu yöntemler arasında yer alan Bayes yaklaşımı, denetçi yargısının nesnelleştirilmesinde genel bir yaklaşım olarak önerilmiş ve denetim sürecinin çeşitli evrelerinde etkin bir şekilde kullanılabileceği vurgulanmıştır. Denetçi yargısının Bayes yaklaşımı ile nesnelleştirilmesi amacı taşıyan bu çalışmada “Denetçi Yargısının Nesnelleştirilmesinde Bayes yaklaşımı ve Bir Uygulama” isimli doktora tezinden elde edilen sonuçlar kullanılmıştır.

Söz konusu çalışmada, denetçinin ön inceleme ve işin alınması evresindeki kararları üzerinde etkili olabilecek değişkenlerin Bayes yaklaşımı (Lojistik regresyon modeli kullanılarak) ile analizinde elde edilen bulgulardan, incelenen değişkenlerin denetçinin işi kabul etmesi olasılığı üzerinde etkili olabileceği görülmüştür. Sonuçta, Bayes yaklaşımının denetim sürecinde genel bir yaklaşım olarak benimsenmesiyle, denetim sürecinin etkililiğinin ve etkinliğinin artırılacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bayes Yaklaşımı, Bayes Yaklaşımı ile Lojistik Regresyon Denetçi Yargısı, Ön İnceleme ve İşin Alınması

THE MAIN METHODS AND BAYESIAN APPROACH THAT CAN BE USED IN OBJECTIFYING THE AUDITOR'S JUDGEMENT

ABSTRACT

In many phases of audit process, auditor makes some decisions and uses his/her subjective judgement in taking decisions. In practice there are methods which are used or can be used to objectify the auditor's judgement. First of all, in this study these methods are explained. Bayesian approach which is one of these methods, is suggested as a general approach to objectify the auditor's judgement and it is emphasized that it can be used effectively in different phases of auditing process. In this study which the main aim is to objectify the auditor's judgement by Bayes approach, the results found in doctorate thesis named as “The Bayesian Approach in Objectifying of Auditor's Judgement And an Application” are used.

In that study, the findings gained from analysis of variables that can be effective in auditor's decisions in the pre-engagement investigation and client acceptance phase by Bayes approach (by using logistic regression model), it is found out that the variables may be effective in the possibility of the auditors client acceptance. As a result, by adopting Bayesian approach as a general approach in auditing process, the effectiveness and productivity of the auditing process may be increased.

Keywords: Bayesian Approach, Bayesian Logistic Regression, Auditor's Judgement, Preengagement investigation and client acceptance.

* Bu makale Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılan “Denetçi Yargısının Nesnelleştirilmesinde Bayes Yaklaşımı ve Bir Uygulama” başlıklı tezden türetilmiştir.

** Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşleme Bölümü-nerdogan@anadolu.edu.tr

*** Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşleme Bölümü-scubukcu@anadolu.edu.tr

1. GİRİŞ

Bilindiği gibi denetim süreci, denetçinin denetim işini kabul etmesiyle başlayan ve işletmenin finansal tablolarının güvenilirliğine ilişkin kararını denetim raporunda açıklamasına kadar uzanan bir süreçten oluşmaktadır. Denetçi bu sürecin pek çok evresinde karar almak durumundadır. Bu bağlamda denetim süreci bir karar alma sürecidir ve denetçi bu süreçte karar alıcı konumdadır. Söz konusu karar alma sürecinde hem nesnel veri, hem de denetçinin öznel yargısı etkili olmaktadır. Bu süreçte denetçinin öznel yargısı ile denetçinin deneyimleri, algısı, sezgisi, kanaati, öngörüsü gibi öznel çıkarsamalar gerçekleştirmesini sağlayacak tüm ifadeler kastedilmektedir.

Bilindiği gibi, denetçi finansal tabloların işletmenin gerçek durumunu gösterip göstermedikleri konusunda görüş bildirmek için çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedir. Denetçi bu faaliyetlerinde, işletme hakkında bir yargıya sahip olabilecek şekilde işletmeyi tanımaya ve bu yargısını destekleyebilecek kanıtları toplamaya çalışmaktadır. Denetçinin ne miktarda, hangi nitelikte kanıtlara gereksinimi olduğu ve hangi denetim yordamlarını uygulaması gerektiği, işletmeyi tanıması ve iç kontrol yapısını incelemesi sonucu oluşturacağı yargısına bağlıdır. Dolayısıyla denetçi yargısı, denetim sürecini şekillendiren başlıca etkidir. Bu bağlamda denetçi denetim sürecinin pek çok evresinde yargısına bağlı olarak çeşitli değerlendirmeler yapmak yani faaliyetlerini gerçekleştirirken yargısına dayanarak bazı kararlar almak durumundadır. Bu yargı öznel niteliktedir ve nesnelleştirilmesinin tüm denetim sürecinin etkililiğini ve etkinliğini artıracak düşünülmemektedir. Bir başka ifadeyle, denetçinin karar alma sürecine değer katan yargının nesnelleştirilmesi, bu sürecin bütünü güçlendirecektir. Bu durum, yargının ni-

celiksel yöntemlerle desteklenerek nesnel bir şekilde ifade edilmesi ile gerçekleştirilebilir.

Bu çalışmada, öncelikle denetim sürecinde denetçi yargısının önemi ve nesnelleştirilmesi gereksinimi vurgulanmış ve bu amaçla kullanılabilir yöntemlerin başlıcaları ele alınmıştır. Ardından denetim sürecinin farklı bir bakış açısıyla ele alınması sağlayabilecek olan Bayes yaklaşımından söz edilmiş ve denetçi yargısının nesnelleştirilmesi amacıyla hazırlanmış olan “Denetçi Yargısının Nesnelleştirilmesinde Bayes Yaklaşımı ve Bir Uygulama” başlıklı tez çalışmasından elde edilen sonuçlar ele alınmıştır.

2. DENETÇİ YARGISININ NESNELLEŞTİRİLMESİNDE KULLANILABİLECEK BAŞLICA YÖNTEMLER

Denetçinin yargısı nesnelleştirebilecek çeşitli yöntemler söz konusudur. Bu yöntemler, denetçinin öznel yargısını dışlayan bir yaklaşıma sahip değildirlir. Tam tersine bu yöntemler, denetçinin öznel yargısından en yüksek faydayı elde edebilecek şekilde, onu nesnel bir ifade haline dönüştürmeye yardımcı olmakta ve böylece denetçinin karar alma sürecini güçlendirmektedir. Bu yöntemler; Benford Modeli, karar destek sistemleri ve Bayes yaklaşımı olarak gruplandırılmaktadır. Aşağıda söz konusu yöntemlerin başlıcaları genel özellikleri ile incelenecektir.

2.1. Benford Modeli

ISA 240’da finansal tabloların denetiminde denetçinin hile ile ilgili sorumlulukları açıklanmaktadır.¹ Denetçinin hilelere ilişkin herhangi bir belirlemesi, finansal tablolara ilişkin nihai görüşünün oluşumunu doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle hilelerin varlığına ilişkin araştırma, denetçinin karar alma süreci üzerinde oldukça önemli bir faaliyettir.

¹ <http://www.ifac.org/sites/default/files/downloads/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2013)

Muhasebe kayıtlarında yer alabilecek olası hilelerin belirlenmesinde, denetçiye önemli ölçüde yardımcı olabilecek yöntemlerin birisi Benford Modeli'dir. İlk kez bir fizikçi ve astronom olan Newcomb tarafından keşfedilen Benford kuramı, 1938'de bir diğer fizikçi olan Frank Benford tarafından tekrar gündeme getirilmiş ve aynı sonuçlar elde edilmiştir. 1996'da bir matematikçi olan Ted Hill tarafından Benford Yasası kanıtlanmıştır.²

Benford Yasası'nın muhasebe hilelerinin ortaya çıkartılmasında ilk kez muhasebe profesörü Mark Nigrini tarafından yazılan doktora tezinde ele alınmıştır.³

Benford Yasası'na göre, kendi doğal akışı içinde seyreden sayı dizilerinde; küçük rakamlarla başlayan sayılar, büyük rakamlarla başlayan sayılardan daha fazladır.⁴ Zamanla Benford Modeli'nin ilk iki basamak yaklaşımı, son basamak yaklaşımı, son iki basamak yaklaşımı gibi bazı uygulamaları geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlara bağlı modeller, denetim alanında da etkin bir şekilde kullanılan yöntemlerdir. Sayısal bir doğal akış içinde bulunan muhasebe verileri arasında, hileli işlemler içeren veri olduğunda, bu doğal akış bozulmaktadır. Bir başka ifadeyle, muhasebe verisini oluşturan sayıların ilk basamaklarındaki rakamların gözlemlenen frekansları ile Benford Modeli'ne dayalı kuramsal frekanslar arasında fark olması durumu, hileli bir işlemi ifade etmektedir.

Benford Modeli sayısal analiz yöntemlerinin en etkinlerindedir. Özellikle işletmelerin işlem sayılarının inanılmaz bir hızla artmakta olduğu çağımızda, Benford Modeli sağladığı maliyet ve zaman avantajı oldukça önemlidir.⁵

2.2. Başlıca Karar Destek Sistemleri

Bilindiği gibi muhasebe temel işlevleriyle, finansal nitelikli verileri finansal bilgiye dönüştüren bilgi sistemidir ve sistem yaklaşımı çerçevesinde muhasebe bilgi sistemi, yönetim bilgi sisteminin bir alt sistemi olan muhasebe bilgi sistemini oluşturmaktadır. Zaman içinde yönetim bilgi sisteminin gelişimine paralel olarak, yöneticinin karar almasını destekleyen "karar destek sistemleri" geliştirilmiştir.

Karar destek sistemi "İşletme yönetimi kararlarını desteklemek için, işletme içi ve işletme dışı kaynaklardan model tabanı, bilgi tabanı ve veri tabanı sağlayan, bilgisayar etkileşimli ve internet erişimli bir bilgi sistemidir."⁶ Yönetim kararlarının karar destek sistemi gibi çeşitli sistemlerle desteklendiği, bu sistemlerin aynı zamanda yönetim bilgi sisteminin bir alt sistemi olan muhasebe bilgi sistemi tarafından da kullanıldığı bir işletmenin denetimi de doğal olarak farklı bir yapı kazanmaktadır.⁷ Ayrıca bu sistemler denetim sürecinde karar alıcı konumunda bulunan denetçinin kararlarını desteklenmesine önemli katkılar sağlayabilmektedirler. Çünkü karar destek sistemleri denetçinin gözlem sonuçlarını ve topladığı kanıtlardan elde ettiği so-

² Erdoğan Melih, **Denetim**, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları, 2006, s.280-283.

³ Erdoğan Melih, a.g.e. s.280-283.

⁴ Erdoğan Melih, a.g.e. s.280-283.

⁵ Çubukcu Sezen, "Muhasebe hilelerini ortaya çıkarmada Benford Modeli'nin ilk iki basamak yaklaşımı ile kullanılması", **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, Cilt no. 3, Sayı no. 11, 2009, s.113-139.

⁶ Şahin Mehmet, **Yönetim bilgi sistemi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 189.

⁷ Erdoğan Melih., a.g.e. s. 178.

nuçları bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesini sağlayacak yapıda sistemlerdir. Denetçi karar alıcı olduğu durumlarda böyle bir yapıya sahip sistemleri kullanarak çok daha doğru, tutarlı ve mantıklı kararlar alabilecektir.

2.2.1. Yapay zeka

Teknolojik gelişimle birlikte geleneksel karar destek sistemleri de gelişmiş ve farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır. Bunlar yapay zeka teknolojisine bağlı uygulamalardır. Yapay zeka teknolojisine bağlı uygulamalarının temel amacı karar alma sürecinde karar alıcıya yardımcı olmaktır. Bu temel amaç geleneksel karar destek sistemlerinin temel amacı ile örtüşmektedir. Ancak yeni uygulamaların, gelişmiş teknolojiler sayesinde sahip oldukları pek çok üstün özellikleri bulunmaktadır.

İnsan beynini taklit etmenin, insanın zekasına sahip makineler yaratabilmenin mümkün olup olmadığından çıkan kavramsal tartışmalar ve konuya ilişkin çeşitli çalışmalar uzun yıllar önce gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu tartışmalar zamanla insan beyninin yapısını taklit edebilecek, insanın problem çözme yeteneğini kazandırdığı sistemler oluşturularak, karar alıcıları, karar alma süreçlerinde destekleyebilecek yapay zeka uygulamalarının geliştirilmesi sağlanmıştır.

Yapay zekanın pek çok farklı tanımı yapılabilmektedir. Bu farklı tanımların temelini oluşturan genel anlayış aslında aynıdır. Ancak yapay zeka kavramına ilişkin farklı bakış açıları bulunması nedeniyle, değişik tanımlar yapılabilmektedir.⁸ Bu bağlamda, yapay zekaya ilişkin yapılan bazı tanımlar şunlardır:⁹

- Zeki davranışları matematiksel süreçler şeklinde açıklama ve taklit etme alanındaki çalışmalar.
- Şu anda insanların bilgisayardan daha iyi oldukları alanlarda yaptıklarını, bilgisayara yaptırmaya çalışmaları.
- İnsanlar tarafından yapılırken zeka kullanmayı gerektiren işlevleri yapacak bilgisayarları yaratma sanatı.
- Gözlemcilerin, zekayı fark edebilecekleri şekilde davranan sistemler, konusundaki çalışmalarıdır.

Yukarıda yer verilen tanımların özünde, en yalın ifadeyle, insanların bilişsel yeteneklerine sahip bilgisayar teknolojilerine dayalı uygulamalar oluşturulması genel amacı bulunmaktadır. Ancak insan zekasının taklit edilmesi fikrinden yola çıkarak geliştirilen bu uygulamalarla, henüz bu amacı tam olarak gerçekleştirebilmek mümkün olamamıştır. Bu nedenle söz konusu uygulamaların açıklarını kapatabilecek şekilde yenileri geliştirilmektedir. Yeni geliştirilen bu uygulamalar genel bir ifade ile melez (hybrid) teknolojiler ismini almaktadırlar.¹⁰ Melez teknolojiler günümüzde hızla gelişen ve sürekli yenilikler yaratılan bir alanı oluşturmaktadırlar.

Yapay zeka teknolojisine bağlı uygulamalar farklı şekillerde çeşitlendirilebilmektedir. Bir başka bakış açısına göre yapay zeka teknolojisine bağlı uygulamaların bazıları; uzman sistemler, yapay sinir ağları, genetik algoritmalar ve endüktif öğrenme şeklinde sıralanabilir.¹¹

⁸ Şahin Mehmet, a.g.e. s. 217-219. Yıldız Birol, **Finansal analizde yapay zeka**, İstanbul: Beta, 2009, s.21-22.

⁹ Yıldız Birol, a.g.e. s. 23.

¹⁰ Yıldız Birol, a.g.e., s.29

¹¹ Üstkan Suat, **Uzman sistemler-genel**, yönlendirilmiş çalışma, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2007, s.5.

Bilindiği gibi denetim sürecinde denetçinin; yargısına dayalı yapacağı çıkarsamaların değeri çok önemlidir. İşte yapay zeka teknolojisine bağlı uygulamaların denetçi tarafından kullanılması bu değerden en yüksek faydanın elde edilmesini sağlayacaktır. Çünkü denetçi, bu uygulamalar ile denetim sürecindeki karşılaşılabileceği; doğrusal olmayan ve karmaşık ilişkileri modellendirebilir.¹² Böylece denetçi yapay zeka uygulamalarını kullanmayı tercih ettiğinde daha mantıklı ve bilinçli kararlar alabilir.

2.2.2. Uzman sistemler

Uzman sistemlerin tarihi gelişim süreci içinde, öncelikle bu sistemlerin temelini oluşturan bazı çalışmalar dikkat çekmektedir. Daha sonra yaşanan ilk önemli gelişme, yapay zeka teknolojisinin sınırlı bir alanda, uzmanlık bilgisini sağlayacak şekilde kullanımı fikrinden yola çıkarak, Edward Feigenbaum, Bruce Buchanan ve Joshua Lederberg tarafından geliştirilen “*Dendral*” sistemidir. *Dendral*, moleküler yapının analiz edilip belirlenmesini, uzmanlık bilgisini bilgisayara aktararak gerçekleştiren bir sistemdi. Aynı ekip daha sonra “*MYCIN*” adında başka bir uzman sistem geliştirmişlerdir. *MYCIN* ise kan hastalıklarının belirlenmesinde kullanılan bir sistemdi. Bu sistemin içinde oluşturulan kuralların silinmesi ile “*EMYCIN*” isimli bir sistem oluşturulmuştur. Bu sistem uzman sistemlerin geliştirilmesinde uzman sistem kabuğu (expert system shell) olarak görev gören bir sistem olmuştur.¹³

Farklı çalışma alanları ile ilgili olarak farklı birçok uzman sistem geliştirilmiştir.

Burada dikkat çeken özellik bu sistemlerin sınırlı bir uzmanlık alanında yoğunlaşıyor olmalarıdır, bu uzman sistemlerin sahip olduğu en önemli özelliklerden birisidir.

Uzman sistemlere ilişkin farklı tanımlara bakıldığında genellikle bu özelliğin belirtildiği görülmektedir. Aşağıda uzman sistemlerin farklı tanımlarından bazıları yer almaktadır:

“Bir uzman sistem, insan uzmanın bilgi birikimine sahip ve normal şartlarda ancak insan uzman tarafından çözülebilecek problemleri çözmekte kullanılan bilgisayar sistemleridir.¹⁴”

“Uzman sistemler, tıpkı insan uzmanlarda olduğu gibi, bilginin veri haline getirilerek soruna uygulandığı bilgisayar bütünlük bilgi sistemidir.¹⁵”

“Uzman sistemler sınırlı bir problem alanında, üst düzey kararlar alabilmek için uzman bilgisini kullanan bilgisayar destekli bilgi sistemleridir.¹⁶”

“Uzman sistemler, çözümü önemli derecede insan uzmanlığını gerektirecek kadar zor sorunları çözebilmek için bilgi ve çıkarsama yordamlarını kullanan zeki bilgisayar sistemleridir.¹⁷”

Yukarıda yer verilen tanımlarda da ifade edildiği, uzman sistemlerin temelini, bu sistemleri oluşturan yazılımın gerçek anlamda bir uzmanın

¹² Yıldız Birol, a.g.e.,s. 104-105

¹³ Şahin Mehmet, a.g.e.,s. 211; Turban Efrahim vd., **Decision support systems and intelligent systems**, New Jersey: Pearson Education,Inc, 2005, s.549.; Yıldız Birol, a.g.e.,s.32

¹⁴ Yıldız Birol, a.g.e.,s.31

¹⁵ Şahin Mehmet, a.g.e.,s.210

¹⁶ Turban Efrahim, vd., a.g.e., s.549.

¹⁷ Giarratano Joseph C. ve Riley Gary D., **Expert systems principles and programming**, Canada: Thomson: Course Technology, 2005, s.5.

bilgileriyle çalışabilmesi oluşturmaktadır. Gerçek anlamda yani insan uzmanın, uzmanlık sıfatı ise bilindiği gibi o kişinin derinlemesine bilgi ve deneyim sahibi olabileceği kadar sınırlı bir alanda çalışmasını gerektirmektedir. Bu nedenle sınırlı bir alana özgü olma, uzman sistemlerin genel mantığını ifade eden bir özelliktir.

Kullanıcı ara yüzü, bilgi tabanı ve çıkarsama mekanizması olmak üzere üç temel bileşenden¹⁸ oluşan yapısıyla uzman sistemlerin sahip oldukları temel bazı özellikler aşağıda sıralanmaktadır:¹⁹

- Çıkarsama yeteneği
- Çıkarsama sürecini açıklayabilme yeteneği
- Sembolik çıkarsama
- Kısıtlı alanda derinlemesine bilgi (uzmanlık)
- Uzman gereksinimini karşılayabilme
- Hız
- Güvenilirlik
- Maliyet tasarrufu
- Esneklik
- Kalıcılık
- Karmaşık problemlerle başa çıkabilme

Uzman sistemler, yukarıda başlıcalarına yer verilen özellikleri sayesinde denetçinin karar alma sürecine önemli katkılar sağlayabilir. Çünkü bu sistemler denetçinin karar almasını gerektiren konuyla ilgili tüm etkenleri ve bu etkenlerin et-

kileşimlerini göz önünde bulundurmasını sağlar. Böylece denetçi yargısı ile karar alması gereken durumlarda, uzman sistemlerin sağlayacağı destekle söz konusu yargısını daha güçlü bir şekilde ifade edebilir.

2.2.3. Yapay sinir ağları

Yapay sinir ağları insan beynine benzer bir yapının bilgisayar ortamında oluşturulmasıyla oluşan sistemlerdir. İnsan beynindeki gerçek sinir ağlarına benzeyen yapay sinir ağlarının yapısı, katmanlarla ifade edilmektedir. Girdi katmanı ve çıktı katmanı arasında da katman ya da katmanlar bulunmaktadır. Bu katman ya da katmanlara gizli katman adı verilmektedir.²⁰ Bu katmanların sıralanışı yapay sinir ağının yapısını oluşturmaktadır.

Karar alma sürecini destekleyecek sistemlerin oluşturulmasında ortaya çıkan gereksinimler doğrultusunda geliştirilen yapay sinir ağları pek çok farklı alanda kullanılmaktadır.²¹

Yapay sinir ağları bugüne kadar henüz çok yaygın bir şekilde olmasa bile denetim alanında farklı şekillerde kullanılmıştır. Örneğin Busta ve Weinberg, Benford Yasası ve yapay sinir ağlarını, çalışmalarında denetimde kullanılabilecek analitik yordamlar olarak ele almışlardır. Bu çalışmalarında yapay sinir ağlarının hileli finansal bilgilerin ayırt edilmesinde başarıyla kullanılabileceğini belirtmişlerdir.²² Ersoy ve Dönmez’de Busta ve Weinberg’in çalışmalarına benzer bir yaklaşımla yapay sinir ağlarına analitik yordamlar arasında yer vermişlerdir.²³ Yı-

18 Giarratano Joseph C. ve Riley Gary D., a.g.e., s.6.

19 Turban Ebrahim, vd., a.g.e., s.561-564; Yıldız Birol, a.g.e., s.33-37.

20 Turban Ebrahim vd, a.g.e., s.663

21 Ayrıntılı bilgi için bkz. Demuth Howard vd., (2005). **Neural network toolbox for use with MATLAB volume 1**. Massachusetts: The MathWorks, Inc, 2005. S.5-7.

22 Busta Bruce ve Weinberg Randy, “Using Benford’s law and neural networks as a review procedure” **Managerial Auditing Journal**, Cilt no.13, Sayı no.6, 2007, s.356-366.

23 <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/454.pdf> (Erişim Tarihi: 05.04.2012)

lancı ve Yıldız ise 169 işletmeye uyguladıkları anket sonuçlarına dayanarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında, işletmelerin kontrol risk düzeylerinin belirlenmesinde denetçi görüşleri ile yapay sinir ağlarından elde edilen sonuçlar arasında %71,01 oranında benzerlik olduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışmanın sonucunda Yılancı ve Yıldız, ortaya koydukları bu benzerliğe dayanarak, denetçinin kontrol risk düzeyini değerlendirmek için kullanabileceğini belirtmişlerdir.²⁴ Yapay sinir ağları; iç kontrol zayıflıklarının belirlenmesi, denetim kanıtlarının değerlendirilmesi, hilelerin belirlenmesi ve satış, ürün maliyeti, kredi riski gibi ile ilgili tahminler yapılması gibi çeşitli konularda denetçiye destek verebilmektedirler.²⁵ Bilindiği gibi bu konular ve benzerleri denetim sürecinin çeşitli evrelerine yayılmış ve denetçinin yargısını etki bir şekilde kullanması gereken konulardır. Öznelliği nedeniyle farklı bir risk unsuru oluşturabilecek olan denetçi yargısının, yapay sinir ağları ile desteklenmesi tüm denetim sürecinin etkililiğini ve etkinliğini etkileyebilecektir. Yapay sinir ağları, örneklerden sonuç çıkarma, genelleme yapma, eksik bilgi ile çalışabilme gibi özellikleriyle, denetçinin karar alma sürecindeki gereksinimlerini karşılamak için daha uygun bir yapıya sahiptirler.

2.2.4. Bulanık mantık

Bulanık mantık konusunda yapılan ilk önemli çalışma 1965 yılında Lotfi A. Zadeh'in "Bulanık kümeler" ismini vermiş olduğu çalışmasıdır.²⁶ Daha önce ilgili bazı çalışmalar yapılmış olsa da, ilk kez bu çalışmada bulanık mantık kavramı net bir şekilde ifade edilmiştir. Bu kavram,

olayların farklı bir bakış açısıyla değerlendirilerek karar alınmasını öngören bir görüş temelinde gelişmiştir. Bilindiği gibi, klasik ya da geleneksel mantık olarak isimlendiren ve temelleri Aristoteles tarafından oluşturulmuş olan mantık kuramı, her şeyin doğru ya da yanlış, beyaz ya da siyah vb... şekilde örneklendirebilecek olan uç noktalardan birisine dahil edilerek sınıflandırılabileceğini savunmaktadır. Bulanık mantık ise bu görüşten farklı bir görüşü savunmaktadır. Bulanık mantığın savunduğu görüşe göre, olaylar uç noktalar arasında ara değerlerde de yer alabilmektedirler. Bu nedenle bulanık mantığa göre olayların bu ara değerler göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Günlük yaşamda kullanılan; uzun-kısa, sıcak-soğuk, hızlı-yavaş, az-çok gibi ifadelerin pek çoğu göreceli, belirsizlik içeren, sözel ifadelerdir. Kişiler bu tür ifadelerle karar alma durumunda olduklarında zihinlerinde eğer-ise-değil-se gibi çeşitli mantıksal kurallar oluşturmaktadırlar. Bulanık mantık da olaylar arasında benzer şekillerde ilişkiler kurarak, sözel ifadeler için değerler oluşturulmasına ve matematiksel işlemler yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu sayede bulanık mantık belirsizlikle başa çıkma konusunda oldukça başarılı olmaktadır. Dolayısıyla öncelikle bulanık mantığın ismindeki olumsuz çağrışımın yanıltıcı olduğunu belirtmek gerekmektedir.²⁷ Bulanık kelimesi genellikle net olmayan anlamında kullanılıyor olsa da bulanık mantık kavramıyla anlatılmak istenen, söz konusu mantığın karmaşık ve belirsizlik içeren bir mantık olduğu değil, aksine belirsizlik içeren durumlarla baş edebilen bir mantık olduğudur.

²⁴ Yılancı Münevver F. ve Yıldız Birol "Denetimde kontrol riskinin belirlenmesi: Yapay sinir ağı yaklaşımı" **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt no. 23, Sayı no. 273,2008,s. 119-132.

²⁵ Erdoğan Melih, a.g.e., s.183.

²⁶ Yıldız Birol, a.g.e., s.50.

²⁷ Giarratano Joseph C. ve Riley Gary D.,a.g.e.,s.294; Yıldız Birol, a.g.e., s.54.

Başka bir ifadeyle bulanık mantık gerçek hayatta bulanık olarak nitelendirilebilecek olayları, karmaşık yapıları ile ele alarak çözümleyebilen bir mantığı ifade etmektedir.

Bulanık mantığın dayandığı temel görüşün daha iyi anlaşılabilmesi için verilebilecek en iyi örneklerden birisi boy uzunluğudur. Bir kişinin neye göre uzun boylu ya da neye göre kısa boylu olarak kabul edileceği belirsizdir. Klasik mantığa göre belirli bir sınırın altında kalanlar kısa boylu, üzerinde olanlar ise uzun boyludur. Bu nedenle örneğin kadınlar için 1.75 m boy uzunluğu, tanımlama için sınır olarak kabul edilmiş; 1.76 m uzunluğunda boya sahip birisi uzun boylu kabul edilirken, 1.74 m uzunluğunda boya sahip birisi kısa boylu kabul edilecektir. Ancak bulanık mantığa göre, söz konusu sınırın altında kalan kişiler belirli derecelere göre kısa boylu kişiler olarak kabul edilmektedirler. Benzer şekilde, bulanık mantıkta bu sınırın üzerinde olduğu için uzun boylu sınıflandırması içinde yer alacak olan kişinin uzun boylu sıfatlarının derecesi de göz önünde bulundurulmaktadır. Daha uç bir örnekle, klasik mantığa göre bir şey ya beyazdır ya da siyah. Oysa bulanık mantığa göre, bir şey kısmen siyah ya da kısmen beyaz olabilmektedir. Yani bulanık mantıkta gri renk göz önünde bulundurulurken, klasik mantıkta gri renge yer yoktur.²⁸ Klasik mantık ile bulanık mantık arasındaki bu görüş farklılığı değerlendirildiğinde, karar alma sürecinde bulanık mantıkla çalışan sistemlerin gerçek duruma çok daha yakın bir bakış açısıyla destek sağlayabilecekleri açıklıkla anlaşılabilir. Bulanık mantığın bu bakış açısına bağlı olarak, günlük ifade-

lerde sıklıkla kullanılan ve insan beyninin karar alma sürecindeki değerlendirmelere uygun olan; biraz uzun, hafif kısa, çok uzun, ılık, biraz, çok fazla, kısmen vb... sözel ifadeler geçerli olabileceklerdir. Daha yalın bir ifadeyle, bulanık mantık sözel ifadelerin geçerli olabileceği bir bakış açısına sahiptir. İnsan beyninin karar alma sürecine uyumlu olan bu bakış açısına sahip olan bulanık mantığın, uzman sistemler ve yapay sinir ağları ile birlikte kullanımı oldukça yaygındır. Bu uygulamalar, bulanık sinir ağları ve bulanık uzman sistemler isimlerini almaktadırlar.²⁹ Bunlar, farklı iki sistemin özelliklerini, bulanık mantığın bakış açısıyla birleştirilmesi sonucu oluşan, oldukça üstün niteliklere sahip olan uygulamalardır.

Bulanık mantık; kontrol algoritmaları, tıbbi teşhisler, karar alma, ekonomi, mühendislik, çevre, bilim, güvenlik, psikoloji gibi pek çok farklı alanda kullanılmaktadır.³⁰

Bulanık mantığın denetim alanında kullanımı için önerilen temel üç denetim faaliyeti söz konusudur. Bunlar; önemliliğin belirlenmesi, denetim riskinin belirlenmesi ve hilelerin bulunmasıdır. Söz konusu faaliyetlerin gerçekleştikleri ortamlar denetçinin, denetim sürecinde yoğun bir şekilde belirsizlik ile karşı karşıya kaldığı ortamlardır. Aşağıda denetim alanında, bulanık mantığın kullanımına ilişkin çalışmaların bazılarına yer verilmektedir:

Hajiha çalışmasında, denetim risk modelinin geliştirilmesinde, denetçinin yargısına dayalı oluşturulan bulanık çıkarsama sistemini önermiştir.³¹ Friedlob ve Schleifer ise bulanık mantığın

²⁸ http://www2.aku.edu.tr/~icaga/dersler/sistem_analizi/ogrenci/bulanikmantik.ppt#265,5,Slayt_5 (Erişim Tarihi: 06.04.2012)

²⁹ Fu Li Ming, **Neural networks in computer intelligence**. Amerika Birleşik Devletleri: McGraw-Hill, Inc.,1994, s.298.

³⁰ Giarratano Joseph C. ve Riley Gary D.,a.g.e.,s.295.

³¹ Hajiha Zahreh, "Fuzzy audit risk modeling algorithm" **Management Science Letters**,Cilt no. 1, Sayı no.3, 2011, s.235-246.

iç denetçiler tarafından kullanımı üzerine bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada iç denetçinin bulanık mantığı denetim çevresindeki risk ve belirsizliğin ölçümünde ve yönetiminde başarılı bir şekilde kullanabileceğini belirtmişlerdir.³² Toraman ise, benzer şekilde denetim riskinin ve belirsizliğin ölçülmesinde bulanık mantığın kullanımını önermiş ve bulanık mantığı bu amaçla kullanılacak bir teknik olarak ortaya koymuştur. Çalışmasında bu bakışa açısıyla satışların denetiminde bulanık serilerin uygulanmasını açıklamıştır.³³ Comunale vd.'nin çalışmasında ise bulanık mantık, hile riskinin belirlenmesinde bir yaklaşım olarak ele alınmıştır.³⁴

Sonuçta, denetçi faaliyetlerinin pek çok evresinde belirsizlik ortamlarında karar alma durumunda olduğundan, bulanık mantık günümüzde denetçinin yararlanabileceği önemli yöntemlerden biri haline gelmiştir. Bulanık mantık sayesinde, denetçi belirsizlik ortamında bile yargısını nesnel bir temele dayandırarak ortaya koyabilecektir.

2.3. Bayes Yaklaşımı

Bayes yaklaşımı, temeli çok eskilere dayanan Bayes kuramına dayalı olarak oluşturulmuştur. Bayes kuramının İngiltere’de yaşamış matematikçi, rahip Thomas Bayes (yaklaşık 1702-1761)

tarafından oluşturulduğu kabul edilmektedir. Kuram Thomas Bayes’in ölümünden sonra, arkadaşları Richard Price tarafından yayınlanmış olan “*An essay towards solving a problem in the doctrine of chances*” isimli makale ile ortaya konmuştur.³⁵ Bayes kuramı en genel ifadeyle, belirsizlik içeren olaylara ilişkin mevcut bilgilerden ve/veya gerçekleştirilen gözlemlerden faydalanarak, bu olayın olasılıkları belirleyerek, karar alıcının en iyi kararı almasına yardımcı olmaktadır.

Bayes Kuramı çok eski bir kuram olmasına rağmen, Bayes Kuramı’na dayalı uygulamaların yakın tarihlerde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu gecikmenin nedeni, Bayes yaklaşımının uygulanmasında karşılaşılan zorluklardır. Daha sonra “Markov Zinciri Monte Carlo yönteminin (Markov Chain Monte Carlo-MCMC)” oluşmasıyla birlikte, Bayes yaklaşımı ile uygulamalar gerçekleştirilebilir duruma gelmiştir.³⁶

Bayes yaklaşımı, istatistik bilimini oluşturan iki temel yaklaşımdan birisidir. Diğer yaklaşım ise Klasik yaklaşımdır (Frekansçı yaklaşım, Berkeley istatistiği).³⁷ Bu yaklaşımın, günümüzün gelişen teknolojik koşulları ile birlikte çok daha etkin bir şekilde kullanılarak, denetim sürecinde daha geniş bir bakış açısı yaratması ve yeni gelişmelere yol açması beklenmektedir.³⁸

³² Friedlob George Thomas ve Schleifer, Lydia L.F. (1999). “Fuzzy logic: application for audit risk and uncertainty”, **Managerial Auditing Journal**, Cilt no.3, Sayı no.14, 1999, s.127-137.

³³ Toraman Cengiz Z., “Denetim riski ve belirsizliğin ölçülmesinde farklı bir teknik: Bulanık mantık.” **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt no.17, Sayı no.193, 2002, s.67-76.

³⁴ Comunale Christie L.vd., “The auditor’s assesment of fraud risk: A fuzzy logic approach”, **Journal of Forensic & Investigate Accounting**, Cilt no.2, Sayı no.3, 2010, s. 95-140.

³⁵ Ekici Oya, **Bayesyen regresyon ve Winbugs ile bir uygulama**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2005, s.2-3; Giarratano Joseph C. ve Riley Gary D., a.g.e., s.211.

³⁶ Ghosh, Jayanta K. vd., **An introduction to Bayesian Analysis**, New York: Springer, 2006, s.35-37.

³⁷ Ekici Oya, “İstatistikte Bayesyen ve Klasik yaklaşımın kavramsal farklılıkları”, **Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt no.12, Sayı no.21, 2009, s.89-101.

³⁸ Erdoğan Melih, a.g.e., s.249.

Bayes yaklaşımı olasılığın öznel tanımını esas almaktadır. Yani bir olayın olasılığı, karar alıcının o olayla ilgili güven/inanç derecesi ile daha sonra gerçekleştireceği denemelerden elde edeceği verinin birleştirilmiş sonucunda elde edilen değere eşittir. Bu birleştirme işlemi Bayes kuramına ve olasılığın öznel tanımı çerçevesinde ele alınabilecek bir başka kavram olan “koşullu olasılık” kavramına dayanmaktadır.³⁹

Koşullu olasılık: Herhangi bir olayın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine ilişkin ek olarak elde edilen bilgilerin göz önünde bulundurulması ile hesaplanmaktadır.

“B olayının gerçekleştiği bilindiğinde A olayının gerçekleşmesi olasılığı koşullu olasılık adını alır”⁴⁰

Aşağıda koşullu olasılığın en yalın tanımına göre formüle edilmiş hali yer almaktadır:

“A ve B örneklem uzayındaki iki olay ve $P(A) \neq 0$; $P(B) \neq 0$ ise:

$P(A|B) = P(A \cap B) / P(B)$ ”⁴¹ Bu eşitlikte B bilinmektedir. B veri durumundayken A için çıkarsama yapılmaktadır.

Yukarıda koşullu olasılıkla ilgili açıklamalarda, B olayı bilirse, A olayının olasılığı şu şekilde yazılmıştı;

“ $P(A|B) = P(A \cap B) / P(B)$ ”⁴²

Yukarıda yer alan eşitlik, tersi durum için de geçerli olacaktır. Yani A olayı bilirse, B olayının olma olasılığı;

$$P(B|A) = P(A \cap B) / P(A)$$

Her iki duruma ait eşitlik (B veriyken, A ile ilgili çıkarsama yapılan durum “ $P(A|B)$ ” ve A veriyken, B ile ilgili çıkarsama yapılan durum “ $P(B|A)$ ”) birlikte yazılarak ifade edilirse ⁴³;

$$P(A|B) P(B) = P(A \cap B) = P(B|A) P(A)$$

$$P(A|B) P(B) = P(B|A) P(A)$$

$$P(B|A) = \frac{P(B|A) P(A)}{P(A)}$$

Bu eşitliğin yazılmasıyla Bayes kuramının formülü elde edilmektedir.

Bayes kuramının sonuçlardan nedenlere doğru ilerleyen mantığı bulunmaktadır. Bu farklı mantık ile olasılıklar hesaplanırken, herhangi bir veri elde etmeden önce olayın gerçekleşme olasılığı “önsel olasılık” ismini almaktadır. Önsel olasılıkları oluşturabilmek için, önceden edinilmiş nesnel bilgiler kullanılabilir gibi öznel yargı, uzman görüşü, geçmiş yıllara ait benzer veri, önemli etmenlerin ağırlıkları vb... kullanılabilir. Bu bilgi çalışmada “önsel” olarak ifade edilmektedir. Bu önsellerden sonra olayın gerçekleşmesine ilişkin koşullu olasılık ise “son olasılık” ismini almaktadır.

³⁹ Ekici Oya, a.g.e., s.91.

⁴⁰ Gürsakal Necmi, **Betimsel istatistik minitab, spss, statistica exceluygulamalı**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti.,2007, s.393.

⁴¹ Ekici Oya, **Bayesyen regresyon ve Winbugs ile bir uygulama**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2005, s.19; Er Fikret, **Açıklayıcı veri analizi**, Eskişehir: Kaan Kitabevi, 2003, s.79; Giarratano Joseph C. ve Riley Gary D.,a.g.e.,s.207-210; Gill Jeff, **Bayesian methods a social and behavioral sciences approach**, Florida: CRC Press, 2002, s.7; Gürsakal Necmi, a.g.e. s. 393.

⁴² Ekici Oya, a.g.e., s.19; Giarratano Joseph C. ve Riley Gary D.,a.g.e.,s.207-210; Gill Jeff, a.g.e., s.7; Gürsakal Necmi, a.g.e., s.393.

⁴³ <http://www-stat.stanford.edu/~cgates/PERSI/Courses/Phil166-266/bayes-original-paper.pdf> (Erişim Tarihi: 13.04.2013)

3. DENETÇİ YARGISININ NESNELLEŞTİRİLMESİNDE BAYES YAKLAŞIMI

Çalışmanın önceki bölümlerinde açıklandığı gibi, denetim süreci denetçi yargısına gereksinim duyulan bazı evreleri nedeniyle öznel nitelikler taşımaktadır. Bayes yaklaşımına dayalı uygulamalar da belirsizlik altında karar alma durumlarında, öznel veriyi analizlere dahil eden en etkin yöntemlerden birisi olduğundan, bu yaklaşımına dayalı uygulamaların denetim sürecinde kullanımı, sürecin etkinliğini önemli ölçüde artıracaktır. “Denetçi Yargısının Nesnelleştirilmesinde Bayes Yaklaşımı ve bir Uygulama” başlıklı doktora tez çalışması bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmada, öncelikle denetçinin yargısını kullanarak karar alması gereken bazı temel yargı alanları belirlenmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Denetimin ön inceleme ve işin alınmasında; işletme hakkında genel görüş oluşturulması. Planlama evresinde; önemlilik eşiğinin belirlenmesi, risk değerlemesi. Kanıtların toplanması ve örnekleme evresinde; Güvenilirlik düzeyinin belirlenmesi, kabul edilebilir hata oranının belirlenmesi,

evrenin beklenen sapma oranının belirlenmesi, tözel testlerin genişliğinin belirlenmesi, örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. Denetimin tamamlanması ve kanıtların değerlendirilmesi evresinde ise işletme hakkında nihai görüş oluşturulmasıdır. Bunlardan ön inceleme ve işin alınması evresindeki yargı alanında Bayes analizi gerçekleştirilmiştir. Uluslararası bir denetim firmasında gerçekleştirilen 160 adet denetim işine ilişkin veri toplanmıştır. Analiz WinBUGS yazılımı ile gerçekleştirilmiş ve 500.000 yinleme yapılmıştır. 9 adet bağımsız değişkenin yer aldığı modelde, bağımlı değişken kategorik olduğu için Bayes yaklaşımı ile lojistik regresyon analiz gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz ile klasik yaklaşımla gerçekleştirilen lojistik regresyon arasındaki farklardan en önemlisi, denetçi yargısının bağımsız değişkenlerle ilişkisinden elde edilen dağılımın, modelde ön olasılık dağılımı olarak kullanılmasıdır. Aşağıdaki tabloda söz konusu model özetlenmektedir. Modele ilişkin veri, yüz yüze görüşme yöntemi ile elde edilmiştir. Modeldeki bağımsız değişkenlerin neler olduğu ve nasıl kodlandıkları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırma Modeli

Ön Olasılık Dağılım	
Denetçi yargısının değişkenlerle ilişkisini açıklayan modelin oluşturduğu dağılım	
Bağımlı Değişken	
Denetçinin işi kabulü ya da reddi(Y)	Kabul=1/Ret=0
Bağımsız Değişkenler	
A.İşletmenin özellikleri	
1.Sektör ⁴⁴ (sktr)	Finans=1/Finans dışı=0
2.Kurumsal yönetim anlayışı (ky)	Olumlu=1/Olumsuz=0
3.İşletmede yaşanmış bir suistimal olup olmaması (suis)	Yok=1/Var=0
4.İşletmenin taraf olduğu önemli bir davanın varlığı (dv)	Yok=1/Var=0
B.Üçüncü kişiler	
5.Önceki denetçinin görüşü (dntc)	Olumlu=1 (rapor ve yüz yüze görüşmede olumlu ifade)/ Olumsuz=0 (şartlı rapor ya da görüş bildirmekten kaçınma ve/veya yüz yüze görüşmede olumsuz ifade) ⁴⁵
6. İşletme ile ilişkili üçüncü kişilerin görüşü (uck)	Olumlu=1/Olumsuz=0
C. İşletme ile denetçi arasında beklenen uyum	
7. İşletme yönetiminin denetçiyi kısıtlamama yönündeki anlayışı (kst)	Sorun yok=1/Sorun var=0
8. İşletme ile denetçi arasında bağımsızlığı etkileyebilecek bir ilişkinin varlığı (bgm)	Yok=1/Var=0
9. İç denetim birimi ve/veya denetim komitesinin aktifliği(icd)	Aktif=1/ Aktif değil=0

⁴⁴ İncelenen işler arasında finans ve finans dışı olarak bir ayırım yapılmıştır. Bu ayırım, finans sektörüne özgü mevcut yasal düzenlemelerle, söz konusu işletmelerde iç kontrolün daha etkin olabileceği düşüncesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu denetim işlerinin hangi sektörlerden olduğu ile ilgili detaylar EK-1’de yer almaktadır.

⁴⁵ Denetçilere; önceki denetçinin raporu olumsuz ya da şartlı mıydı ya da görüş bildirmekten kaçınmış mıydı ya da yüz yüze görüşmelerinizde olumsuz bir görüş belirtmiş miydi? Sorusu sorulmuştur. Bunlardan her hangi birisi gerçekleşmişse önceki denetçinin görüşlerinde olumsuz bir durum olduğu anlaşılmıştır. İfadeler uzun olduğundan bundan sonraki tablolarda bu soruya ilişkin cevaplardan elde edilen sonuçlar “*Olumlu - Olumsuz*” şeklinde kısaltılmaktadır.

4. SONUÇ

“Denetçi kararı” ile değişkenlerin ilişkisini açıklayan araştırma modelinde, Bayes yaklaşımı ile “denetçi yargısı” ile değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklayan modelin dağılımı ön olasılık dağılımı kabul edilmiştir. Bu bağlamda yorumlar, denetçi yargısı önselken değişkenlerin de-

netçi kararı üzerindeki etkisini açıklayacak şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Söz konusu modele ilişkin denklem şu şekildedir:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 \text{sktr} + \beta_2 \text{ky} + \beta_3 \text{suis} + \beta_4 \text{dv} + \beta_5 \text{dntc} + \beta_6 \text{uck} + \beta_7 \text{kst} + \beta_8 \text{bgm} + \beta_9 \text{icd}$$

Aşağıdaki Tablo 2’te analizden elde edilen bulgular yer almaktadır.

Tablo2. Bayes Analizi Bulguları

Değişken	Katsayı (β)	Standart Sapma	MC Hata*	Olabilirlik Oranı (Odds Ratio)
Sabit	-3,459	0,870	0,0019	
1.sktr	-0,574	0,280	0,0001	0,585
2.ky	0,467	0,316	0,0002	1,677
3.suis	-0,152	0,736	0,0014	1,124
4.dv	0,614	0,495	0,0006	2,088
5.dntc	0,445	0,406	0,0004	1,694
6.uck	1,084	0,621	0,0009	3,589
7.kst	1,417	0,521	0,0006	4,724
8.bgm	2,337	0,598	0,0010	12,370
9.icd	0,287	0,284	0,0002	1,388

Aşağıda araştırma bulgularından en dikkat çekicilerine ilişkin yorumlara özet olarak yer verilmektedir:

Araştırma modelinde denetçi yargısı önsel olduğunda denetçinin işin kabulü ve reddine ilişkin kararı üzerinde en etkili değişkenin, denetçinin bağımsızlığını etkileyebilecek bir ilişkinin varlığı (bgm) olduğu görülmektedir ($\beta_8 = 2,337$). Denetçinin bağımsızlık ilkesini zedeleyebilecek bir ilişkinin var olmamasının, denetçinin o işi kabul etme yönünde karar almasında önemli katkısı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Denetçi yargısı önselken denetçinin kararını etkileyen diğer değişkenler etkilerine göre şu şekilde sıralanabilir:

- İşletme yönetiminin denetçiyi kısıtlamama yönündeki anlayışı (kst) ($\beta_7 = 1,417$)
- İşletme ile ilgili üçüncü kişilerin görüşü (uck) ($\beta_6 = 1,084$)
- İşletmenin taraf olduğu önemli bir davanın varlığı (dv) ($\beta_4 = 0,614$)
- İşletmenin kurumsal yönetim anlayışı (ky) ($\beta_2 = 0,467$)
- Önceki denetçinin görüşü (dntc) ($\beta_5 = 0,445$)
- İç denetim biriminin ve/veya denetim komitesinin aktifliği (icd) ($\beta_9 = 0,287$)
- İşletmede yaşanmış bir suistimal olup olması (suis) ($\beta_3 = -0,152$)
- İşletmenin sektörü (sktr) ($\beta_1 = -0,574$)

Bağımsız değişken üzerinde en fazla etkisi olan ikinci değişken, işletme yönetiminin denetçiyi kısıtlamama anlayışı (kst) olduğu görülmektedir ($\beta_7 = 1,417$). Elde edilen bulgulara göre işletme yönetiminin denetçiyi kısıtlamama yönünde anlayışına sahip olması, denetçinin o işin kabul edilmesi yönünde karar almasına katkı sağlayacağı

bileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Etkisi fazla olan bir diğer değişkenin, işletme le ilgili üçüncü kişilerin görüşü (uck) olduğu görülmektedir ($\beta_6 = 1,084$). Elde edilen bulgulara göre, üçüncü kişilerin işletme ile ilgili olumlu görüşlerinin olması, denetçinin o işin kabul edilmesi yönünde karar almasına katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Ayrıca çalışmadan elde edilen bulgulara dayalı olarak, işletmelerin kurumsal yönetim anlayışının denetçilerin yargı ve kararları üzerine etkilerinin inceleneceği çalışmaların oldukça faydalı olacağı düşünülmektedir. Benzer şekilde işletmelerin iç denetim birimi ve/veya denetim komitesinin etkinliğinin de, ilerleyen dönemlerde incelenmesinin ve konuyla ilgili çalışmalar yapılmasının daha faydalı ve anlamlı olacağı; ayrıca bu çalışma kapsamında düşük de olsa negatif etkileri olan değişkenlerin başka bir çalışma ile ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

Çalışmanın sonucunda denetim sürecindeki yargı alanlarında karar almaya ilişkin karmaşık yapıların Bayes yaklaşımıyla yapılan analizler sayesinde çözümlenebilmesinin mümkün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yargı alanları öznel niteliklere sahip değişkenlerin etkisi altındadır. Bu nedenle yargı alanlarının analizinde bu özel niteliklerin nesnel bir biçimde analize dahil edilerek nesnelleştirilmesi gerekmektedir. Bunu gerçekleştiremeyen analizlerin, yargı alanlarının analizinde yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Denetçinin bu sorunların üstesinden gelebilmek için, her şeyden önce denetim sürecinin bir karar alma süreci olduğu ve kendisinin karar alıcı konumunda olduğu konusunda farkındalığın olması gerekmektedir. Denetçi bu farkındalık sayesinde gereksinim duyduğu şeyin sadece bir yöntem, teknik, standart ya da bazen bir yazılım değil bir yaklaşım olduğunu anlayabilecektir. Bayes yaklaşımı, denetçinin bu gereksinimin karşılayabilecek, en iyi kararların alınmasına yardımcı olabilecek bir yaklaşımdır. Denetim sürecin-

de çözüm aranan benzer tüm alanların niteliklerine özgü modeller geliştirilerek, Bayes yaklaşımı ile analizler gerçekleştirilebilir.

Denetim sürecinde denetçi yargısının özneliği, sürecin zayıf yönü olarak düşünülse de Bayes yaklaşımına bağlı uygulamaların kullanımı ile

öznel unsurların nesnelleştirilebilmesi sayesinde süreç güçlendirilebilmektedir. Denetim sürecinde Bayes yaklaşımının genel bir yaklaşım olarak benimsenmesi, denetim sürecinin etkinliğinin ve etkinliğinin artırılmasıyla ilgili gereksinimlerin karşılanmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Busta, Bruce ve Weinberg Randy R, "Using Benford's law and neural networks as a review procedure", **Managerial Auditing Journal**, 1998, Cilt no.13 Sayı no.6, 356-366.
- Comunale, Christie L.; Rosner, Rebecca L.; Sexton, Thomas R., "The auditor's assesment of fraud risk: A fuzzy logic approach", **Journal of Forensic & Investigate Accounting**, 2010, Cilt no.2 Sayı no.3, 95-140.
- Çubukcu, Sezen, "Muhasebe hilelerini ortaya çıkarmada Benford Modeli'nin ilk iki basamak yaklaşımı ile kullanılması." **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, 2009, Cilt no.3 Sayı no.11, 113-139.
- Demuth, Howard; Beale, Mark; Hagan, Martin, **Neural network toolbox for use with MATLAB volume 1**. Massachusetts: The MathWorks, Inc., 2005.
- Ekici, Oya, **Bayesyen regresyon ve Winbugs ile bir uygulama**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2005.
- Ekici, Oya, (2009). "İstatistikte Bayesyen ve Klasik yaklaşımın kavramsal farklılıkları", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt no.12 Sayı no.21, 89-101.
- Er, Fikret, **Açıklayıcı veri analizi**. Eskişehir: Kaan Kitabevi,2003.
- Erdoğan, Melih, **Denetim**, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları,2006.
- Friedlob, George Thomas ve Schleifer, Lydia L.F. "Fuzzy logic: application for audit risk and uncertainty" **Managerial Auditing Journal**, 1999, Cilt no.3 Sayı no.14, 127-137.
- Fu, Li Ming, **Neural networks in computer intelligence**. Amerika Birleşik Devletleri: McGraw-Hill, Inc.,1994.
- Ghosh, Jayanta K.; Delampady, Mohan; Samanta, Tapas, **An introduction to Bayesian Analysis**. New York: Springer, 2006.
- Giarratano, Joseph C. ve Riley, Gary D. **Expert systems principles and programming**, Canada: Thomson: Course Technology, 2005.
- Gill, Jeff, **Bayesian methods a social and behavioral sciences approach**, Florida: CRC Press, 2002.
- Gürsakal, Necmi, **Betimsel istatistik minitab, spss, statistica excel uygulamalı**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2007.
- Hajiha, Zohreh, "Fuzzy audit risk modeling algorithm", **Management Science Letters**, 2011, Cilt no.1 Sayı no.3, 235-246.
- Şahin, Mehmet, **Yönetim bilgi sistemi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Toraman, Cengiz Z., "Denetim riski ve belirsizliğin ölçülmesinde farklı bir teknik: Bulanık mantık", **İktisat İşletme ve Finans**, 2002, Cilt no.17 Sayı no.193, 67-76.
- Turban, Ebrahim; Aronson, Jay E.; Lieng, Ting Peng, **Decision support systems and intelligent systems**. New Jersey: Pearson Education,Inc, 2005.
- Yılandı, Münevver, F. ve Yıldız, Birol, "Denetimde kontrol riskinin belirlenmesi: Yapay sinir ağı yaklaşımı", **İktisat İşletme ve Finans**, 2008, Cilt no. 23 Sayı no. 273, 119-132.
- Yıldız, Birol, **Finansal analizde yapay zeka**. İstanbul: Beta, 2009.
- Üstkan, Suat. **Uzman sistemler-Genel** yönlendirilmiş çalışma. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2007.
- <http://www-stat.stanford.edu/~cgates/PERSI/Courses/Phil166-266/bayes-original-paper.pdf> (Erişim Tarihi: 13.04.2013)
- <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/454.pdf> (Erişim Tarihi: 05.04.2012)
- http://www2.aku.edu.tr/~icaga/dersler/sistem_analizi/ogrenci/bulanikmantik.ppt#265,5,Slayt 5 (Erişim Tarihi: 06.04.2012)
- <http://www.ifac.org/sites/default/files/downloads/a012-2010-iaasb-handbook-isa-240.pdf> (10.01.2013)

YENİ TÜRK TİCARET KANUNU İLE TÜRKİYE'DE KURUMSAL YENİDEN YAPILANDIRMA VE MALİ ORTAMIN İYİLEŞTİRİLMESİ

Doç. Dr. Esin OKAY*

ÖZET

Son yıllarda, Türkiye’de globalleşme ve AB ile uyum süreci çerçevesinde başlatılan düzenleme ve reformların başında gelen ekonomik birimlerin ilişkilerini belirleyen kurumsal yapı ve çerçevesinin iyileştirilmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır. Kurumsal yapılandırma için hazırlanan düzenlemelerde, kurumsal yönetim, finansal raporlama ve denetim ortamının değiştirilmesinde ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu bağlamda, yeni Türk Ticaret Kanunu Türkiye’deki şirketleri yönetim ve mali açıdan güçlendirmek ve çağdaşlaştırmak amacıyla tasarlanmış, ekonomide esenlik fırsatı sunan önemli bir düzenlemedir. Çalışmanın amacı, yeni TTK’nun Türkiye’nin içinde bulunduğu koşullar ve düzenlemenin önündeki engellerin değerlendirilerek sürecin gelişimi açısından alınması gereken önlemlere dikkat çekmektir. Özellikle, Türkiye’deki işletmelerin düzenlemelere karşı uyum yetersizliği düşünülürse, TTK’nun amacı ve başarılı tasarlanmış oluşu sürecin zorlu geçeceği gerçeğini değiştirmeyecektir. Sonuç olarak çalışma, bu nedenlerle düzenlemelerin desteklenmesi ve ekonomik birimlere uygulanabilirliği için devletin yasal kurumlarının yaptırım gücünü öne çıkaracak kanuni temelin güçlendirilmesi ihtiyacına vurgu yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal yönetim, finansal raporlama, denetim, yeni Türk Ticaret Kanunu

ABSTRACT

In recent years, within the globalization and the EU harmonization process in Turkey, important steps have been taken to reorganize the relationship of economic units by launching various regulations and reforms for the improvement of the corporate structure. Meanwhile, the regulations prepared for the institutional reconstruction happened to make progressive changes in the environment of corporate governance, financial reporting and auditing. In this context, the new Turkish Commercial Code (TCC) is an important regulation designed to strengthen the management and financial aspects of companies in Turkey offering the opportunity to modernize the economy. The purpose of this study is to evaluate the conditions in Turkey and obstacles in terms of the new TCC and draw attention to measures to be taken on the development of the process. Especially, considering companies’ poor ability to adapt regulations in Turkey, the purpose and successful design of the TCC will not change the fact that the process is a challenging one. Finally, the study emphasizes the need to strengthen the legal infrastructure for highlighting the enforcement of legal institutions’ sanction on the economic units to support regulations.

Key Words: corporate governance, financial reporting, auditing, the new Turkish Commercial Code

* İstanbul Ticaret Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, Bankacılık-Finans Öğretim Üyesi, eokay@iticu.edu.tr

1. GİRİŞ

Global ekonomi ve finansal koşullar, artan kriz eğilimleri neticesinde ekonomilerde reform ve yeniden yapılandırma düzenlemeleri gündeme gelmektedir. Bu durum, 1980’de de-regulation¹ dönemine girilmesiyle, ekonomilerde devletin müdahil ve düzenleyici sıfattan uzaklaşarak geleneksel görev alanlarına çekilmiş olmasına ters bir süreci başlatmıştır. Devletin yine ekonomi, ticaret ve finans alanlarında liberal politikalara devam ettiği ancak yeniden düzenleme ve yapılandırma anlamına gelen re-regulation², artan kriz eğilimlerinden sonra sıkı denetim, kontrol ve gözetim mekanizmalarının geliştirilmesi sürecidir. Özellikle, ekonomi, ticaret ve finans üçgeninde yaşanan riskler, iflas, skandal ve krizlere yönelik gelişmeler, devlet düzenlemelerinin amacı olan kurumsal yeniden yapılandırmayı kaçınılmaz kılmıştır. Günümüz koşullarında, ekonomik düzeni iyileştirmek ve istikrarı sağlamak için kamuyu aydınlatma ve bilgi aktarma, hesap verilebilirlik ve sorumluluk gibi ilkelerin³ geliştiği yeni mekanizma ve düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada, en çok mercek altındaki kurumlar işletmelerdir.

Şirketler ve banka işletmeleri faaliyet sonuçlarını açıklamak üzere periyodik olarak kamuyu aydınlatmakla yükümlüdürler. Kamuyu aydınlatma ilkesinin⁴ amacı, şirketlerin gerekli düzenle-

meler ile bilançolarına düzen, sağlık ve şeffaflık kazandırılmasıdır. Finansal bilgilerin ilan edilmesi ve gereksinimleri karşılayacak nitelikte olmaları yani, önemli, güvenilir, tarafsız, anlaşılır, zamanlı, tutarlı ve karşılaştırılabilir olması beklenmektedir. Bu nedenle, OECD kriz eğilimlerinin arttığı bir dönemde (2004) dünyadaki işletmelere yönelik bir yeniden yapılandırma rehberi hazırlayarak kurumsal yapının yönetsel ve mali yönden güçlendirilmesi için “Kurumsal Yönetim İlkeleri”ni çıkarmıştır. Kurumsal yönetim, şirketlerde “iyi yönetim” olgusu olarak adlandırılmaktadır. Şirket yöneticisinin doğru kararlar alabilmesi, demokratik katılım kanallarının açık olması, şirket yöneticilerinin aldığı kararlardan hissedarlar başta olmak üzere çıkarları etkilenebilecek herkesin şirket yönetimini denetleyebilmesi ve şirketin keyfilikten uzak; hukuk ve kurallara bağlı olarak kısacası şeffaf yönetilmesi olarak değerlendirilmektedir.⁵ Şeffaflık⁶, yönetimde son yıllarda büyük değişim yaratan kurumsal yönetim ilkeleri içinde de yer alan önemli bir kavramdır. İşletmelerde kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanması ve çağdaş işletme anlayışının gelebilmesi her alanda olduğu gibi şeffaflık anlamında da faydalı sonuçlar doğurmaktadır. Stiglitz de, mali ortamda risk, kriz ve dalgalanmalara dikkat çekerek şeffaflığı savunmuş, bunun için muhasebe sistemlerinin öneminden bahsederek şeffaf muhasebe sistemleri gerektiğini ifade etmiştir.⁷

¹ OECD, “Deregulation, Credit Rationing, Financial Fragility and Economic Performance”, OECD Department of Economics and Statistics, Working Paper No. 1997, 1991, pp. 8.

² Clifford Winston, “US Industry Adjustment to Economic Deregulation”, *The Journal of Economic Perspectives*, 1998, pp. 89-110.

³ OECD, Principles of Corporate Governance, 2004, <http://www.oecd.org/dataoecd/32/18/31557724.pdf>

⁴ OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri Çerçevesinde ve pek çok ülkenin sermaye piyasası düzenlemelerinde yer alan kamuyu bilgilendirerek koruma amaçlı oluşturulmuş prensip

⁵ OECD, Principles of Corporate Governance, 2004, <http://www.oecd.org/dataoecd/32/18/31557724.pdf>

⁶ Andrei Shleifer, Robert W Vishny, “A Survey of Corporate Governance.” *Journal of Finance*, vol. 52(2), 1997, pp. 737-83.

⁷ Joseph E. Stiglitz, “On Liberty, the Right to Know, and Public Discourse: The Role of Transparency in Public Life”, *Oxford Amnesty Lecture*, Oxford, 27 Ocak 1999, <http://siteresources.worldbank.org/NEWS/Resources/oxford-amnesty.pdf>

2. KURUMSAL YÖNETİM YAKLAŞIMI

Çalışmanın temel amacı, kurumsal ortam ve mali ortam açısından yeni TTK'nun Türkiye'deki işletmeler üzerindeki etkisini değerlendirerek süreci engelleyici faktörlere ışık tutmaktır. Bu amaçla, Türk işletmelerinin içinde bulunduğu mevcut kurumsal yapı, mali ortam ve düzenlemelerde devlet ve hukukun rolünü ortaya koyan çeşitli veriler değerlendirilmiştir. Bunun için, dünyada kullanılan çeşitli endekslere ait verilere başvurulmuştur. Çalışmada, Dünya Bankası Grubu'nun "İş Yapma Kolaylığı Endeksi"⁸, Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün "Yolsuzluk Algılama Endeksi"⁹ Dünya Ekonomik Forumu'nun "Küresel Rekabet Endeksi"¹⁰, Dünya Bankası'nın "Dünya Çapında Yönetişim Endeksi"¹¹ ve yararlandığı endeksler ve veri tabanlarında Türkiye'deki mevcut iş ortamı, kurumsal yapı, mali ortam ve hukuki yapıyı işaret eden veriler araştırılarak TTK'nun önündeki engeller yansıtılmaktadır. Bu endekslerde, çeşitli anketler oluşturularak ülkeler hakkında nicel ve niteliksel yönden araştırmalar yapılmaktadır. Çalışmanın değerlendirmelerle birlikte sonuç kısmında Türkiye'de işletmelerin kendilerinden kaynaklı mevcut yapı ve açmazlar, buna ilaveten yasal altyapı yetersizliklerinin yeni TTK'nuna engel teşkil ettiği gösterilmektedir.

Kurumsal yönetimin dayandığı kurumsal çerçeve, işletmeler ve kamunun ekonomik düzen içinde kazanç yaratmak ve refah geliştirmek için yönetsel ve hukuksal bir yapıdır. Yaşanan krizler, kurumsal yapının önemini ortaya koymuş ve ekonomik büyüme ile arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Kurumların yapısal nitelik ve kalitesi sonucu oluşan kurumsal ortam, ekonomide önemli yeri olan ticaret ve ilişkileri, üretim faktörleri, yatırım faktörleri, kalite, iş etkinliği ve verimliliği gibi konuları etkilemektedir. Ekonomide kayıt dışı¹², ahlak dışı işlemler¹³, içerden bilgi sızdırma¹⁴, manipülasyon¹⁵, asimetrik bilgi¹⁶ ve neticesinde ters seçimler¹⁷ gibi sebepler ile iş ve mali ortamda güvensizlik ve risk ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu nedenle, bir ekonomide güven ortamının oluşturulabilmesi için iş ortamı, iş ahlakı ve kökenindeki mali ortamın iyileştirilmesi gerekmektedir.

Yaşanan birçok mali kriz ve skandaldan sonra olduğu gibi kurumlar ve ekonomiler sonuçta istikrarsızlığa sürüklenmektedir. İyi yönetim prensibinin benimsenmediği, yerine kriz yönetildiği bir kurumsal ortamda ekonomiler daha çok maliyet altına girmektedir. Dolayısıyla, mali ortamın iyileştirilmesi ve kontrol altına alınması çerçevesinde finansal raporlama, muhasebe ve denetim standartlarının geliştirilerek kötü

⁸ World Bank Group, Ease of Doing Business Index, <http://www.doingbusiness.org/rankings>

⁹ Transparency International, Corruption Perceptions Index, <http://www.transparency.org/research/cpi/>

¹⁰ World Economic Forum, Global Competitiveness Index Data Platformu, <http://www.weforum.org/issues/competitiveness-0/gci2012-data-platform/>

¹¹ World Bank, Worldwide Governance Indicators, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

¹² Friedrich Schneider, Dominic H. Enste, "Shadow Economies: Size, Causes and Consequences", **Journal of Economic Literature**, Vol.38, March, 2000, pp.77-114.

¹³ Tito Cordellaa, Eduardo L. Yeyatib, "Bank bailouts: moral hazard vs. value effect", **Journal of Financial Intermediation**, Volume 12, Issue 4, October 2003, pp. 300-330.

¹⁴ Jeffrey E. Jaffe, "Special Information and Insider Trading," **Journal of Business**, 47, 1974, pp. 410-428.

¹⁵ F. Allen, D. Gale, "Stock price manipulation", **Review of Financial Studies**, 5, 1992, pp. 503-529.

¹⁶ Mark J. Flannery, "Asymmetric information and risky debt maturity choice", **Journal of Finance**, 41, 1986, pp. 19-37.

¹⁷ Richard Arnott, Joseph E. Stiglitz, "Randomization with asymmetric information", **RAND Journal of Economics**, Vol. 19, No. 3, Autumn 1988, pp. 344-362.

yönetim ve mali usulsüzlüklerin önlenmesi amaçlanmalıdır. Bu sayede, gelişmiş bir özel sektör, iş ahlakının hakim olduğu bir iş ortamı ve şeffaf bir mali ortam sağlanabilecektir.

Öte yandan, “Kurumsal Yönetim İlkeleri’ne paralel olarak, 1974 yılından beri Basel çalışmalarını yürüten Banking for International Settlements (BIS) tarafından, Basel I çalışmalarına ilave olarak “Risk Yönetimi İlkeleri” (Basel II)¹⁸ çıkarılmıştır. Bu da, iyi yönetim yaklaşımında denetim ve kontrol uygulamalarını paralel olarak teşvik edecek ölçüde ve risklerin yönetildiği yeni bir perspektif getiren bir düzenlemedir. Basel II ilkeleri, kredi veren ve alan ilişkisini yeniden düzenleyerek, risk seviyesine göre derecelendirme ve maliyetlendirme koşuluna bağlı bir müşteri analizi sistemine göre kredilendirmeye olanak vermektedir. Sonuçta sadece iyi yönetilen, iyi finanse edilmiş ve gerekli tüm bilgileri (finansal ve niteliksel) zamanında ve yeterli bir şekilde sunarak şeffaflığı sağlayabilen işletmeler potansiyel olarak en iyi dereceyi alarak, daha düşük maliyetlerle kredilendirme imkanına sahip olacaklardır.¹⁹

Günümüzde, kurumsal yönetim ve risk yönetimi artan bir önemle çağdaş kurumsal ortam sağlamanın temel prensipleri haline gelmiştir. Gelişmiş ekonomilerin ve işletmelerinin de krizlere ve iflaslara konu olduğu son yıllarda bozulan ekonomik, ticari ve finansal düzen ve yaşanan sıkıntılar bir kere daha kurumsal yapı ve iyileştirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de de dünyadaki gibi benzer krizlerin yaşandığı ve kurumsal ve mali ortamın sorgulandığı dönemler olmuştur. Bunlar, özellikle 1994 ve 2000-2001 dönemini içeren finansal ve ekonomik krizlerdir. Krizlerin hedefinde olan banka işletmeleri hem yönetsel hem de mali yönlerden ciddi yeniden yapılandırma süreçlerine zorlanmış ve reformlar başarıyla sonuçlanmıştır. Bunlardan ilki, OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri’nin 2004 yılından itibaren Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Üst Kurulu (BDDK) nezdinde tüm bankacılık sektöründe ve “sadece” Sermaye Piyasası Kanunu’na tabi halka açık şirketlerde izlenmeye başlanan ve kısa süre içinde uyum sürecinin tamamlandığı kurumsal yeniden yapılandırmadır.

Bu çerçevede, Türkiye’de Sermaye Piyasası Kurulu’na (SPK) tabi halka açık işletmeler ve BDDK’na tabi bankalar finansal tabloların düzenlenmesi ve sunulmasında, tüm toplumun çıkarlarını gözetmek, bilgileri gerçeğe uygun, tarafsız ve dürüst olarak hazırlayıp sunma yükümlülüğüne girmiştir.²⁰ SPK ve BDDK’nun ayrı ayrı çıkardığı uluslararası muhasebe standartlarına uyumlu tebliğlerde^{21, 22} sosyal sorumluluk kavramı olarak ifade edilen bu ilke, muhasebenin ve mali tabloların anlamını ve amacını vurgulamaktadır. Halka açık işletmeler ve bankalar finansal tablolarını muhasebe kurallarına bağlı belirli dönemlerde ve bu tebliğlere uygun olarak kamuya açıklamaya başlamışlardır.

¹⁸ Banking International Settlements, Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework, June 2004.

¹⁹ BDDK Araştırma Dairesi, Ocak 2005 Raporu, s.2

²⁰ Serkan Özdemir, Cemal Elitaş, “Kurumsal Yönetim İlkelerinden Şeffaflık Kavramının Muhasebe Bilgi Sistemindeki Bilgi Kalitesine ve Muhasebe Eğitimine Etkileri”, **XXXII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu**, 24-28 Nisan 2013, Antalya 2013.

²¹ SPK, Seri XI., No: 29, Sermaye Piyasasında Finansal Raporlamaya İlişkin Esaslar Tebliği, 2008 (Seri:XI, No:25 Tebliği yürürlükten kaldırılmıştır)

²² BDDK, Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar ile Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğ, 2006

Öte yandan, Türkiye'deki banka krizlerinin arkasında yatan nedenlere bakıldığında ilk sırada aşırı kredilendirme ve riskli müşterilere kredi vermek gelmektedir. Kuşkusuz ağırlıklı olarak özel sektöre kredi veren bankalar, kredi riski yönetiminin gereklerine uygun olmayan koşullarda, doğru/güvenilir finansal veri akışından uzak bir mali ortamda faaliyet gösterdikleri ve kredilendirme batık kredilerle sonuçlandığı için krize girmişlerdir. Bu nedenle, mali ortamın düzenlenmesi, banka işletmeleri ve kredi verdikleri şirketlerin risk yönetimi ilkelerine göre yönetilmesi gündeme gelmiş ve BIS'in önerdiği Basel II uygulamaları adapte edilmiştir. Neticede, Türk bankaları tıpkı kurumsal yönetim ilkelerini benimsedikleri gibi hızla risk yönetimi uygulamalarına geçerek bugüne kadar önemli ölçüde kurumsal ve mali yapılarını güçlendirmişlerdir. Ne var ki, risk yönetimi ilkelerine tabi olması gereken muhtemel diğer uygulayıcı taraf olan şirketler ise kurumsal ve mali uyumsuzluklar, yetersizlikler ve önemli ölçüde kanun boşlukları nedenleriyle uzun sürecek erteleme takvimlerine konu olmuştur.

Ancak, 1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu (TTK)²³, ticaret ve ticari ilişkileri düzenlemeyi amaçladığı kadar şirketlere kurumsal ve mali yönden çeşitli zorunluluklar getirerek yeni bir takvimi gündeme getirmiştir. Özellikle, 1 Ocak 2013 itibari ile tüm finansal tabloların Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına (IFRS) uygun olarak hazırlanıp denetlenmesi yasal zorunluluk haline getirilmiştir. Bu sayede, TTK ile bankalar dışında Türkiye'deki şirketlerin de kurumsal yönetim ilkelerine tabi tutulması sağlan-

mıştır.²⁴ İlk etapta, kurumsal yönetim ile şirketlerin kurumsal yapısı ve finansal verilerin şeffaflaştırılması gerekleriyle bir kısım mali ortamın düzenlenmesi hedeflenmektedir. Uygun kurumsal ortam sağlandıktan sonra da risk yönetimi ilkelerine hazır bir özel sektör mümkün olabilecektir. Dolayısıyla, Türkiye'de şirketler kurumsal ve mali anlamda yeniden yapılandırmayı zorunlu kılan yeni ve uzun ama aynı zamanda işletmelerin kendilerinden kaynaklı zor bir yasal sürece girmiştir.

3. YENİ TÜRK TİCARET KANUNU'NDA KURUMSAL YAPI VE MALİ ORTAMI İYİLEŞTİRMeye YÖNELİK DÜZENLEMELER

1 Ocak 2013 itibari ile geçerli olacak 6102 sayılı TTK gereğince özel sektörde birbiriyle bağlantılı olan hem kurumsal yapıyı hem de mali ortamı iyileştirmeye yönelik önemli değişim sağlayacak çağın standartlarına uygun koşullarda hazırlanmış bir kanun amaçlanmıştır. Yeni TTK'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Gerekçeli Kararlarında²⁵ da ilgili hususlarda gerekli açıklamalara yer verilmiştir. Öncelikli olarak, yeni TTK'nun şirketlere iş ahlakı açısından yeni bir düzen getirmeye çalıştığı görülmektedir. Haksız rekabet ve bağlantılı durumlar tanımlanmış (Madde 54), dürüstlük kuralına aykırı davranışlar, ticari uygulamalar sıralanarak (Madde 55) bu yönde dava ve hukuki süreçler açıklanarak hükme bağlanmıştır (Madde 56)²⁶. Bu konu ile ilgili, TBMM'nin Genel Gerekçesi'nde ise 104 ve 108 no'lu gerekçelerde haksız rekabet, dürüst olmayan işletme uygulamalarına ilişkin kuralların amacı ve tüm eko-

²³ TTK, Resmi Gazete 6102, 13.1.2011

²⁴ Bakınız: İpek Türker, **Türkiye'de Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) Paralelinde Yapılan Düzenlemelerin Finansal Tablo Kullanıcıları Üzerindeki Etkileri**, TÜRMOB, 407, 2011.

²⁵ TBMM, Yeni TTK Genel Gerekçesi, <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-1138.pdf>

²⁶ TTK, Resmi Gazete 6102, Haksız Rekabet, Maddeler: 54-56

nomik birimlerin menfaatine, hukuka uygun ve bozulmamış rekabetin sağlanması gereği ortaya konmaktadır. 220 no'lu Gerekçe ile meseleye yönelik hukuki çerçeve için Avrupa Parlamentosu'nun Haksız İş Uygulamalarına İlişkin Yönergesi'ne atıfta bulunmaktadır.²⁷

Yeni TTK'nun kurumsal yapıya yönelik maddeleri öncelikli olarak yönetim kurulunu düzenleyen 359-396 maddeleri arasında yer almaktadır. Bu çerçevede, 361. ve 375. maddelerde yönetim kurulunun kurumsal yönetime vermesi gereken önem vurgulanmaktadır.

Ayrıca, madde 1529 kurumsal yönetim ilkelerine ayrılmıştır. Bu maddede, kurumsal yönetimin ilke ve esaslarının SPK tarafından düzenlendiği belirtilmekte olup şirketlerin buna dayalı olarak derecelendirilecekleri ifade edilmektedir.^{28 29} TBMM Genel Gerekçesine bakıldığında kurumsal yönetime 44 gerekçede yer verildiği görülmektedir. Özellikle, kurumsal yönetim ilke ve esaslarına ilişkin 88-97 arasındaki gerekçelerde anlatılan kurumsal yönetimin 89 no'lu Gerekçede şeffaflık, adillik, hesap verebilirlik ve sorumluluk olmak üzere 4 ilkeden oluştuğu kabul edilmektedir.³⁰ Bu ilkeler ve esasları yönetim, mali ve hukuki anlamlarda dünyadaki gelişmeler ışığında ilgili gerekçelerde ele alınmış ve önemi izah edilmiştir.

Önemli diğer bir husus, finansal raporlama ve denetim hususlarında uluslararası standartların getirildiği şeffaf bir ortamın sağlanmasıdır. TTK bu hususları da baştan sona düzenleyerek şirket-

lerin mali ortamına yön verecek maddelere yer vermiştir. Yine, 1 Ocak 2013 itibari ile tüm mali tabloların IFRS'na uygun tutulmasını zorunlu kılan 6102 sayılı TTK, defter tutma yükümlülüğünü Madde 64 ile şarta bağlamış olup devamındaki ilgili diğer maddelerde finansal tabloların hazırlanma süreçleri ve gereğini ortaya koymuştur (Madde 64-87). Finansal tabloların denetimini düzenleyen Madde 88'de Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun yetkisi belirtilerek şirketlerin Uluslararası Muhasebe Standartlarına uyumu şarta bağlanmıştır.

Ayrıca, denetleme hususlarını düzenleyen 397-406 arası maddeler ile şirket finansal tablolarının gerçeği yansıtır yansıtmadığının belirlenmesi ve aksi durumda bunun sebeplerinin açıklanmasına dayalı yeni bir denetim ve kontrol mekanizması getirilmesi amaçlanmaktadır. Madde 397'de denetçi (bağımsız denetim kuruluşu, yeminli mali müşavir, serbest muhasebeci mali müşavir) kavramı tanımlanarak önemli yetkilerle donatılmış bu denetçilerin meslek etiğine ve uluslararası denetim standartlarına uygun olarak denetim yapmalarının gerekliliği belirtilmiştir.³¹ Ayrıca, TBMM Genel Gerekçesi'nde, gerekçeler 131 ve 217'de finansal raporlama ve esasen 73 no'lu Gerekçede (ve geniş şekilde 57 adet gerekçede) yer verilmiş olan denetim hususlarına yönelik açıklamalar bulunmaktadır. Gerekçeler, genel olarak AB ile tam üyelik hazırlığı içinde bulunan Türkiye'nin, IFRS'na göre düzenlenmiş ve Uluslararası Denetim Standartlarına (IAAS) uyumlu denetlenmiş finansal tab-

²⁷ TBMM, Yeni TTK Genel Gerekçesi, Gerekçeler: 104, 108, 220

²⁸ TTK, Resmi Gazete 6102, Kurumsal Yönetim, Maddeler: 359-396 ; 1529

²⁹ Bakınız: Ebru Esendemirli, Senem Demirkan, "Kurumsal Yönetim Anlayışının Finansal Raporlamaya Etkileri: Halka Açık Şirketlerin Derecelendirme Raporları Analizi", **XXXII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu**, 24-28 Nisan 2013, Antalya 2013.

³⁰ TBMM, Yeni TTK Genel Gerekçesi, Gerekçeler: 88-97

³¹ TTK, Resmi Gazete 6102, Finansal Raporlama ve denetimi, Maddeler: 64-87; 88 ; 397-406

lorarı ile yeniden yapılanmış bir işletmecilik anlayışını hedeflediği ifade edilmektedir.^{32 33} Genel Gerekçe’de AB Finansal Raporlama Stratejisi ve AB’de Kanunî Denetim yönergelerine ayrı ayrı atıfta bulunulmaktadır.³⁴

Öte yandan, TTK’nun mali ortamı iyileştirme yönünde getirdiği tedbirlerden biri de 376. Maddede yer almaktadır. Madde 376 ile sermayenin kaybı, borca batık olma durumuna ilişkin usuller belirlenmiştir. Bu konuda, devamındaki 378. Maddede ek bir tedbirle riskin erken saptanması ve yönetimi bağlamında muhtemel risklerin yönetilmesi için bir komite kurulması gereğine yer verilmiştir.³⁵ Ticari hükümlerde, ilk kez risk ve risk yönetimi kavramlarının geçtiği yeni TTK bu vesileyle, şirketlerde çağın koşullarına uyumlu risklere de önem veren bir yönetim şeklinin benimsenmesi gereğini ortaya koymaktadır.³⁶ Ayrıca, TTK’nun TBMM Genel Gerekçesi’nde, ilgili gerekçelerde belirtildiği üzere, hem kurumsal yönetim hem de denetim açısından risklerin erken teşhisi ve risklerin yönetiminin önemi vurgulanmaktadır. Bilhassa, SPK nezdinde işletmelerin derecelendirilmesi açısından risklerin teşhisinin ve ilgili düzenlemenin gereği izah edilmiştir.³⁷

4. YENİ TÜRK TİCARET KANUNU’NUN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Bu çalışmada, İş Yapma Kolaylığı Endeksi, Yolsuzluk Algılama Endeksi, Küresel Rekabet Endeksi, Dünya Çapında Yönetişim Endeksi ve veri tabanlarında Türkiye’deki mevcut iş ortamı, kurumsal yapı, mali ortam ve hukuki yapıyı işa-

ret eden veriler araştırılarak TTK’nun önündeki engeller yansıtılmaktadır.

Dünya Çapında Yönetişim Endeksi, ülkelerde otoritenin icra edildiği gelenek ve kuruluşları incelemektedir. Dünya Bankası hükümetler, ekonomik ve sosyal etkileşimleri yöneten kurumların yönetim süreç ve politikalarını içeren bir endeks oluşturmuştur. İş Yapma Kolaylığı Endeksi, bir ülkede yerel bir firmanın işe başlama ve çalışma ortamını araştırarak bir endekstir. Küresel Rekabet Endeksi, ülkelerin rekabet gücünü çeşitli başlıklarda değerlendirerek sıralayan bir çalışmadır. Yolsuzluk Algılama Endeksi ise ülkelerdeki yolsuzluk derecesini saptamak ve sıralamak için oluşturulmuş bir endekstir.

Çalışmada kullanılan iş yapma kolaylığı, yolsuzluk algısı, iş ahlakı, yönetim kurulunun gücü, özel sektörde kredi kullandırma, özel sektörde iflas çözümü, özel sektörde finansal raporlama ve denetim, yolsuzluk kontrolü, düzenlemelerin etkinliği ve özel sektöre getirdiği yükler ve hukukun üstünlüğü gibi veriler neticesinde Türkiye’nin aldığı değer ve sıralamalar yardımı ile TTK sürecine yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Türkiye’de özellikle kurumsal yapı, mali ortam ve yasal yapının, geçmiş yıllarda TTK’nun gelişine kadar zayıf ve yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Kurumsal yönetim ilkelerinin benimsenmesi, finansal raporlama ve denetim standartlarında uluslararası düzenlemelere uyum sağlanması ve devletin reformlarını arttırması ile durumun yıllara göre değiştiği verilerle görülebilmektedir. Mevcut kurumsal yapıyı, mali ortamı ve yasal yapıyı işaret eden göstergeler

³² Bakınız: Masum Türker, **Denetim Çalışma Kağıtları Rehberi**, Forum, İstanbul, Mayıs 2012.

³³ Bakınız: Korkut Özkorkut, **6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Açısından Anonim Şirketlerde Bağımsız Denetim**, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 478, 2013

³⁴ TBMM, Yeni TTK Genel Gerekçesi, Gerekçeler: 131; 217 ; 73

³⁵ TTK, Resmi Gazete 6102, Risk Yönetimi, Maddeler: 376; 378

³⁶ Bakınız: Türker İ. , A.g.e

³⁷ TBMM, Yeni TTK Genel Gerekçesi, Gerekçeler: 90; 127; 129; 136; 213; 216

(Tablo 1-11) son 2 yılda Türkiye'nin sıralamasının geçmiş yıllara göre olumlu gelişme gösterdiğini yansıtmaktadır. Önceki yıllara göre iyileşmelerin sebebi, açıkça TTK sayesinde kurumsal yapı ve mali ortamı değiştirmeye yönelik oluşan algıdır.

Ne var ki, çalışmada kullanılan endekslerin önümüzdeki yıllarda düzenlemelerden sonra kurumsal yapı ve mali ortam bağlamında elde edilen sonuçları değerlendirip adaptasyon sürecini takip edeceği kuşkusuzdur. Bu noktada, düzenlemelerin ilgili kesimler tarafından uygulamaya alınması esastır. Üstelik, yürürlüğe girişinden sonra kanun henüz daha 1 yılını doldurmakta iken bu süreçteki sonuçlara bakmak ve değerlendirmek gerekecektir. Yine de sürecin yeni oluşu, özel sektörün bu yönde hazırlık yapma gereği ve Türkiye'deki mevcut yapısal koşullardan ötürü (Tablo 1-11) TTK'nun uyum ve tatbik sürecinin uzun olacağı kabul edilmelidir.

4.1. Türkiye'de Mevcut Kurumsal Yapı

Kurumsal yapı ve iyileştirilmesi, özel sektörde düzenleme ve reformların başında gelen en önemli yapılandırma çalışmalarındandır. Ticareti ve iş yapmayı kolaylaştırmak için bürokrasinin kaldırılması ve esnek koşulların geliştirilmesi sayesinde 2000'li yılların başlarındaki seyre nazaran Türkiye dünya sıralamasında yükselmiş ne var ki TTK gibi daha ciddi bir düzenlemenin henüz yerleşmemiş ve sonuçlarının alınmamış olması ile Türkiye için yeterli bir seviye olmadığı söylenebilir (Tablo 1). Endüstrinin içinde bulunduğu finansal sorunlar, teknolojik yetersizlik ve araştırma ve geliştirme yetersizliklerine dayalı üretkenlik sorunları mevcut yapının diğer etkenleri olarak sıralanmaktadır.

Tablo 1: İş Yapma Kolaylığı

Yıllar	Türkiye'nin Sıralamada yeri
2014 (tahmin)	69
2013	72
2012	71
2011	73
2010	73
2009	63
2008	71

Kaynak: Dünya Bankası, İş Yapma Kolaylığı Endeksi Data Platformu kullanılarak hazırlanmıştır

Türkiye'deki bürokratik koşullar ile oluşmuş iş ortamında yolsuzluk ve bu yöndeki algıyı ölçen anket sonuçlarına bakıldığında Türkiye'de dünya ortalamasına yakın düzeyde yolsuzluk mevcuttur (Tablo 2). 2013 yılını geride bırakırken ortaya çıkan son yolsuzlukların da gösterdiği gibi Türkiye'de soruşturulan kayıt dışı işlemler, kara para aklama ve rüşvete dayalı ciddi yolsuzluklar bulunmaktadır. Bu sebeplerle, yolsuzluk endeksinde göre 2014 yılında Türkiye'nin sıralamada düşmesi beklenmektedir. Türkiye sıralamada yükselmesine rağmen yolsuzlukların yaygın olduğu ülkeler grubundan yıllardır çıkamamıştır.

Tablo 2: Yolsuzluk Algısı (Değer 0-10)

Yıllar	Türkiye'nin Sıralamada yeri	Değer
2013	53	5
2012	54	4,9
2011	61	4,2
2010	56	4,4
2009	61	4,4
2008	58	4,6
2007	64	4,1

Kaynak: Uluslararası Şeffaflık Örgütü, CPI Data Platformu kullanılarak hazırlanmıştır

Benzer şekilde, özel sektörde iş ahlakını ölçen küresel rekabet endeksi sonuçlarına göre Türkiye sıralamada yükselmiştir (Tablo 3). Özel sektörde faaliyetlerin ahlak ve etik ilkeler çerçevesinde işletilmesi ekonomi açısından önemlidir. Ne var ki, yolsuzluk kontrolündeki eksiklikler, bürokrasinin etkisi, kamuda şeffaflık sorunları ve hukukun üstünlüğünde yetersizlikler gibi nedenlerle iş ahlakı olumsuz gelişmektedir. Son yolsuzluk soruşturmalarının küresel rekabet endeksinde Türkiye'nin iş ahlakı değerini düşürmesi beklenmektedir.

Tablo 3: Özel Sektörde İş Ahlakı (Değer 1-7)

Yıllar	Türkiye'nin Sıralamada yeri	Değer
2013-2014 (tahmin)	50	4,2
2012-2013	57	4,0
2011-2012	65	3,8
2010-2011	79	3,7
2009-2010	83	3,7
2008-2009	58	4,1
2007-2008	40	4,6
2006-2007	49	4,3

Kaynak: Uluslararası Şeffaflık Örgütü, CPI Data Platformu kullanılarak hazırlanmıştır

Türkiye'deki mevcut kurumsal yapıyı sorgularken kurumsal yönetim düzeyine de bakmak gerekmektedir. Kurumsal yönetimi gösteren yönetim kurulunun gücü değerlendirildiği anket sonuçlarına göre Türkiye kurumsal yönetim açısından gerilerden takip ettiği dünya sıralamasında son yıllarda yükselmiştir. Sıralamadaki farklı yükselişin nedeni yürürlüğe giren TTK'dur (Tablo 4).

Tablo 4: Özel Sektörde Kurumsal Yönetim, Yönetim Kurulu'nun Gücü (Değer 1-7)

Yıllar	Türkiye'nin Sıralamada yeri	Değer
2013-2014 (tahmin)	92	4,3
2012-2013	96	4,2
2011-2012	104	4,1
2010-2011	105	4,1
2009-2010	125	3,8
2008-2009	127	3,8
2007-2008	91	4,3
2006-2007	75	4,3

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, GCI Data Platformu kullanılarak hazırlanmıştır

4.2. Türkiye'de Mevcut Mali Ortam

Mali ortamın finansal çözüm sağlayan, güvenilir ve şeffaf çalışıyor olması ekonominin esenliği açısından önemlidir. Türkiye'de mevcut mali ortamın yapısını gösteren sonuçlara bakıldığında, olumsuz bir tablo ile karşılaşmaktadır. Türkiye'nin başta özel sektörün kredi alma kolaylığı yönündeki sıralaması yıllara göre gerilerken (Tablo 5), yine bağlantılı olarak iflaslara yönelik çözüm üretmek açısından da dünya sıralamasına göre çok gerilerde seyrettiği görülmektedir (Tablo 6). Özellikle Türkiye'de özel sektör ile finans sektörü arasında mevcut sağlıklı olan yapının gittikçe bozulduğu görülen Tablo 5'de finans sektörünün kurumsal yönetim ilkeleri ve risk yönetimi ilkelerine yönelik düzenlemelerden sonra sağlam bir altyapıya otursa da özel sektörün bu yapılandırma çalışmalarında yer almamasının etken olduğu açıktır.

Tablo 5: Özel Sektörde Kredi Alma Kolaylığı

Yıllar	Türkiye'nin Sıralamada yeri
2014 (tahmin)	86
2013	82
2012	78
2011	72
2010	71
2009	68
2008	65

Kaynak: Dünya Bankası, İş Yapma Kolaylığı Endeksi Data Platformu kullanılarak hazırlanmıştır

Tablo 6: Özel Sektörde İflas Çözümü

Yıllar	Türkiye'nin Sıralamada yeri
2014 (tahmin)	130
2013	126
2012	120
2011	121
2010	118
2009	112
2008	138

Kaynak: Dünya Bankası, İş Yapma Kolaylığı Endeksi Data Platformu kullanılarak hazırlanmıştır

Benzer şekilde, ilgili düzenlemeler finans sektöründe uluslararası finansal raporlama ve denetim standartlarına dayalı bir yapılandırma getirir de özel sektörde bu beklentilerin yeni TTK ile zorunlu hale getirilmesiyle gerçekleşeceği düşünülmektedir. Bu sebeple, tahmini 2014 endeksinde Türkiye'nin gerilerden seyrettiği sıralamadaki yerinin yükselebileceği öngörülmüştür (Tablo 7).

Tablo 7: Finansal Raporlama, Denetim Standart ve Düzenlemelerinin Gücü
(Değer 1-7)

Yıllar	Türkiye'nin Sıralamada yeri	Değer
2013-2014 (tahmin)	50	4,9
2012-2013	63	4,6
2011-2012	86	4,3
2010-2011	87	4,3
2009-2010	89	4,2
2008-2009	79	4,4
2007-2008	62	4,8
2006-2007	58	4,7

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, GCI Data Platformu kullanılarak hazırlanmıştır

4.3. Türkiye'de Mevcut Yasal Yapı

Mevcut kurumsal yapı ve mali yapının esenliğe kavuşturulmasındaki ortak çözüm yasal yapıdır. Mevcut yasal yapıyı gösteren değerlere bakıldığında Türkiye'nin dünya ortalamasında sonuçlar aldığı görülmektedir. Yolsuzluk kontrolü (Tablo 8) ve düzenlemelerin etkinliği (Tablo 9) yönünden Türkiye'nin aldığı değerler yaklaşık aynı seviyelerde olup yıllara göre değişiklik göstermediği görülmektedir.

Tablo 8: Yolsuzluk Kontrolü
(Değer - 2,5 ile 2,5 arası)

Yıllar	Türkiye Yüzdeleri Sıralama %	Değer
2012	63	0,17
2011	60	0,06
2010	59	0,03
2009	60	0,07
2008	60	0,08
2007	59	0,09
2006	58	0

Kaynak: Dünya Bankası, WGI Data Platformu kullanılarak hazırlanmıştır

Tablo 9: Düzenlemelerin Etkinliği
(Değer - 2,5 ile 2,5 arası)

Yıllar	Türkiye Yüzdeleri Sıralama %	Değer
2012	65	0,42
2011	63	0,38
2010	60	0,31
2009	60	0,30
2008	59	0,27
2007	62	0,32
2006	59	0,29

Kaynak: Dünya Bankası, WGI Data Platformu kullanılarak hazırlanmıştır

Düzenlemelerin özel sektöre getirdiği yasal yükler açısından Türkiye'nin sıralamadaki yerin yıllara göre yükseldiği görülmektedir. Bunun da sebebi, yeni TTK'nun özel sektöre getirdiği yasal sorumluluklardır. 2014 yılında Türkiye'nin alacağı değer artacağı beklenmektedir (Tablo 10).

Tablo 10: Devlet Düzenlemelerinin Özel Sektöre Getirdiği Yasal Yükler
(Değer 1-7)

Yıllar	Türkiye'nin Sıralamada yeri	Değer
2013-2014 (tahmin)	72	3,5
2012-2013	80	3,2
2011-2012	93	3,0
2010-2011	81	3,0
2009-2010	93	2,9
2008-2009	104	2,7
2007-2008	80	2,9
2006-2007	60	2,9

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu, GCI Data Platformu kullanılarak hazırlanmıştır

Ne var ki, düzenlemelerin gücü ve etkinliğini arttıran yegane faktör hukukun üstünlüğüdür. Türkiye'nin hukuk üstünlüğü açısından aldığı değerler yaklaşık aynı seviyelerde olup yıllara göre değişiklik göstermediği ve dünya ortalamasına yakın olduğu görülmektedir (Tablo 11).

Tablo 11: Hukukun Üstünlüğü
(Değer - 2,5 ile 2,5 arası)

Yıllar	Türkiye Yüzdeleri Sıralama %	Değer
2012	56	0,04
2011	57	0,08
2010	59	0,12
2009	57	0,10
2008	55	0,08
2007	54	0,02
2006	55	0,05

Kaynak: Dünya Bankası, WGI Data Platformu kullanılarak hazırlanmıştır

Tüm yasal yapıyı gösteren sonuçlar dolayısıyla, yolsuzluğu da içine alan düzenlemelerdeki yasal yapının sağlanması için bir hukuk reformu yapılması gerekmektedir. Özetle bu sayede, kurumsal yapı ve mevcut yapıyı iyileştiren mekanizmaların çalıştırılması mümkün olabilecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1980'li yıllarda dünyada yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmeler kamu sektörünü en çok tartışılan konular arasında ön sıralara getirmiştir. Bu süreç, devletlerin yeni ekonomik ve finansal düzeni hem müdahale etmeden ama aynı zamanda düzenleyen bir konumda bulunmalarını beraberinde getirmiştir. De-regulation olarak adlandırılan bu süreç ile devletin ekonomi alanında doğrudan üretici, dağıtıcı ve düzenleyici olmaktan çıkarılarak geleneksel görev alanlarına çekilmesi sağlanmıştır. Devletin liberal politikaları taşıdığı ama aynı zamanda düzenleyici ve düzeni koruyan rollerinin çatıştığı bir ortamda görev, devleti temsil gücü olan yasal kurumlar tarafından yerine getirilebilecektir.

Ne var ki, 2000'li yılların başında dünyada artan kriz eğilimleri nedeniyle devletlerin kaçınılmaz olarak yeniden yapılandırma, reform, sıkı denetim ve gözetim mekanizmalarını zorunlu kılan şartlarla beraber re-regulation dönemi ortaya çıkmıştır. Bozulan ya da sağlam olmayan kurumsal yapı ve mali ortamın iyileştirilmesi için uluslararası otoriteler tarafından çeşitli düzenlemeler önerilmiştir. Bu sayede, dünyada şirketleri ilgilendiren düzenlemeler olarak kurumsal yönetim ilkeleri, risk yönetimi ilkeleri, muhasebe ve denetimde uluslararası standartlara uyum ve bu düzenlemelerin denetim ve gözetim ile sıkılaştırılması gündeme gelmiştir.

Türkiye de hem yaşadığı krizlerden sonra aldığı reform kararları hem de AB ile uyum süreci nedeniyle dünyadaki denetim ve gözetim meka-

nizmalarını takip ve tatbik etmeye başlamıştır. Dolayısıyla, son dönemde finansal raporlama, mali kontrol ve denetim ortamının ve çerçevelerinin iyileştirilmesi konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Hatta bu bağlamda, daha geniş ölçekli reformların da yolda olduğu düşünülebilir. Yeni Ticaret Kanunu Türkiye'deki şirketlerin mali raporlamasıyla ilgili yasal düzenlemeleri çağdaşlaştıracak ve IFRS'na uyumlu tam yakınsak Türkiye Muhasebe Standartları'nın uygulanması ile IAAS'na uyumlu tam yakınsak standartlarına göre getirilen denetim ile muhasebecilik ve denetim mesleğinin önüne zorlu ama fırsatlar içeren bir ortam sağlayacaktır. Öte yandan, daha geniş ölçekli reformların takip edeceği gözükken bu süreçte özellikle risk yönetimi de işletmelerin gündemine yerleşmesi beklenmektedir. Bu sayede, işletmelerde denetim öncesi finansal değerlendirme ve raporlama hususlarında daha sağlıklı ve riskten uzak bir yönetim yaklaşımı geliştirilebilir.

Ne var ki, Türkiye'de mevcut tebliğlerle kurumsal yönetim ilkeleri ve finansal tablolara yönelik raporlama ve denetim standartları getirilse de

kurumsal yapı ve mali ortamın hala muhasebe sistemi ve finansal değerlendirme açısından sağlıklı bir düzen oluşturduğu söylenemez. Bu noktadaki en önemli araç hukukun yaptırım gücünün artırılması ile düzenlemelerin sağlama alınmasıdır. Bunun için hukuk üstünlüğünün benimsenmesi ve düzenlemeleri destekleyecek sağlam bir hukuk sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da, ancak yaptırım gücünü destekleyecek bir altyapı oluşturulması ve cezai müeyyideler getirilmesi ile mümkündür. Aksi takdirde, uygulanmayan düzenlemeler neticesinde ekonomik esenlik uzak görünmektedir. Çağdaş ekonomilerde kamu düzeninin esenlikle çalıştığı hiyerarşik yapıya göre, yasal düzen siyasal düzenin üstünde bir güç olarak ekonominin kamu yararı için yönetildiği ve kamu düzeninin korunduğu bir mekanizma yaratmalıdır. Dolayısıyla, yeni TTK'nun önündeki engellerin aşılmasında tek çare, yasal dayanaklar sayesinde özel sektörün uygulama ve uyum kabiliyetini zorunlu olarak geliştirecek yeni bir hukuk reformudur.

KAYNAKÇA

- Allen, F., Gale, D., "Stock price manipulation", **Review of Financial Studies**, 5, 1992.
- Arnott R., Stiglitz J., "Randomization with asymmetric information", **RAND Journal of Economics**, Vol. 19, No. 3, Autumn 1988.
- Banking International Settlements, Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework, June 2004.
- BDDK, Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar ile Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğ, 2006
- BDDK Araştırma Dairesi, Ocak 2005 Raporu, 2005.
- Cordella Tito, Yeyatib Eduardo Levy, "Bank bailouts: moral hazard vs. value effect", *Journal of Financial Intermediation*, Volume 12, Issue 4, October 2003.
- Esendemirli Ebru, Demirkan Senem, "Kurumsal Yönetim Anlayışının Finansal Raporlamaya Etkileri: Halka Açık Şirketlerin Derecelendirme Raporları Analizi", **XXXII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu**, 24-28 Nisan 2013, Antalya 2013.
- Flannery, Mark J., "Asymmetric information and risky debt maturity choice", **Journal of Finance**, 41, 1986.
- Jaffe, Jeffrey E, "Special Information and Insider Trading," **Journal of Business** 47, 1974.
- OECD, "Deregulation, Credit Rationing, Financial Fragility and Economic Performance", OECD Department of Economics and Statistics, Working Paper No. 1997, 1991.
- OECD, Principles of Corporate Governance, 2004, <http://www.oecd.org/dataoecd/32/18/31557724.pdf>
- Özdemir Serkan, Elitaş Cemal, "Kurumsal Yönetim İlkelerinden Şeffaflık Kavramının Muhasebe Bilgi Sistemindeki Bilgi Kalitesine ve Muhasebe Eğitimine Etkileri", **XXXII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu**, 24-28 Nisan 2013, Antalya 2013.
- Özkorkut Korkut, **6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Açısından Anonim Şirketlerde Bağımsız Denetim**, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 478, 2013.
- Schneider, Friedrich; Enste, Dominic H., "Shadow Economies: Size, Causes and Consequences", **Journal of Economic Literature**, Vol.38, March, 2000, pp.77-114.
- Shleifer, Andrei, Vishny, Robert W, "A Survey of Corporate Governance," **Journal of Finance**, vol. 52(2), 1997.
- Stiglitz Joseph E., "On Liberty, the Right to Know, and Public Discourse: The Role of Transparency in Public Life", **Oxford Amnesty Lecture**, Oxford, 27 Ocak 1999, <http://siteresources.worldbank.org/NEWS/Resources/oxford-amnesty.pdf>
- SPK, Seri XI., No: 29, Sermaye Piyasasında Finansal Raporlamaya İlişkin Esaslar Tebliği, 2008.
- TBMM, Yeni TTK Genel Gereğesi, <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-1138.pdf>
- Transparency International, Corruption Perceptions Index, <http://www.transparency.org/research/cpi/>
- TURMOB, <http://www.turmob.org.tr/tmudesk/tdy1.htm>
- Türker Masum, **Denetim Çalışma Kağıtları Rehberi**, Forum, İstanbul, Mayıs 2012.
- Türker İpek, **Türkiye'de Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) Paralelinde Yapılan Düzenlemelerin Finansal Tablo Kullanıcıları Üzerindeki Etkileri**, TÜRMOB, 407, 2011.
- World Bank Group, Ease of Doing Business Index, <http://www.doingbusiness.org/rankings>
- World Economic Forum, Global Competitiveness Index Data Platformu, <http://www.weforum.org/issues/competitiveness-0/gci2012-data-platform/>
- World Bank, Worldwide Governance Indicators, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

MUHASEBE, KURUMSAL YÖNETİM VE ETİK ÜÇGENİNDE, ETİK KOD UYGULAMALARININ ÖNEMİ: *BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN ŞİRKETLERDE ETİK KOD UYGULAMASI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Yrd. Doç. Dr. Can Tansel KAYA*

Dr. A.Engin ERGÜDEN**

ÖZET

Şeffaflık ilkesini birincil amaç edinen muhasebe dünyası, bu amacının başarısı için bugün çok çeşitli girişim ve değişimleri yaşamaktadır. Sayısız skandala tanık olmuş bir yakın zaman kesiti incelendiğinde, ortak paydalar da muhasebe ve genel yönetim uygulamalarının kurumsal yönetim ve etik değerleri özümsememiş olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Başta etik kavramı, iş etiği ve de etik beklentileri artırmak, etik konulardaki diyalogları yasallaştırmak, etik karar vermeyi teşvik etmek ve uygulamalar için yetkiyi kötüye kullanımın engellenmesini amaçlayan etik kodların, gerek olası skandalların önüne geçmesi; gerekse şeffaf ve hesap verebilir piyasalar yaratabilmesi için tüm şirketler tarafından özümsemesi bir olmazsa olmaz şart halini almıştır. Bu çalışmanın amacı, Sermaye Piyasası ve Türk Ticaret Kanunu kapsamında halka açık şirketlerdeki etik kodların ne şekilde geliştirildiği ve etkin kullanıldığının araştırılmasıdır.

ABSTARCT

In the name of establishing the concept of transparency as its primary concern, world of accounting is currently facing a number of various attempts and changes. When the recent time era with many scandals is observed, it is obvious that the accounting and the general management practices do not embrace the corporate governance and the ethical values. In addition to the basic concept of ethics, ethical codes which aim to improve work ethics, ethical expectations, encourage ethical communication, ethical decision making, and prevent the misuse of authority, has become a necessity in order to prevent potential scandals and create transparent and accountable markets. The purpose of this study is to investigate how ethical codes are developed and how effectively they are applied in publicly held companies according to the Capital Markets and Turkish Commercial Code.

* T.C. Yeditepe Üniversitesi İİBF, İngilizce İşletme Bölümü, Muhasebe Finansman ABD Öğretim Üyesi

** SMMM - T.C. Yeditepe Üniversitesi İİBF, İngilizce İşletme Bölümü, Yarı Zamanlı Öğretim Görevlisi, Erler SMMM Muhasebe Denetim Hizmetleri Ltd. Şti., Ortak - Denetim Hizmetleri

1. KURUMSAL YÖNETİM İLKELERİ

Asıl yapılanması 2000’li yılların başlarıyla birlikte şok dalgası yaratan skandalların toplumlar üzerinde yarattığı tepkiyle şekillenmiş olan kurumsal yönetim olgusu (Donaldson, 2007), günümüzde işletmelerin, şeffaflığı ve güvenilirliği sağlayabilmek adına olmazsa olmaz olarak gördükleri bir yönetim kültürü halini almıştır. Genel kabul görmüş tek bir tanımı olmasa da, kurumsal yönetim kısaca şirketlerin yönetilme ve kontrol edilme sistemidir. Literatüre oldukça geç girmiştir, çünkü ancak Enron gibi büyük skandalların patlak vermesi ile bir önleyici sistem ihtiyacı doğmuştur. Kurumsal yönetim çatısı altında şirket yönetimi ile hissedarların arasındaki ilişkiyi de yakından ilgilendiren vekalet teorisi (Jensen and Meckling, 1979); yönetim-hissedar arasında doğan çıkar çatışması vakalarına ışık tutmuştur. Kurumsal yönetimin şeffaflığa olan en büyük faydası, doğası itibarıyla şirket sahibi ile iç kontrol arasında bir ayrışma olduğunda yöneticilerin verdiği kararları etkilemesidir (Yu, 2009). Bu etkileşim, vekalet teorisi kapsamında verilen sağlıklı yönetim kararlarının önüne geçmeyi hedeflemesi bakımında büyük önem taşımaktadır. Tarafsız bir gözden bakıldığında, aslında yönetim kurullarının, fırsatçı yönetim davranışlarını farkederek daha oluşmadan onları önlemesi beklenebilir (Downes ve Russ, 2005). Kontrol bağlamında daha zayıf yönetim kurullarına sahip şirketlerin CEO larının daha yüksek miktarlarda tazminat aldığı, daha güçlü yönetim kurullarına sahip şirketlerde ise durumun tam ters olduğu gözlemlenmiştir (Elloumi ve Gueyié, 2001). Bütün bunların ışığında, kurum içi şeffaf ve güvenilir bir yönetimin sağlanması sorumluluğunu sadece yönetim kurullarından beklemek yeterli ve sağlıklı bir karar olmayacaktır.

Bütün bu iç içe geçmiş ilişkiler yumağında, şirketlerin şeffaf yönetilerek paydaşların hak ve çıkarları iç dinamikler tarafından eksiksiz korun-

malıdır (Mukweyi, 2010). Bekçilik yapanın hırsız olduğu bir ortamda şeffaflığın söz konusu olamayacağından dolayı, gerek şirketin paydaşlarının hakları; gerekse de tüm ekonominin sağlıklı bir seyirde hareket edebilmesi adına, kurumsal yönetim günümüzde olmazsa olmaz bir şart halini almıştır. Clarke (2006), kurumsal yönetimin bir hedeften ziyade hiç bitmeyen bir sefer olduğuna dikkat çekmekte.

Kurumsal bir yapıyı oturtmak için sadece iç kontrolün kuvvetli olması ya da bir dizi kuralları uygulamak yeterli olmayacaktır. Ayakları yere basan kurum içi değerlerin kurum felsefesiyle harmanlanarak mutlak olarak kurumun her kademesine iletilmesi şarttır. Yönetim kurulu yapısı denildiğinde kaç kişiden oluştuğu gibi artık günümüzde ikincil önem arz eden göstergeler yerine, kurul üyelerinin bilgi ve ehliyet seviyeleri anlaşılmalıdır (Maharaj, 2008). Bu konuda Vinten (2002), geçmişte yaşanan skandallardan alınacak derslerde kurumsal yönetim hakkında yapmış olduğu uzun ve detaylı çalışmadan özetle şunları söylüyor:

- Yönetim kurulu üyeleri çok iyi seçilerek eğitimlere tabi tutulmalı,
- İş etiğinin öneminin altı tekrar tekrar çizilerek şirketlerde bir etik yöneticisi atanmalı,
- Kurumsal yatırımcı ve bir şekilde organize edilecek hissedar ve ya paydaş grupları seslerini yönetim kurulunda duyurabilmeli,
- Altyapı olarak çeşitlilik yaratacak bağımsız yönetim kurulu üyelerine yer verilmelidir.

Yaşanan skandallar boyut itibarıyla o derece ürkütücü bir ağgözlülük gerçeğini ortaya koymuştur ki, kurumsal yönetimi iyileştirmek için artık sadece ilkeler ve ya öneriler yeterli olmayacaktır. Bunlar yerine, bu yaşanan skandalların tekrarlanmaması için çok katı düzenlemeler gerekmektedir (Proimos, 2005).

2. ETİK YÖNETİMİ - KURUMSAL ETİK YAPI

Etik kavramı Yunanca “ethos” sözcüğünden gelmekte, karakter ve alışkanlık anlamlarını içermektedir. TDK Türkçe Sözlüğü (1998) etik için önce “ahlak bilimi”, sonra da “ahlakla ilgili” sözcüklerini kullanmaktadır. Ahlak, daha çok “var olan” sosyolojik bir olguyu incelerken; etik, ilişkilerde ahlaki değerlere uygun ölçütlerin ve onlara rehberlik edecek davranış kurallarının “neler olması” gerektiğini inceleyerek “istenilir iyilere” odaklanır (Kılavuz, 2003, 19).

Ahlaki davranışların rehberi olan fakat yasalarla düzenlenmeyen etiğin amacı; insanın iyi temellendirilmiş ahlaki kararları kendi başına vermek durumunda olduğunu ve başka hiç kimseye teslim olmaması gerektiğini gösterebilmektir. Temellendirilmiş sonuçlara varmayı hedefleyen etik, ahlakileştirme, ideolojiye dönüştürme veya dünya görüşü ortaya koyma gibi amaçlara sahip değildir. (Köseoğlu,2007:9)

Bireysel davranış ile kolektif refahı uyumlaştırmaya çalışan etiğin işlevleri şunlardır: (Ural, 2000:7)

1. Ahlaksal bilinci geliştirmek ve insanları burada neyin söz konusu olduğu konusunda aydınlatmak,
2. Etik kavramlara anlamlarını vermek, yani onların somut yaşantılar, durumlar ve olaylar içindeki rolünü göstermek ve konumlandırmak,
3. Kişilerin ve grupların ahlaksal yaşamını bir temele bağlı olarak kurmaktır.

2.1. İŞ ETİĞİ KAVRAMI

İş etiği kavramı; Milton Friedman (Nobel Ekonomi Ödülü Sahibi) ile Keith Davis’in (Arizona State Üniversitesi Öğretim Üyesi) tartışmaları ile 2000’li yılların başlarından itibaren güncellik kazanmıştır. Davis iş dünyasının sadece kar-

lılığı değil, aynı zamanda sorumluluğu da kucaklaması gerektiği konusunda ısrar ederken, Friedman etiğin iş dünyasının yetki alanı olmadığını savunmaktadır. Friedman iş dünyasının tek meşru rolünün, hisse sahiplerine kar sağlamak olduğunu savunarak kendi çıkarları için etik düşüncelere dayanmanın onun gerçek amacını saptırdığını öne sürmektedir. (Köseoğlu, 2007:24)

İş hayatında insan değerlerinin eskisinden daha iyi ortaya konması için iş hayatı uygulamalarının nasıl değiştirilip, geliştirilebileceği konusunda talimatlar ve tavsiyeler sunan, iyi ile kötü, doğru ile yanlış arasındaki bağlantıları, yani ahlaki kavramların meta-analizi uygulamasını, iş hayatı fenomeninin göz önüne alınmasını araştırdığını vurgulamaktadır. Bu da normatif iş etiği olarak ifade edilmektedir (Takala, 2005).

Küreselleşen dünya ekonomisi dikkate alınarak iş etiğinin gerekliliğini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Dünya nüfuzu artmakta ve bu artışla beraber istihdam ihtiyacı da giderek büyümektedir. Yeni iş imkanları oluşturulamazsa işsiz ve yoksul kesimler zenginlikten pay almak için sosyal ve siyasal şiddete başvuracak bu da medeniyeti tehdit edecektir.
- Yeni geliştirilen biyolojik ve askeri teknolojiler iş dünyasının kontrolindedir. Eğer bunlar belli bir sorumlulukla ele alınmazsa dünyayı yok edebilecek bir tehdit ve tehlike söz konusu olacaktır.
- Küreselleşme sonucunda değişik kültürlerden gelen insanların çok uluslu işletmelerde çalışması yeni etik sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu tür ortamlarda insanları birbirlerini anlamalı ve bir diğerinin kültürüne saygı göstermelidirler.
- Tüm dünyada daha fazla demokrasi ve insan haklarına talep vardır ve iş hayatında da

bu ilkeler önemli hale gelmektedir. Etnik köken, dil, din, cinsiyet gibi konularda iş hayatında ayrımcılık yapılmamalıdır.

- Artan çevre kirliliği çevreye duyarlı bir iş dünyasını zorunlu kılmaktadır.
- Farklı dinlerin iş dünyasındaki kültür ve değerleri nasıl etkilediği de iş etiği disiplini tarafından araştırılmaktadır.
- Gelişmekte olan ülkeler yolsuzlukla mücadele ederek temiz bir ekonomik hayat için uğraş vermelidirler (Arslan, 2001:10-11).

2.2. MUHASEBE MESLEK VE DİSİPLİNİNDE ETİK KAVRAMI

Her meslek grubunun gerektirdiği bilgi, beceri ve kişisel özellikler muhasebe mesleğine de gereklidir. Muhasebe mesleğini yerine getirenler de diğer meslek gruplarında görülen değer yargılarında çelişkiye düşme, kurallarda ve kararlarda anlaşamama ve mesleki problemler gibi çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar (Fogarty,1995: 103 -115). Muhasebenin en önemli işlevlerinden biri ilgili taraflara doğru ve güvenilir mali bilgiler sunmaktır. Sunulan mali bilgiler doğru ve güvenilir değilse bu bilgileri kullananlar işletmenin faaliyetleri ile ilgili sağlıklı kararlar alamazlar ve muhasebe bilgi sisteminden beklenen fayda sağlanamaz. Muhasebe mesleğinde etik; meslek mensuplarınca kanunlara ve toplumun değer yargılarına uygun, güvenilir bilgilerin sunulması olarak tanımlanabilir.

Muhasebe meslek gelişimini sağlayacak olan, meslek mensubunun etik anlayışı olacaktır. Bu bağlamda meslek mensubunda bulunması gereken en önemli özellikler; dürüstlük, güvenilirlik, tarafsızlık, sır saklama, mesleki özen ve titizlik, sosyal sorumluluk ve bağımsızlıktır (Akbulut,1998; 126). Diğer mesleklerde olduğu gi-

bi muhasebe mesleğinde de meslek mensuplarında bulunması gereken nitelikler; kişisel, mesleki ve ahlaki nitelikler olmak üzere gruplandırılabilir (Marşap, 1996: 122-123)

Kişisel Nitelikler;

Bir muhasebe meslek mensubunda olması gereken temel kişisel nitelikler; analitik ve zihinsel yetenek, iletişim yeteneği ve tarafsızlık olarak ifade edilebilir. Meslek mensubu muhasebe bilgi sistemi dahilinde muhasebe bilgi girdilerinden etkin çıktılar üretebilmelidir. Kişisel nitelikler tüm meslekler için önemli olmakla birlikte, meslek mensupları için daha üst bir öneme sahip olmaktadır.

Mesleki Nitelikler;

Bir meslek mensubunda bulunması gereken ikinci temel nitelik meslek mensubunun teknik yeterliliği ile ilgilidir. Mesleki teknik bilgi ve fikir birikimi olarak ifade edilebilecek yeterlilik, mesleki deneyimi de kapsamaktadır. Mesleki deneyimde yıllar itibari ile mesleki faaliyetle dolayısı ile mesleki bir fiil yerine getirmekle sağlanmaktadır.

Muhasebe Meslek Bilinci ve Meslek Mensubu Ahlaki Nitelikler;

Muhasebe meslek mensubunun sahip olması gereken en önemli niteliklerin başında ahlaki değerler ön planda olmalıdır. Muhasebe meslek ahlakı, meslek mensubunun bağımsızlık ve dürüstlüğü temsil etmektedir. Ahlaki değerlere sahip muhasebe meslek mensubu toplumuna karşı sorumluluklarının farkındadır. Muhasebe mesleğinde güven unsuru çok önemlidir. 1988 yılında AICPA, profesyonel muhasebecilerin ahlaki duyarlılıklarını nitelendiren standartları belirlemiştir. Bu standartlar; Dürüstlük, Bütünlük, Objektiflik, Özenlilik, Uzmanlık ve Sır Saklamadır.

Muhasebe Mesleğinde Etik ile ilgili yapılan Ulusal ve Uluslar Arası Düzenlemeler;

Başta ABD olmak üzere uluslararası alanda muhasebe mesleğinde etikle ilgili çalışmalar üç başlık altında toplanabilir (Sözbilir, 2000; 54).

- Şirketlere etik memurlarının atanması,
- Etik konusunda muhasebe meslek birliklerinin yayınları,
- Şirket yıllık genel kurullarında gündeme etimin dahil edilmesi.

Muhasebe meslek birliklerinin yayınlarında yoğun bir şekilde etik kavramı üzerinde durulmaktadır. Ayrıca şirketler muhasebe sistemlerinin güvenilirliği açısından bu konu üzerinde yoğunlaşmakta ve yönetim kurullarında gerekli kararları almaktadırlar.

Muhasebe meslek etiği ile ilgili uluslararası kurum ve kuruluşların yapmış olduğu düzenlemeleri kurum bazında aşağıda açıklanmıştır:

- **Amerika Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (AICPA) Tarafından Yapılan Düzenlemeler**

Amerika’da Amerika Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (AICPA) tarafından 1966 yılında “Muhasebe Mesleğinde Meslek Ahlakı Standartları” yayınlanmıştır. Bu standartlar 1988 yılında Enstitünün Mesleki Davranış Yasası’nda yapılan değişiklikle yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu davranış kuralları, olması gereken davranışları içeren prensipler ve meslek ahlakına uygun olmayan davranışları açıklamaktadır ve muhasebe mesleği ile uğraşan tüm üyeler için uyulması zorunludur (Uslu, 1997; 26).

Mesleki Davranış Yasası’nda 6 prensip ve 11 tane de kural vardır (Uslu, 1997; 27-28). 6 prensip kısaca şu şekilde açıklanabilir.

Sorumluluk: Meslek mensupları mesleklerini

icra ederken mesleki duyarlılık ve moral değerleri göz önünde bulundurmalarıdır.

Kamu Yararı: Üyeler kamu yararına hizmet etmek zorundadırlar ve kamu güvenini sarsacak davranış içinde bulunamazlar.

Dürüstlük: Kamu yararını sağlamaya yönelik olarak meslek mensupları mesleki sorumluluklarını dürüst bir şekilde yerine getirmek zorundadırlar.

Tarafsız ve Bağımsız Olma: Meslek mensubu müşterilerine hizmet sunarken tarafsız olmalı ve hizmet sunduğu işletmeyle hiçbir çıkar ilişkisi içinde olmamalıdır.

Özenli Çalışma: Meslek mensubu görevini özenle yerine getirebilmek için teknik ve ahlaki meslek standartlarını incelemeli, yeteneğini ve sunduğu hizmetin kalitesini geliştirmeye çalışmalıdır. Ayrıca mesleki sorumluluklarını disiplinli ve düzenli bir çalışma içerisinde yerine getirmelidir.

Sunulan Hizmetin Kapsam ve Niteliği: Meslek mensubunun sunacağı hizmetin kapsam ve niteliği Mesleki Davranış Yasası’nın prensipler bölümünde açıklanmıştır. Bu nedenle meslek mensubu sunulan hizmetin kapsamı ve niteliğini belirlemek için bunları incelemek durumundadır.

Mesleki Davranış Yasası’nın 11 kuralı şunlardır;

Bağımsızlık: Meslek mensubu mesleğini icra ederken ilgili firmadan tamamen bağımsız olmalıdır. Denetçinin kişisel olarak veya bağlı bulunduğu denetim firmasının müşterisiyle mali bir ilişki içerisinde olması, iş ilişkisi içinde olması, yönetim danışmanlığına bulunması ve hukuki bir ihtilaf olması bağımsızlığı zedeleyen unsurlar olarak kabul edilir. Denetçi veya muhasebeci denetim hizmetini yerine getirirken bağımsız olmak zorundadır.

Dürüst ve Tarafsız Olma: Meslek mensubu işleri yaparken dürüst ve tarafsız olmalıdır.

Genel Standartlar: Tüm üyelerin uyması gereken 4 tane genel standart vardır. Bu standartlar; mesleki yeterlilik standardı, mesleki özen standardı, planlama ve denetleme standardı ve yeterli ve geçerli veri standardıdır.

Standartlara Uyma: Üyeler mesleki faaliyetlerini yürütürken ilgili mesleki kuruluşlar tarafından yayınlanmış bulunan standartlara uymak zorundadır.

Muhasebe Prensipleri: Bu prensipler Devlet Muhasebesi ve Finansal Muhasebe Standartları Kurullarınca yayınlanmış muhasebe standartlarıdır ve tüm üyeler için geçerlidir.

Müşteriyle İlgili Bilgilerin Gizliliği: Muhasebeci edindiği bilgileri müşterinin izni olmadan açıklayamaz. Mahkeme çağrısı olması durumunda üye buna uymak zorundadır ve edindiği bilgileri ilgili ve sorumlu kişilere aktarmakla yükümlüdür.

Şarta Bağlı Ücret: Meslek mensubu gerçeklerin çarpıtılmasına yönelik olarak ücret tekliflerini hiçbir zaman kabul edemez.

Uygunsuz Davranışlar: Uygunsuz davranışlar meslek adını ve dürüstlüğünü zedeleyen davranışlardır. Bu davranışlar şunlardır;

- Müşteriye ilişkin kayıtların ve denetim çalışma kağıtlarının saklı tutulup müşteriye geri verilmemesi,
- İstihdamda ayrılık yaratma,
- Muhasebe prensip, standart ve kurallarına uymamak,
- Finansal tabloların düzenlenmesinde ihmal-kar davranmak.

Reklam Yapma ve Hizmet Satışına Yönelik Diğer Talep Biçimleri: Meslek mensubu

yanlış ve aldatıcı reklam ve beyanlarla müşteri çekemez. Baskı uygulayarak, taciz ederek ve dolandırıcılıkla iş yapmak kesinlikle yasaktır.

Komisyon ve Danışma Ücretleri: Hiçbir meslek mensubu bir mal veya ürün için veya başka bir meslektaşına tavsiye ve tanıtma için müşterilerden komisyon ve benzeri ücret talebinde bulunamaz.

Mesleği İcra Biçimi ve İsim: Bu kurala göre meslek mensubu mesleğini icra etmek için şahıs işletmesi, adi ortaklık veya anonim şirket biçiminde örgütlenebilir. Kullandığı isim yanıltıcı olmamalıdır. Örneğin ayrılmış veya ölmüş ünlü bir ortağın adını kullanmak doğru bir davranış biçimi değildir.

• **Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) Tarafından Yapılan Düzenlemeler**

Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) tarafından “Profesyonel Muhasebeciler İçin Ahlak Kuralları” yayınlanmıştır. 18 bölümden oluşan bu kuralların 7 bölümü bütün muhasebecilere, 7 bölümü serbest meslek faaliyetinde bulunan muhasebecilere, 4 bölümü de bağımlı çalışan muhasebecilere uygulanabilir (Pekdemir, 1999; 22).

Bütün muhasebecilere uygulanabilecek ahlak kuralları şunlardır;

- Doğruluk ve tarafsızlık,
- Ahlak çatışmalarının çözümlenmesi,
- Mesleki yeterlilik,
- Gizlilik,
- Vergi uygulaması,

- Sınır ötesi faaliyetler, yani bölgesel teknik standartların ve ahlak kurallarının önceliği,
- Tanıtım.

Serbest meslek faaliyetinde bulunan muhasebecilere uygulanabilecek ahlak kuralları şunlardır:

- Bağımsızlık,
- Mesleki yeterlilik ve muhasebeci olmayanlardan yararlanılmasına dair sorumluluklar,
- Ücretler ve komisyonlar,
- Serbest muhasebecilikle bağdaşmayan uygulamalar,
- Diğer serbest meslek faaliyetinde bulunan muhasebecilerle ilişkiler,
- Kamu yararına uygulamalar,
- Reklam ve teşvik.

Bağımlı çalışan muhasebecilere uygulanacak ahlak kuralları ise şunlardır;

- Sadakat çatışması,
- Meslektaşlara destek,
- Mesleki yeterlilik ve bilginin sunuluşu.

Muhasebe meslek etiği ile ilgili ulusal kurum ve kuruluşların yapmış olduğu düzenlemeleri kurum bazında aşağıda açıklanmıştır:

• **Maliye Bakanlığı Tarafından Yapılan Düzenlemeler**

Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne (MSUGT) göre muhasebenin temel kavramları 12 başlık altında toplanmıştır. Bu kavramlardan sosyal sorumluluk kavramı, tarafsızlık ve belgelendirme kavramı, tutarlılık kavramı ve tam açıklama kavramı MSUGT'ye göre muhasebe mesleğinde etikle ilgili düzenlemelerdendir.

• **3568 Sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu**

3568 sayılı kanunda meslek mensuplarının uyması gereken kurallar belirtilmiştir. Bu kurallar ile muhasebe mesleğinde çalışma disiplini, mesleki güven ve etik amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmeye dönük düzenlemeler şunlardır;

- Unvanların haksız kullanılmaması,
- Yemin,
- Tasdik ve tasdikten doğan sorumluluk,
- Meslekle ilgili konularda çalıştırılmayacak olanlar,
- Meslek sırları,
- Reklam yasağı,
- Mesleki yasaklar,
- Ücret,
- Disiplin suçları.

• **Sermaye Piyasası Kurulu Tarafından Yapılan Düzenlemeler**

13 Aralık 1987 tarih ve 19663 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Sermaye Piyasasındaki Bağımsız Dış Denetleme Hakkındaki Yönetmelikte denetimde etiği sağlamaya yönelik olarak çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Yönetmeliğin 12. maddesinde denetim faaliyetinde bulunanların yapamayacakları işler “yasaklar” başlığı altında açıklanmıştır.

4 Mart 1996 tarih ve 22570 sayılı resmi Gazetede yayınlanan Seri X, No:16 Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Hakkında Tebliğin ikinci bölümünde de bağımsız denetim kuruluşlarının yönetici ve denetçilerine ilişkin esaslar açıklanmıştır. Bu esaslar şunlardır:

- Mesleki Yeterlilik,
- Bağımsızlık,
- Mesleki Özen ve Titizlik,
- Reklam Yasağı,
- Sır Saklama,
- Rekabet Yasağı,
- Raporlamaya İlişkin Esaslar:

2.4. ETİK KODLARI

Etik kodlar, muhasebe mesleğinin daha güven verici ve şeffaf bir ortamda icra edilmesine ilişkin başlatılmış girişimlerdir. Günümüze dek yaşanmış şirket skandalları incelendiğinde, ortak paydalarda buluşulan genel kanı, karar vericilerin etik değerlerden uzak uygulamalar yapmış olduğudur. Bu da genel anlamıyla tepe yöneticilerin birçoğunun etik değerleri özümsemediği ve bu durum ise, artık neredeyse normal karşılar olduğumuz şirket skandallarına neden olmaktadır. Şirketin sinir sistemi niteliğindeki muhasebe fonksiyonu, yapı itibarıyla hile ihtiva ettiğinde diğer tüm fonksiyonlarla karşılaştırıldığında en büyük tahribatı açmakta olduğundan, etik kod uygulamalarının muhasebe hilelerinin önüne geçmede büyük bir destek sağlamaktadır.

Etik kod ve davranış kuralları işletmenin değerlerinden kaynaklanan sistemleştirilmiş ve resmileştirilmiş ilkelere ilişkin bir manifestodur. İşletmenin kimliğini tanımlar, işlerin hangi ilke ve esaslara göre yürütüleceğini, hangi davranışların kabul edilir olduğunu belirtir (Hosmer, 1996, 149). Bunun yazılı olarak açıklanmasının işlevsel bir yararı vardır: Yöneticiler ve çalışanlar kendilerinden bekleneni ve buna uymama halinde olası yaptırımları daha net olarak göreceklerdir. Ülkemizde ise bu yönde gelişmeler özellikle 2000'lerden sonra hızlanmıştır.(TÜSİAD, 2009: 99)

Etik kodları birçok farklı tanımlamaya sahiptir ve tek, yaygın tanımlamaya henüz ulaşılabilmiştir. Etik kodları ile ilgili aşağıdaki tanımlamalar bulunmaktadır:

- Etik kodları resmi ve yazılı dokümanlardır,
- Etik kodları, uyum politikalarını içeren dokümanlardır. Bu politikalar; ahlaki standartlar, temel değerler, prensipler, organizasyonun etik uyumunu ifade eden cümleler şeklinde tanımlanabilir.
- Bu politikalar iş görenlerin davranışlarına veya organizasyonun tümüne rehberlik etmesi amacıyla meydana getirilmektedir.

Etik kodları, yapılacak işlerde saptanan standart davranış kuralları olarak kabul edilebilir davranışların minimum özelliklerini ortaya koymaktadırlar. Kodlar yazılı veya yazısız olabilirler, fakat yazılı kodlar kamuoyu için sorumluluk ölçüsü olarak zorlayıcı olabilirler ve uygulanabilirler. Yazılı kodlar bir işletme organizasyonunda ve mesleki örgüt organizasyonunda oluşturulabilir.

Çıkar çatışması olduğu ve belli konular arasında bir seçim yapılması gerektiği durumlarda, insanlar bu değerleri benimsedikleri oranda, olayın etik yönünden yana ağırlıklarını koyacaklardır. (Gürlek, Gürol,1993:196-197). Etik kodları, piyasanın aktörleri tarafından, belirsiz ve karmaşık durumlarda karar vermeyi kolaylaştırmak amacıyla geliştirilen yazılı veya yazılı olmayan davranış kalıpları olarak tanımlanabilir. Etik kodları, iş görenin ahlaki çıkmazla karşılaştığında hareket yönünü tayin eden bir yön göstericidir.

2.4.1. ETİK KODLARIN İÇERİĞİ

Kodların içerikleri, bir sektörden diğerine farklılık göstermekle birlikte, kusursuz, tam etik kod hiçbir zaman bulunmayacaktır. Ancak, günümüzün is yaşamının bir gerçeği olan etik kodlarının

oluşturulmasında temel ilkeler ise aşağıdaki gibi sıralanabilir. (Gürlek, Gürol,1993:196-197)

- Önce insan,
- İnsan mutluluğunun (çalışanın, müşterinin ve toplumun bir bütün olarak mutluluğu) araç değil amaç olması,
- Temelde dürüstlük ve yasalara bağlılık,
- Özeleştirici,
- Duygu ve değerlerin ortak kültürü,
- Güven ve karşılıklı saygı,
- Sürekli gelişim,
- Demokratik katılım,
- Tutarlılık,
- Bütünsel bakış açısı,
- Yaratıcılık ve uzlaşmayla sonuçlanan çıkar çatışmaları,
- Ürüne ilişkin olarak güvenilirlik ve kalite,
- İşyeri hijyen koşulları ve güvenliği.

2.4.2. ETİK KODLARIN ÖNEMİ

Etik yönetimin anahtar öğelerinden birisi olan etik kodların belirlemenin temel amacı, iş yaşamındaki belirsizlikleri azaltmaktır. Etik değerleri benimseyen karar vericiler belli kurallar içinde hareket edecekleri için sözleşme yapabilmek amacıyla, onların davranışlarını teker teker öğrenmek gerekmeyecektir. Bu da denetime daha az kaynak ve zaman harcayan, dolayısıyla daha etkin bir mekanizmanın oluşmasını sağlayacaktır. (Ersel, 1998:19)

Etik kodları etik beklentileri artırmak, etik konulardaki diyalogları yasallaştırmak, etik karar vermeyi teşvik etmek ve uygulamalar için yetkiyi kötüye kullanımının engellenmesi amaçlan-

maktadır. Bazıları kodların birilerinin eylemlerini sınırlamak için tasarlandığına inanırlarken, kodlar aslında üyeleri ve gönüllüleri daha bir güvenli ve çok etkili kararlar almak için özgürleştirmek ve güçlendirmek amacıyla oluşturulmuştur. (www.shrm.org/ethics/chapter-coe.pdf, 2005)

2.4.3. ETİK KODLARIN ROLÜ

Etik kodlarının rolü bir işletmenin, kodların paydaşları ile ilgili sorumlulukları yerine getirmek için kodların sebep olabileceği baskılara karşı çıkarak boyutlarını arttırmak olmalıdır. Etik kodlarının rolü aşağıdaki şekilde belirtilmektedir: (Köseoğlu,2007:47)

- Kişi orijinal bir durumla karşılaştığında grup rehberliği sağlaması,
- Mesleklerin değerlendirilmesinde ve kamu beklentilerinde temel sağlaması,
- Organizasyonun üyeleri arasında yaygın amaç duygularını güçlendirmesi,
- Meslek ününü ve kamu güvenini arttırması,
- Mesleğe karşı yerleştirilen güçlü eğilimleri koruması,
- Yaptırımları tanımlayarak ve etik olmayan davranışların doğrulanarak raporlanan bir ortam yaratarak etik olmayan davranışlardan caydırması,
- Etik olmayan davranışlarda bulunma baskısı ile karşılaşan kişilere destek vermesi,
- Üyeler veya üye olmayanlar arasında ve meslek üyeleri arasında tartışmaları düzenleme vazifesi görmesi.

2.4.4. ETİK KODLARIN GELİŞTİRİLMESİ

Etik kodlarının geliştirilmesi temel değerlerin tanımlanması ve uygulanması olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilir.

Temel değerlerin oluşması; etik kodlarının geliştirilmesinde, ilk olarak değerlerin gözden geçirilip yasa ve düzenlemelere uygun olup olmadığına bakılması gerekmektedir. İkinci olarak başarılı hizmet sunmayı engelleyebilecek değerler veya etik davranmaya engel olarak tehdit oluşturabilecek değerler gözden geçirilmelidir. Etik kodları yılda en az bir kere güncelleştirilmelidir. (Köseoğlu, 2007: 48)

Etik kodların oluşturulmasında seçimle meydana gelen bir komite tarafından demokratik ve katılımcı bir yöntem uygulanması yararlı olacaktır. Bu çerçevede geliştirilecek etik kodlarının kapsamı şu şekilde sıralanabilir: (TÜSİAD, 2005: 106)

- Etik davranışların özendirilmesi ve etik dışı davranışların önlenmesi,
- İş görenlerin davranışlarının değerlendirilmesi için bir dizi yazılı standart ölçütler belirlenmesi,
- İş görenlerin karar verme sırasında sosyal sorumluluk ve organizasyon yararıyla bireysel çıkar arasında tercih yaparken bir güçlük karşılığında yararlanacağı bir rehber olması,
- İş görenin faaliyetin sonuçlarıyla ilgili hak ve sorumluluklarını belirlemesi,
- İş görenin örgütsel ya da mesleki olarak amaçladığı hakkaniyet, tarafsızlık gibi temel ilkeleri oluşturması,
- İş görenleri ile diğer gruplar arasında faaliyete ve hizmete ilişkin kuralları belirleyen bir anlaşma olması,
- İş görenin mesleki ve etik gelişimiyle ilgili kuralları belirlemesi,
- Mesleki kuralların ve bu kuralların ihmal halinde ya da etik dışı davranışlar ortaya çık-

tığında uygulanacak yaptırımların temelini sağlanması,

- İş görenin toplumdaki konumunu güçlendirecek kurallar oluşturması.

2.5. ETİK KOMİTESİ, ETİK GÖREVLİLERİ, OMBUDSMAN

Etik yapılanma çeşitli biçimlerde olabilmekle birlikte, genellikle etik komitesi ile başlamaktadır. Komiteler, etik komitesi ismini taşıdığı gibi değişik başlıklar altında da faaliyet gösterebilmektedir. Bazı örnekler aşağıda sunulmuştur: (TÜSİAD, 2009: 102)

- Motorola: İş Etiği Uyum Komitesi (Business Ethics Compliance Committee)
- Pacific Bell: Etik Danışma Komitesi (Ethics Advisory Committee)
- USAA: Etik Konseyi (Ethics Council)
- United Technologies: İş Uygulamaları Birimi (Business Practices Unit)
- American Express: Uyum ve Etik Birimi (Compliance and Ethics Unit)

Bazı firmalar düzenlemelerini şirketin başkan yardımcısı düzeyinde yapmakta ve etik komitesini -kurulunu başkan yardımcısının sorumluluğuna vermektedir. Bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

- General Dynamics: Etikten Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı (Vice President in charge of Ethics)
- Bell Atlantic: Etik Uyum, Çeşitlilik ve Organizasyonel Gelişimden Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı (Vice President in charge of Ethics, Compliance, Diversity and Organizational Development)
- General Electric: Kurumsal Vatandaşlıktan Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı (Vice President in Charge of Corporate Citizenship)

Son yıllarda ise şirketlerin, Chief Executive Officer, Chief Financial Officer, Chief Information Officer ünvanlarından esinlenilerek Chief Ethics Officer ünvan ve pozisyonu da kimi şirketlerde tercih edilmektedir (örneğin, USSA).

Etik komiteleri ya da kurulları genellikle ilke, kural ve standartların tanımlanmasında ve etik eğitim programlarının geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu kurulların içinde genellikle bir de yürütme kurulu oluşturulur ve bu alt kurul, etik kurulunun kararlarını izler ve uygular. Ayrıca, etik programlarını koordine eder ve yürütür. Benzer işlevleri ile “etik ofisi”nin de kurulduğu örnekler vardır. Etik görevlileri (ethics officer) etik savunucusu rolü ile bu süreçte günlük doğabilecek sorunlarla ilgilenir, etik ihlallerini değerlendirir ve sonuca ulaştırır. American Express gibi dev bir finansal hizmetler şirketinde 200 kadar personel etik görevlisi, yardımcı ve destek elemanı olarak görev yapmaktadır (Trevino ve Nelson, 2007, 348). Bazı firmalar da her departmanda bir etik sorumlusu görevlendirmişlerdir. Ancak, mevcut disiplin kurullarının işlevleri ile etik birimlerinin işlevleri birbirine karıştırılmamalıdır. Disiplin ilintili kararlar ve yaptırımlar disiplin kurulu tarafından verilmelidir.

Etik görevlisinin, üst yönetim tarafından görevlendirilen bir muhbir olarak nitelendirilmemesi için, hem seçiminin çok dikkatli yapılması, hem de icraatının tarafsız ve adil olması gerekir. Bu bakımdan yakın tarihlerde kimi firmalar “ombudsman” ya da “ombudsperson” sözcüğünü tercih etmiştir. Ombudsman, kamu yönetimi sürecinde vatandaşın idare ile arasındaki anlaşmazlıklarında hakemlik yapan bir organ olarak ortaya çıkmış ve kötü yönetime karşı duran bir simge olmuştur. Hakemlik ve tarafsızlık vurgusu, ombudsman’ın iş dünyasında da popülerlik kazanmasına yol açmıştır. Örneğin, United Technologies şirketi ombuds programı oluşturmuş, çalışanların “ombudsperson”lara etik ih-

lallerini iletmeleri için bürokratik olmayan süreçler ve çalışanın kimliğini saklama gibi yöntemler uygulamıştır (Trevino ve Nelson, 2007, 349). Hatta kimi firmalar ombudsman/person olarak kurum dışından kişiler seçmişlerdir. Kurum dışından seçilen bu uzman kişilerin etik danışmanı olarak isimlendirilmesi de görülmektedir.

Bazı kuruluşlar etik komitesini bir başkan yardımcısının ya da yönetim kurulu üyesinin sorumluluğunda yönetim kurulu alt komite olarak kurup, doğrudan CEO’ya rapor vermek üzere görevlendirilebilir. Bazı durumlarda ise, komite dışarıdan ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinden oluşabilmekte ve bu komite şirketin yönetim kuruluna yıllık ya da altı ayda bir rapor vermektedir.

Etik komitesinin, denetim komitesi ile de iletişim kurması ve sürdürmesi gerekir. Kurumsal yönetim ilkelerine göre zaten halka açık şirketlerin denetim komitesi kurmaları zorunludur. Bundan öte, örneğin, ABD’de Sarbanes-Oxley yasasıyla denetim komitelerine yeni görev ve sorumluluklar verilmiş, üyelerin finansal konularda uzman olması öngörülmüş, dış denetçi firmalardan alınabilecek diğer hizmetler sınırlandırılmıştır. Ülkemizde de Borsa İstanbul’da hisse senetleri işlem gören şirketlerin 2003 yılından bu yana denetim komitesi kurmaları zorunlu olmuştur. Finansal raporlama süreçlerini izlemek, iç denetim ve dış denetim çalışmalarını değerlendirmek durumunda olan denetim komitesi ile etik komitesinin belli bir diyalog ve işbirliği içinde olması ihtiyacı açıktır. Ayrıca, etik komitesinde firmanın çeşitli kademelerinden temsilcilerin bulunması yararlı olacaktır. Ancak, komitenin etkili ve işlevsel olabilmesi bakımından, üye sayısının da sınırlı tutulması gözetilmelidir. Özetle, etik komitesi saygın, etik görevlileri de tarafsız ve adil bir görünüm sergilemelidir. (TÜSİAD, 2009: 103)

2.6. ETİK HATTI VE SORUN BİLDİRME SİSTEMLERİ

Etik hattı, işletmede etik dışı bir eylemin bildirilmesini veya etik ilintili sorulara yanıtlar verilmesini sağlamak amacı için özel telefon hattı, e-mail ya da form kullanımının sunuma açılmasıdır. Günümüzde kurumlar, iş ortamını ve şirket itibarını olumsuz etkileyen suiistimal, hırsızlık, rüşvet veya etik olmayan davranışlarla sıkça karşılaşmaktadır. İşletme çalışanlarına iş ortamında gördükleri ve duydukları problemleri, işlerini kaybetme korkusu duymadan bildirebilecekleri bir mekanizma sağlamak, işletme yönetiminin bu problemleri çok daha erken tespit etmesini ve işletme kayıplarını minimize etmesini sağlayabilir.

ACFE - Association of Certified Fraud Examiners (Sertifikalı Suiistimal Denetçileri Birliği) suiistimal tespitine ilişkin yapılan araştırma, kişiler tarafından yapılan ihbarların suiistimalin tespit edilmesinde en etkin yol olduğunu göstermektedir. Ayrıca 2010 yılında aynı birliğin yaptığı araştırmaya göre, incelenen 1.843 suiistimal vakasının %40'ının ilk tespiti ihbar yoluyla olmuştur.¹

İhbar mekanizmasının şirketlerde yarattığı katma değerleri aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- Etik problemlerin hızlı bir şekilde ortaya çıkarılarak maddi zararların yanı sıra itibara gelebilecek zararların azaltılması,
- Anonim ihbar mümkün olduğu için, kişiler tarafından güvenilen ve daha çok kullanılan bir mekanizma olması,
- Suiistimale karşı ekonomik bir caydırıcı etken olması,

- Şirketin çalışanlarına ve diğer paydaşlarına karşı olumlu bir imaj yaratması,
- Şirketin şeffaf bir yapıyı benimsediğinin ve etik konuları tolere etmediğinin vurgulanması,
- Şirketin etik kültürünü iyileştirmeye katkı sağlaması,
- Çeşitli iletişim mekanizmaları ile çalışanların farklı ihtiyaçlarına karşılık verilebilmesi

Türk yönetim kültürünün toplulukçu özelliği dikkate alınır, etik sorunların birey tarafından değil

grup içinde tartışılması ve değerlendirilme olasılığının daha yüksek olduğu ve zaman zaman “dedikodu” boyutunun öne çıkabileceği söylenebilir. Ayrıca bazı alt kültürlerde sorun bildirme “aykırılık”, ihbar etme de “gammazcılık”, “ispiyonculuk” olarak negatif bir biçimde nitelendirilebilir. Başka ülkelerde de genellikle ihbarcular (*whistle-blowers*²) sonuçta zor durumda kalan taraf olmuş ve çoğu zaman da çalıştıkları kurumdan ayrılmak durumunda bırakılmıştır. (TÜSİAD, 2009: 104)

Bu bakımdan, bir kuruluşta yasa ya da etik dışı davranışların, kurum içi ya da dışı mercilere bildirilmesi olan olguya “ihbar” yerine “ifşa etme” ya da “problem bildirme” sözcüklerinin kullanılması daha uygun olabilir. Genel yaklaşım ifşacıların kurumuna bağlı kişiler olduğu ve ifşa etmenin erdem olduğu yönündedir.

Kurum çalışanları etik değerlerine aykırılık görmeleri nedeni ile ifşada bulunabilecekleri gibi, bazen kişiler arası çekişmelerden kaynaklanan nedenlerle de ilgili mercilere başvurabilirler. Yönetim için dikkat edilecek husus, kurumun

¹ ACFE Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse 2010

² “Whistle-Blower”, İngiltere’de 19. yüzyılda, Türkiye’de eski mahalle bekçileri gibi, sokaklarda devriye gezen polislerin, bir suç işlendiğini görünce düdüğünü çalmasından ilham alınan bir deyimdir.

bütünlüğünü koruyarak etik değerlere bağlı çalışanları ve etik dışı eylemleri bildirenleri korumak ve ödüllendirmektir.

2.6.1. İHBAR MEKANİZMASININ ÇALIŞMA BİÇİMİ

- Şirkete kendine özel bir telefon numarası, faks numarası, e-posta adresi ve posta kutusu verilir. Şirket çalışanları bu iletişim mekanizmalarını kullanarak şirketin etik hattına ulaşabilir.
- Şirketin etik hattını arayan kişiler, konusunda eğitilmiş ve tecrübeli çağrı merkezi profesyonelleri ile görüşerek ihbarlarını yapar. Görüşmenin sonunda arayan kişiye sadece kendisine ait bir çağrı takip / referans numarası verilerek, arayan kişi ile ihbar raporu güvenli bir şekilde ilişkilendirilir.
- Telefon veya diğer iletişim mekanizmaları ile iletilen ihbarlara ilişkin ihbar raporları hazırlanarak, işletmede seçilmiş olan yöneticilere belirlenen süre içinde güvenli bir şekilde iletilir.
- Etik hattı tarafından alınan ihbarların aylık özeti işletmede seçilmiş olan yöneticiler ile güvenli bir şekilde paylaşılır.

3. İŞ ETİĞİ VE ETİK KODLAR İLE İLGİLİ DÜNYA UYGULAMALARI VE TÜRKİYE-DEKİ GELİŞİM SÜRECİ

3.1. DÜNYA UYGULAMALARI

İş etiği kavramının günümüzdeki konumunu ve durumunu daha iyi analiz edebilmek için batıdaki sanayileşme sürecinin, piyasa mekanizmasının, özel sektör ve girişimciliğin gelişiminin ana hatlarını analiz etmek gerekir. İş etiğinin dünyadaki tarihsel gelişimi 19. yüzyıl; 1900–1950 dönemi; 1950–1970 dönemi; 1970–2000 dönemi ve 2000’li yıllar olarak 5 ana başlıkta analiz etmek uygun olacaktır.

3.1.1. 19. YY: SANAYİLEŞME, SERBEST PAZAR VE GİRİŞİMCİLİĞİN GELİŞİMİ

Özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren sömürgecilikle ve yeni dünyada hammaddeye kolay ulaşım, hızlanan üretim ve sanayileşme iş dünyası ve Kilise arasındaki çekişmeyi artırmıştır. Bu dönemde faiz dinen meşrulaştırılmış, çok çalışma, ticari başarı ve servet önemli ve arzu edilir olgular olarak vurgulanmıştır. İslam dininde, iş yaşamına ilişkin önemli ilkeler ve kurallarda mevcuttur. İslam dini kaynakları, genellikle iş ve ticaret faaliyetlerini olumlu görmüş ve teşvik etmiştir. Ancak bunların adil, doğru, dürüst ve sorumlu yapılmasını emredilmiştir. (TÜSİAD, 2009: 45)

3.1.2. 1900–1950: İŞLETMECİLİĞİN GELİŞİM DÖNEMİ

İş etiği hakkındaki tartışma ve araştırmalar, 20. yüzyılın başlarında Avrupa’da ve ABD’de geleneksel liberal ideolojinin karşısına özellikle Sovyetler Birliğinde ve Çin’de sosyalist akımın çıkması ile dinsel bağlamdan uzaklaşmaya devam etmiştir. Bu tartışmalar genellikle kapitalizmin aşırı kar maksimizasyonuna yönelik eleştirisi, refahın bölüşülmesindeki adaletsizlikler, sanayileşmenin çalışanlar üzerindeki olumsuz etkileri gibi konular etrafında gelişmiştir. Ayrıca işletmecilik bu dönemlerin başında meslek ve disiplin olarak gelişmiştir.

İş yeri güvenliği, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve adil ücretler gibi işletmeciliğin etik yönleri bu dönemde ifade edilmeye başlanmış ve bunların bazıları da yasal düzenlemelerle işletmeler için zorunlu tutulmuştur. (Arslan, 2001: 27).

3.1.3. 1950 -1970: İŞ ETİĞİNİN CANLANMASI

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki yirmi yılda hem ABD’de, hem de Avrupa’da ekonomi hızlı

bir gelişim göstermiş ve refah artmıştır. Kitlesele üretim yapan dev firmalar ve gittikçe uluslararası nitelik kazanan şirketler iş dünyasına ege-men olmuştur. Bu süreçte işletme konuları da iyice ayrılmış, işletmelerde pazar araştırmacısı, reklamcı, halkla ilişkiler sorumlusu, personel yöneticisi, kalite sorumlusu gibi uzman yöneticiler çoğalmıştır. Bu bağlamda, özellikle ABD’de üniversitelerde iş etiği konusunda araştırma ve tezler yapılmış, bazılarında ise iş etiği ders programına dahil edilmiştir. ABD’deki gelişmeler küreselleşme ile gittikçe artan bir hızda ve yoğunlukta diğer ülkelere ve doğal olarak ülkemize yansımaktadır. (Berkman, 2005: 46-47).

3.1.4. 1970 - 2000: ETİK İŞLETME GELİŞİMİ

Bu dönemde siyasette patlayan “Watergate” skandalı, etik konusunu daha da yoğun biçimde gündeme getirmiştir. Şirketler ve yöneticiler için artık “sorumlu kurum”, “ahlaklı firma” tanımlarının önemi açıkça ortaya çıkmıştır. Ayrıca iş yaşamına ve işletme yönetimine ilişkin akademik çevrelerdeki yeni kavramlar tartışılmaya başlanmıştır. (TÜSİAD, 2009: 49)

İşletmelerin ekonomik birimler olduğu kadar sosyal birimler de olduğu ve çevreleriyle etkileşim halinde oldukları vurgusu, paydaş kavramını doğurmuştur. Müşteriler, çalışanlar, ortaklar, hissedarlar, yatırımcılar, tedarikçiler, dağıtıcılar, yerel kuruluşlar, ilgili kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve medya kuruluşları işletmelerin çevresindeki paydaşlar olarak değerlendirilmiştir.

3.1.5. 2000’LER: İŞ ETİĞİ ZİRVEDE

Gerek son 40 yılda yaşanan bu gelişmelerin, gerekse Enron, Tyco, WorldCom, Adelphia, Ahold, Parmalat gibi büyük şirketlerin hileli finansal raporlama skandallarının gündeme gel-

mesi sonucunda, iş etiği 2000’lerden itibaren yönetim ile alakalı yazılarda yerini almış, hatta baş aktör haline gelerek güncel terminolojide yerini almıştır.

Bu bağlamda, iş dünyasında işletmeler ve yöneticiler için etik en önemli yönetim konularından birisi olmuş, gerek ulusal gerekse uluslararası piyasalarda rekabet avantajlarını sürdürmek adına etik kodu olmayan ve kurumsal sosyal sorumluluk projeleri yürütmeyen büyük şirket kalmamıştır. Strateji oluşturma sürecinde muhtemel etik boyutlar ve paydaş yönetimi kesinlikle değerlendirmeye alınır olmuştur. (TÜSİAD, 2009: 55)

Ayrıca, yönetici atamalarında ve terfilerde “etik” temel kriterlerden biri halini almıştır. Özellikle büyük şirketler, her yıl etik göstergelerini değerlendiren raporlarını kamuoyuna sunmuşlardır.

Etik işletme ve sosyal performans ile finansal performans arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda araştırma ve çalışma da yapılmıştır. 1980’lerde yürütülen ilk çalışmaların sonuçlarında farklılık bulunmazken, 1990 ve 2000’lerde yürütülen çalışmalarda sosyal performans ile finansal performans arasındaki ilişkinin sektörden sektöre değişebileceği öne sürülmüştür. (TÜSİAD, 2009: 55)

3.2. İŞ ETİĞİNE İLİŞKİN TÜRKİYE’DEKİ GELİŞMELER

İş etiğine ilişkin Türkiye’deki gelişmeleri sağlıklı değerlendirebilmek için devlete, işe ve işadamaına bakışın ülkemizdeki tarihsel gelişimini incelemek gerekir. Bu bakımdan Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemi, daha sonra da 1923–1950, 1950–1980, 1980–2001 ve 2001 sonrası dönemlerindeki gelişmeleri irdelemek daha mantıklı olacaktır.

3.2.1. OSMANLI ÖNCESİ VE OSMANLI DÖNEMİ

Eski Türk devletlerinde inanç sistemleri, etik ilkeleri ve adalet anlayışını biçimlendirmiştir. (Özgener, 2004: 74). Yazılı olmayan bu kurallar adalet, eşitlik, haksızlığa karşı durmak, iyilik, sözünü tutmak, merhametli olmak gibi değerleri ve ilkeleri esas almıştır.

Nitekim Anadolu Selçukluları döneminde, Türklerin sadece askerlik, hayvancılık ya da çiftçilik değil, tüccarlık da yaptıkları ve bir Türk tüccar sınıfının var olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. Bu süreçte “ahilik” de 13. yüzyıldan itibaren özellikle Anadolu’da sosyal-ekonomik yaşamda etkili olmuştur.

3.2.2. 1923–1950 DÖNEMİ

1923 - 1950 döneminde Cumhuriyet’in temellerini oluşturmak üzere çeşitli alanlarda inkılaplar ve düzenlemeler yapılmıştır. Çağdaşlaşma ve sanayileşme stratejik hedefleri kapsamında, iktisadi konulara önem ve öncelik verilmiş, milli bir sanayi oluşturmak için adımlar atılmıştır. Bu ilk adımlarda özel sektör de kendine bir yer edinmeyi başarmıştır. 1929 büyük iktisadi krizinin Türkiye’yi de etkilemesi ve bu arada özel sektörün kendinden beklenen performansı sergileyememiş olması karşısında “devletçilik” ilkesi benimsenmiş; iktisadi hayatın ve kalkınmanın devlet eliyle ve öncülüğünde yürütülmesi esas olmuştur.

3.2.3. 1950 –1980 DÖNEMİ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyadaki siyasal ve ekonomik gelişmeler Türkiye’yi de etkilemiştir. BM ve NATO’ya üyelik, yeni uluslararası düzene uyum adına atılan ilk adımlar olmuştur. Marshall Planı çerçevesinde ABD ile ilişkiler daha da kuvvetlenirken, liberal iktisadi anlayış tekrar canlanmıştır.

1960 sonlarında özellikle sermaye - yoğun üretim yapan bazı büyük ölçekli kuruluşların yapılarını değiştirmesiyle, ilk büyük holdingler kurulmuştur. 1970’ler sonrasında hızlanan bu transformasyon, iş örgütlerinin yeni modeli haline gelmiş, bu model özel sektör ve hükümet ilişkilerinde yeni açılımlar gerektirmiştir.

3.2.4. 1980 –2001 DÖNEMİ

Türkiye 1970 sonlarında girdiği büyük iktisadi krizden 24 Ocak 1980 kararları ile çıkmaya çalışmıştır. Bu yeni iktisadi politikanın temeli, ithal ikamesi politikasını terk ederek yerine ihracatı teşvik etmek ve devletin iktisadi faaliyetlerini azaltmak üzere özelleştirmeye yönelmek üzerine kurulmuştur.

1990’ların ikinci yarısından sonra Avrupa Gümrük Birliği’ne uyum girişimleri de önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Dönüşüm sürecinde yeniden yapılanmanın yavaş kalması, yeni kuralların tam özümsememesi, bazı bütçe dışı fonların oluşturulması ve keyfi kullanımları, denetimin yetersiz kalması, yönetsel reformların gerçekleştirilememiş olması, yargının ağır işleyen düzeni, şeffaflığın olmaması gibi nedenler 1970’lerdeki iltimas, rüşvet ve yolsuzlukların 1980 sonrasında da süregelmesine imkan vermiş ve “skandal”lar arka arkaya gelmiştir.

Terminolojiye, rüşvet ve yolsuzluk sözcüklerinin yanına “etik yoksunluk”, “kirlilik”, “yozlaşma” dahil olmuştur. “Temiz toplum” için çağrılar yapılmış, iş dünyasının etik karar ve davranışlarıyla ilgili kaygı ve arayışlar sıklaşmaya başlamıştır. STK’lar devreye girmiş, çeşitli platformlarda konuyu gündeme taşımış ve toplumda ve devlette harekete geçilmesine katkıda bulunmuştur. (Özgener, 2004: 87)

3.2.5. 2001 SONRASI

1994 ve 1997 krizlerini, 2001 başındaki iktisadi kriz takip edince, Türk ekonomisi hayli zayıf ve

kırılgan bir duruma düşmüştür. 2001 krizi sonrasında, 1990'larda yozlaştırılan liberal iktisat anlayışı ve uygulamasının, artık özüne uygun işletilmesi amaçlanmıştır. Temel adım siyasetin ekonomi üzerindeki keyfi ya da çıkara yönelik müdahalelerine imkan vermeyecek düzenlemeler yapmak ve serbest piyasa sistemini sağlıklı biçimde egemen kılmak olmuştur. İzlenen politika sonucu iktisadi kurallar ve öncelikler, siyasi etkilerin ve önceliklerin önemli ölçüde önüne geçmiştir. Devletin ve kamunun faaliyet alanı daraltılmış, özelleştirmeler ile bu süreç hızlandırılmıştır. (TÜSİAD, 2009: 68)

3.2.5.1. KAMU YÖNETİMİNDEKİ DÜZENLEMELER

Gerek siyasetin nüfuz alanını daraltmak, gerekse özelleştirilen bazı sektörlerin düzenlenmesi ve denetlenmesi amacıyla, SPK, RK, BDDK, EPDK, TK ve KİK gibi bağımsız düzenleme ve denetim kurulları oluşturulmuştur. Bu dönemde ayrıca AB'ye uyum girişimleri ve düzenlemeleri daha etkili olmaya başlamıştır. Türk kamu yönetimindeki bu yeni yapılanma sürecinde diğer bir önemli gelişme de, 2004 yılında "Kamu Görevlileri Etik Kurulu"nun (KGEK) kurulmasıdır.³

3.2.5.2. İŞ DÜNYASINDA VE KURULUŞLARINDA İŞ ETİĞİNE İLİŞKİN GELİŞMELER VE KATKILAR

1990'lara ve özellikle 2000'lere kadar Türkiye'de bu konudaki gelişmeler yavaş ve seyrek, çünkü ABD'de gibi güçlü ve sistematik bir dış baskı, gerek STK'lardan gerek medyadan gerekse tüketici ve çalışanlardan gelmemiştir. Örneğin, ABD'de Tüketici Hakları Bildirisi

1962'de çıkmış, Avrupa'da bu konular 1980 sonrası ciddi bir şekilde ele alınmışken, Türkiye'de Tüketicinin Korunma Yasası 1995'te kabul edilmiştir.

Özellikle son on yılda ise daha ziyade büyük kuruluşlar iş etiği ve sosyal sorumluluk konularını "kurumsal" boyuta taşımıştır. Örneğin, "etik kod"lar geliştirilmiş, etik işletmenin bünyesinde kurumsallaştırılmış ve STK'lar ile işbirliği içinde projeler uygulanmıştır.

4. UYGULAMA

4.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMAÇI

Özellikle 2000'li yılların başlarında başta A.B.D. ve dünya ekonomisini derinden sarsan Enron, Workdcom, Parmalat gibi muhasebe hile ve skandalları sonrası A.B.D.'de yürürlüğe giren Sarbanes & Oxley (SOX Act.) yasası ile, başta A.B.D. olmak üzere diğer gelişmiş ekonomilerde uygulama alanı bulan Kurumsal Yönetim İlkelerinde yer alan etik kodların, ülkemizde hisse senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören halka açık anonim şirketlerde, oluşturup oluşturmadıklarının tespit edilmesi bu araştırmanın konusunu ve kapsamını oluşturmaktadır.

4.2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırmamız hisse senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören 439 adet anonim şirketin Kamuyu Aydınlatma Platformu (www.kap.gov.tr) aracılığı kurumsal web sitesinin incelenmesini kapsamıştır.

Şirketlerin oluşturdukları etik kodlar ile ilgili olarak araştırma kriterlerimiz;

³ Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında 5176 sayılı ve 25.5.2004 tarihli Kanun 8.6.2004 tarih ve 25486 sayılı Resmi Gazete'de yayımlandı

- Şirket'in etik kod el kitabının mevcut olup olmadığı,
- Etik kod kitabı olmayan şirketlerde, etik kodların ne şekilde yayınlandığı,
- Etik kod kitabı olmayan ve kurumsal yönetim beyanlarında etik kodlarını açıklayan şirketlerin, etik kodlarının yeterli olup olmadığı,
- Hiç bir şekilde etik kod oluşturmayan şirketlerin belirlenmesi

ile oluşturulmuştur.

4.3. ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI VE SONUÇLARIN ANALİZ EDİLMESİ

Araştırmanın sonuçlarını irdelemeden önce Sermaye Piyasası Kanununda Kurumsal Yönetim İlkeleri, Menfaat Sahipleri Bölümü:

“3.5 Etik Kurallar ve Sosyal Sorumluluk maddesine göre, Şirketlerin etik kodlarının hazırlanmasında herhangi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Ancak bu hususa uyulmaması halinde, bu durum gerekçesiyle birlikte Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Raporu ile kamuya açıklanır” denmektedir. Bu kapsamda araştırma, araştırma sonuçları aşağıda tabloda özet halinde sunulmuştur:

Sıra No	Durum	Şirket Sayısı	%
1	Etik Kod El Kitabı Mevcut	87	19,82
2	Etik Kod Kurumsal Yönetim Uyum Raporunda Bölüm Olarak Alınmış	60	13,67
3	Etik Kod Kurumsal Yönetim Uyum Raporunda Paragraf Olarak Alınmış - Yetersiz	92	20,96
4	Etik Kod Oluşturulmamış	175	39,86
5	Etik Kod Oluşturulmamış- Hazırlanması gündemde	4	0,91
6	Etik Kod Oluşturulmamış- Hazırlık Aşamasında	5	1,14
7	Etik Kodu El kitabı Oluşturulmuş Ancak Kamuya Duyurulmamış	9	2,05
8	İnternet Sitesi Mevcut Değil	7	1,59
	TOPLAM	439	100,00

Yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi:

- Etik kodlarını oluşturmayan şirket sayısı analize dahil ettiğimiz şirketlerin % 40'ına yakını (175 şirket) oluşturmaktadır. Tespit edilen bu yüksek tutar halka açık anonim şirketlerin yüksen bir tutarının etik kodlar hakkında bilgisinin olmadığı bir sonucu olarak yorumlayabiliriz.
- Sadece 87 şirketin (analize dahil edilen şirketlerin %20'ine yakını) etik kod kitapçığının olduğu, bu şirketlerinde genellikle Borsa İstanbul-100 endeksine dahil kurumsallaşmış ve holding şirketleri olduğu,
- Analize dahil edilen 60 şirketin (%14'üne yakını) etik kodlarını Kurumsal Yönetim Uyum Raporlarında bir bölüm olarak aldıkları ve en azından etik kodlarını belirlediği,
- Analize dahil edilen 92 şirketin (%21'ine yakını) etik kodlarını Kurumsal Yönetim Uyum Raporlarında genelde bir paragraf olarak genel anlamda yetersiz bir şekilde oluşturdukları,
- Analize dahil edilen şirketlerin %61'ine yakın bir şirketin etik kodlarını oluşturmadıkları ve oluşturdukları etik kodların çok yetersiz olduğu tespit edilmiştir.
- Analize dahil ettiğimiz çok az şirketin (toplam 18 şirket) etik kodlarını, hazırlamalarının gündemlerinde olduğu, hazırlanması aşamasında oldukları ve hazırladıkları halde bunları kamuya açıklamadıkları tespit edilmiştir.
- Son analiz sonucumuz ise, analize dahil edilen 7 Şirket'in internet sitesinin mevcut olmayışıdır. Özellikle 2012 Temmuz ayında

yürürlüğe giren Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda 6335 sayılı yasa ile yapılan değişiklik sonrası denetime tabi olacak (SPK'na tabi şirketler denetime tabidir) şirketlerin internet sitesi oluşturma yükümlüklerine rağmen internet sitesi oluşturmaması da farklı ve değişik bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. SONUÇ

Yakın zamanda birbiri ardına gelen, çoğunluğu muhasebe uygulamalarında etik dışı yöntemler içeren kurumsal skandallar, artık açgözlülük seviyesinin kontrol dışı hale geldiğini gözler önüne sermektedir. Etik değerlerin şirketlerin tepe yönetimleri tarafından özümsememiş olmasının yarattığı bunalımlar, devletlerin sağladığına çok yakın seviyelerde olan özel sektör istihdamı dikkate alındığında, bu bunalımların yansımalarının sadece şirket seviyesinde değil, aslında toplumun birçok kademesinin omuzlarına yüklenmektedir. Günümüzde bir yasal zorunluluk getirilmemiş olmasıyla birlikte, Borsa İstanbul'da kota şirketlerin % 40'ının hala etik kod oluşturmamış olduğu gözlemlenmiştir. Bir diğer öne çıkan bulgu ise, Borsa İstanbul'a kota olan 100'deki şirketlerin neredeyse hepsinin etik kod kitapçığına sahip olduğudur. Çalışmanın bulguları ışığında, etik kavramının Borsa İstanbul dahilinde tüm şirketler tarafından daha özümsememiş olduğu gerçeğine rastlanılmıştır.

Rekabetin gün geçtikçe artmasının yarattığı kısıyol arayışları, şirketlerin etik dışı uygulamalara sıcak bakmasına yol açmaktadır. Ancak yaşanan tüm bunalım yaratan skandalların tekrarlanması için, ülkemizde başta halka açık olmak üzere, tüm şirketlerin etik kod uygulamalarını bir an önce hayata geçirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKBULUT Yıldız, Meslek Ahlakı Kriterleri ve Muhasebe Mesleği Üzerine Bir Araştırma, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Nisan 1998
- ARSLAN Mahmut, İş ve Meslek Ahlakı, 1. Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001
- BERKMAN Ümit, İşletmelerin Toplumsal Sorumluluğu: Gelişimi ve Geleceğine İlişkin Bazı Gözlemler, İşveren Dergisi, 43,10,2005, 46-48.
- CLARKE Christopher J. The sum of all fears: do directors Have Valid Concerns on the nintended Impact of New Regulations?, Corporate Governance, , pp. 6-10, Emerald Group Publishing Limited, ISSN 1472-0701 DOI 10.1108/14720700610649418 / Vol. 6 No. 1 2006.
- DONALDSON Thomas (2007). Closing reflection“Ethical blowback”: The Missing Piece in the Corporate Governance Puzzle – The Risks to a Ccompany which Fails to Understand and Respect Its Social Contract, pp. 534-541, Emerald Group Publishing Limited, ISSN 1472-0701 DOI 10.1108/14720700710820614 / Vol. 7 No. 4, 2007
- DOWNES Meredith, RUSS Gail S. Antecedents and Consequences of Failed Governance: The Enron Example, Corporate Governance, pp. 84-98, Emerald Group Publishing Limited, ISSN 1472-0701 DOI 10.1108/14720700510630077 / Vol. 5 No.5, 2005.
- ELLOUMI Fathi, GUEYIE Jean-Pierre. CEO Compensation, IOS and The Role of Corporate Governance, p p . 23 - 33, MCB University Press , 1472 – 0701 / Vol.1, No. 2, 2001.
- ERSEL Hasan, “Araçların Kendi İç İşleyişinde ve Müşterileri İle Olan İlişkilerinde Etik Değerler”, Türk Sermaye Piyasasında Etik Değerler ve İş Adabına İlişkin Çalışma Kuralları, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Acar Matbaacılık A. Ş., İstanbul, 1998,
- FOGARTY Timorhy J., “Accountast Ethics: A Brief Examination of Meglected Sociological Dimersions”, Journal of Business Ethics 14, 1995, s.103-115
- GÜRLEK Bilgehan, GÜROL Mehmet Ali, “Kalite’ ye Giden Yolda Etik Yapının Rolü”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1, İzmir, 1993
- JENSEN Michael C, Meckling William H. “Rights and Production Functions: An Application to Labor-managed Firms and Codetermination”, The Journal of Business / Vol. 52 No. 4, pp. 469-95, 1979
- KÖSEOĞLU Mehmet Ali, Etik Kodların Rekabet Stratejilerine Etkileri ve Bir Alan Araştırması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2007
- Maharaj Rukmin. View From The Top: What Directors Say About Board Process, Corporate Governance, pp. 326-338, Emerald Group Publishing Limited, ISSN 1472-0701 DOI 10.1108/14720700910964370 / Vol. 9 No. 3, 2008.
- MARŞAP, Beyhan; “Muhasebe Mesleği Fonksiyonları ve Meslek Mensuplarının Nitelikleri” Yaklaşım Dergisi, Sayı 37, 1996
- MUKWEYI Alison I. Managerial Fraud and Corporate Governance in American Corporations, International Journal of Business and Public Administration, pp. 57-70 / Vol. 7, No. 1, Summer 2010.
- PEKDEMİR Recep, “Türkiye’de Muhasebe Mesleği ve Meslek Ahlakı”, Muhasebe Finansman Dergisi, Ekim 1999
- PROMIOS Alex. Strengthening Corporate Governance Regulations, Journal of Investment compliance, pp. 75-84, Emerald Group Publishing Limited, ISSN 1528-5812, DOI 10.1108/15285810510681900 / Vol. 6, No. 4 2005.

- SÖZBİLİR, Naciye,” Türkiye’de Muhasebe Uygulamalarında Etiksel Boyutlar, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yayın No: 26, Afyon 2000
- ÖZGENER Şevki, “İş Ahlakının Temelleri: Yönetmel Bir Yaklaşım”, Nobel Kitapevi, Ankara,2004
- TAKALA Tuomo. “Postmodern Business Ethics – Is It Possible, Is It Relevant?”, Electrical Journal of Business and Organization Ethics, <http://www.jyu.fi/ejbo/archive/takala3.html/> Vol. 3 No. 1, 2005.
- TÜSİAD, Devlette Etikten Etik Devlete: Yasal Altyapı, Saydamlık ve Ayrıcalıklar Tespit ve Öneriler, Cilt 2, TÜSİAD Devlette Etik Altyapı Dizisi No: 2, Yayın No. TÜSİAD-T/2005 – 11/411, İstanbul, 2005
- TÜSİAD, Dünyada ve Türkiye’de İş Etiği ve Etik Yönetimi, Yayın No: TÜSİAD/T-2009-06-492, İstanbul, 2009
- TREVINO L. ve NELSON K. A., Managing Business Ethics: Straight Talk About How to Do It Right, Wiley & Sons, 4th edition, 2007
- URAL Tülin, Pazarlama Yöneticilerinin Etiksel Karar Sürecini Etkileyen Değişkenler Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,2000, Adana
- USLU Selçuk, “Muhasebe Mesleğinde Meslek Ahlakı ve Moral Değerler”, 3.Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu, Alanya 1997
- VINTEN Gerald. The Corporate Governance Lessons of Enron, Corporate Governance, www.emeraldinsight.com/1472-0701.htm, pp. 4-9, MCB UP Limited, 1472-0107 / Vol. 2, No. 4, 2002.
- YU Minna. Analyst Recommendations and Corporate Governance in Emerging Markets, International Journal of Accounting and Information Management, pp. 34-52, Emerald Group Publishing Limited, 1834-7649 DOI 10.1108/18347641111105926/ Vol. 19 No. 1/2011.

ULUSLARARASI BİLGİ SİSTEMLERİNDE BİLGİYE ERİŞİM, BİLGİLERİN DEPOLANMASI VE TEKNİK ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAHVECİ*

Sabri YENEN**

ÖZET

Uluslararası İşletmelerde bilgi sistemlerinin yönetimi ve transferi teknolojik bir olgu olarak işaret edilmektedir. Uluslararası İşletmecilikte bilgi sistemlerinin yönetsel ve yönetici düzeyindeki ilgili yayınlar araştırılmış ve değerlendirilmiştir. Bu makalede Uluslararası İşletmelerde bilgi sistemleri için öncelikli olan uluslararası bilgi sistemleri incelenmiş ve bu çalışmada sonuçları sunulmaya çalışılmıştır. Öncelikli olarak Uluslararası İşletmelerde buldukları ülkelerdeki yönetim bilgi sistemleri bilginin önemi açısından raporlanmış ve bu yayın içerisinde paylaşılmıştır. Bu çalışma Uluslararası İşletmecilik açısından çok uluslu işletmelere yönelik bir yayın olarak ortaya konulmaktadır.

Uluslararası İşletmecilik alanında faaliyet gösteren tüm işletmeler için yönetim, teknik ve ülke içine ait yayınlar çok uluslu hizmet ve imalat işletmeleri dikkate alınarak ve bunlarla ilgili uygulamalar ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak Uluslararası İşletmelerde bilgi sistemlerinin önemi ve düzeyi ve bunların işletmelere ve topluma olan etkileri çalışma içerisinde ayrıntılı biçimde irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi, Bilgi Sistemleri, Yönetim Bilgi Sistemleri, Uluslararası İşletmecilik, Veri, Enformasyon.

ABSTRACT

The transfer and management of information systems is technology present to multinational corporations (MNCs). Very few studies have investigated the managerial concerns and issues that confront executives in an international business. This article presents the results of a two-phase study designed to identify and prioritize important international information systems issues in international business. The findings are compared to those reported in the earlier domestic Management Information Systems (MIS) issues studies. This article identifies a number of international issues unique to multinational corporations; Top-rated international issues are a mixture of managerial and technical issues. Much like the domestic issues studies. Concludes that multinational service and manufacturing firms perceive the importance of international business issues differently; demonstrates, for manufacturing MNCs, that the level of international involvement does impact on how issues are perceived.

Keywords: Knowledge, Knowledge Systems, Management Knowledge Systems, International Business, Data, Information.

* Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi Dekan Yardımcısı

** Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Programı

Giriş

Kaynakların sınırlı olduğu dünyamızda, kullandıkça tükenen doğal kaynaklara rağmen bilgi yenilenen çoğalan ve değeri gün geçtikçe artan kaynaktır. Bilginin sınırsız ve çok değerli olduğunun farkında olan işletmeler, rekabet üstünlüğü sağlamak, stratejik açıdan da rakiplerinden önde olmak için bilgiyi etkin ve verimli şekilde kullanmaya başlamışlardır.

Günümüzde artan küreselleşme ile büyüyen ve gelişen işletmeler uluslararası faaliyetlerini artırarak dünya üzerinde birçok ülkede faaliyetlerini sürdürmeye başlamışlardır. Uluslararası işletmelerin birçoğu, uluslararası düzeyde bilgiye ulaşmak için küresel işletme stratejileri geliştirmişlerdir. Bu geliştirdikleri sistemler çerçevesinde küresel bilgi akışını sağlamayı denemişlerdir ve bu alanda ciddi yatırımlar yapılmıştır. Bu çalışmaları başlatan işletmelere örnek olarak King&Sethi, Kosynski&Karimi, Butler Cox ve-rilebilir (Lehmann, 1997; 454).

İçinde bulunduğumuz dönem bilgi çağı olarak adlandırılmaktadır. Bilgi ve bilgi teknolojileri yaşantımızın her aşamasına girmiş bulunmaktadır. Özellikle dünya üzerinde internet kanalları ile giderek büyümektedir (Dadashzadeh, 2007; 485). Gelişen teknoloji ve küreselleşme, işletmelerin hammadde ve sermayeden çok bilgiye verdiği önemi artırmıştır. Artan rekabet koşullarında bilgi, işletmelerin sahip olduğu en değerli faktör olmuştur. İşletmelerin uluslararası alanda başarı ile faaliyet gösterebilmeleri ve hatta varlıklarını sürdürebilmeleri için en önemli silahları bilgi olmuştur (Turan, 2006; 17). İşletmelerin en değerli kaynağı haline gelen bilginin, işletmelerin her biriminde etkin bir şekilde kullanılması artık kaçınılmaz olmuştur.

Bilginin Tanımı

Çok boyutlu olmasından dolayı bilgi ile ilgili farklı tanımlar yapılmıştır. Zaman zaman kendisine yakın anlamda ve birbiri ile bağlantılı olan veri (data), enformasyon (information) kavramları ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır (Avcı, 2004; 74). Ancak bilginin tanımlanması için bilgi kavramıyla yakından ilişkili veri ve enformasyon kavramlarının bilinmesi gerekir.

Veri: Genel olarak veri ham gerçekler şeklinde ifade edilmektedir. İşletmeler açısından veri ise, yapılan işlemlerin belli biçimde tutulmuş kayıtlarıdır. Veri; enformasyon ve üst bilginin yapı taşlarını oluşturan, bilgi işleme sürecinin temel hammaddesi olarak, çeşitli sembol, harf, rakam ve işaretlerle temsil edilen, ham işlenmemiş gerçekler ya da izlenimler olarak tanımlanabilir (Çapar, 2004; 74). Veri sadece olup bitenlerin bir bölümünü açıklar; içinde değerlendirme, yorum yoktur ve karar vermek açısından güvenilecek bir temel oluşturmaz (Davenport, 2001; 24).

Enformasyon: Düzenli ve kullanılabilir verilerdir. Bilgi, veri ve enformasyondan farklıdır ancak, çoğu insan sezgisel olarak bilginin veriden ya da enformasyondan daha geniş, daha derin, daha zengin olduğunu bilmemektedir. Oysa veri, ham gerçeklerdir ve düzenlendiğinde enformasyona dönüşmektedir ve anlamlı enformasyon ise bilgiyi oluşturmaktadır (Yahya, 2002).

Bilgi: Veri ya da enformasyon demek değildir (Davenport ve Prusak, 2001; 27). Beijerse bilgiyi, “yönetilebilir veri ve enformasyonun birlikte oluşturduğu unsur” olarak tanımlarken (Beijerse, 2000; 164), Turban ise bilgiyi; “problem çözme veya karar verme amacıyla enformasyonun organize edilmesi ve anlaşılır hale getiril-

mesi için analiz edilmesi” şeklinde tanımlamaktadır (Turban 1992; 34). Deneyim, yargı, değerler, inançlar ve sezgi; bilgiyi oluşturan bileşenlerdir (Barutçugil, 2002; 58–59). Diğer yandan bilginin onu değerli kılan özellikleri kadar yönetilmesini zorlaştıran özellikleri de vardır. Bilginin tüm bu özelliklerini içeren en kapsamlı tanımlardan biri şu şekildedir (Uzun ve Durna, 2008; 34): “Bilgi belli bir düzen içindeki tecrübelerin, değerlerin, amaca yönelik enformasyonun ve uzmanlık görüşünün, yeni tecrübelerin ve enformasyonun bir araya getirilip değerlendirilmesi için bir çerçeve oluşturan esnek bir bileşimdir. Bilgi bilenlerin beyinlerinde ortaya çıkar ve orada uygulamaya geçirilir. Kuruluşlarda yalnızca belgelerde ya da dolaplarda değil rutin çalışmalarda, süreçlerde, uygulamalarda ve normlarda da kendisini gösterir” (Davenport ve Prusak, 2001; 27).

Bilginin belirli temel niteliklere sahip olması gerekmektedir. Bilginin değerini belirleyen temel nitelikler; doğruluk, uygunluk, zamanlılık, noksansızlık, denetlenebilirlik, kısalık, güncellik ve ekonomiktir.

Tablo 1: Bilginin Sahip Olması Gereken Nitelikleri

Nitelik	Açıklama
Doğruluk	Bilgi hatalardan arındırılmış olmalıdır. Bilginin gerektirdiği doğruluk derecesi, kararın amacına ve niteliğine göre farklılık gösterecektir. Bilginin doğruluk derecesi, karar vermek için sahip olunan zamana ve bilgiyi elde etmenin maliyetine bağlıdır.
Uygunluk	Bilgi, karar verilen konu veya konularla ilgili olmalıdır. Her yönetim kademesi ve fonksiyonel birim için gerekli bilginin kapsamı ve detayı farklılık gösterecektir.
Zamanlılık	Bilgi gerekli yer ve zamanda hazır olmalıdır. Bilgi doğru ve uygun olmasına rağmen zamanında gelmemişse bir anlamı yoktur. Zamanlılık, özellikle koşulların sürekli bir şekilde değişmesinden etkilenen kararların verilmesinde önemli olmaktadır.
Noksansızlık	Karar vericiye sunulan bilgi tam ve eksiksiz olmalıdır.
Denetlenebilirlik	Bilgi, bilginin doğruluğunu ve noksansızlığını belirlemeye uygun olmalıdır. Bilginin doğruluğu ve noksansızlığı, doğru olarak kabul edilen bilgi ile karşılaştırılarak belirlenebilir. Ancak bilginin doğruluğu genellikle bilginin orijinal kaynağına inilerek belirlenebilir.
Kısalık	Bilginin içeriği olabildiğince öz ve kısa olmalıdır. Bilginin kapsamı genişledikçe gereksiz ayrıntılardan dolayı karar vermek güçleşecektir. Sunulan bilgi karar verilecek konudaki en son durumu yansıtmalıdır.
Güncellik	Sunulan bilgi karar verilecek konudaki en son durumu yansıtmalıdır.
Ekonomiklik	Bilginin bir maliyeti vardır. Bu nedenle bilgi üretilmesi beklenen değerlerden daha pahalı olmamalıdır.

Kaynak: M. Tekin; H. K. Güleş ve T. Burgess (2000), "Değişen dünyada teknoloji yönetimi", Damla Ofset, Konya, s. 66.

Bilginin Çeşitleri

Bilgiye ilişkin sınıflandırma yapıldığında işletmeler açısından kaynağına göre ve niteliğine göre iki çeşide ayrıldığını görmekteyiz.

Kaynağına göre bilgi türleri, açık ve örtülü bilgi olmak üzere ikiye ayrılır.

Açık Bilgi: Bireyde var olan açık ve yerleşmiş olan bilgidir. Bu bilgi biçimsel ve sistematik bir dille ifade edilebilir (Keskin, 2002; 1054). Ancak insan ifade edebildiğinden, kelimelere, formlere veya rakamlara döküldüğünden daha fazlasını bilir. Buradan hareketle kelimelere dökülebilen, formlerle, şekillerle veya rakamlarla ifade edilebilen, nesnel belirli bir kişiye özgü olamayan ve sahibinden bağımsız bilgiye “açık bilgi” denilmiştir (Chua, 2002; 70-75).

Açık bilgi doğruluğu genel kabul görmüş bilgi olarak, bilişim teknolojileri aracılığıyla rahatça paylaşılabilir. Açık bilginin en önemli özelliklerinden biri de yoruma açık olması ve objektif bir nitelik taşımasıdır. İşletmelerde müşteriler hakkında oluşturulan ve kullanıma uygun veriler açık bilgi olarak kabul edilebilir. Çünkü bu veri tabanları karar alma sürecinde bilgiye dönüşmektedir (Durna ve Demirel, 2008; 143).

Örtülü Bilgi: Kişilerin zihinlerinde olan, bildikleri ancak çoğu zaman ifade edemedikleri bilgiye ise “örtülü bilgi” adı verilmektedir (Dixon, 2000; 26). Kişiyeye özgü olan, know-how terimiyle ifade edilen, saptanması, biçimlenmesi ve ifade edilmesi güç olan bilgidir. Kökleşmiş zihinsel modellerden, inançlardan ve perspektiflerden meydana gelir ki bunlar insanlar tarafından doğru olarak kabul edilir ve bundan dolayı da kolay kolay açıklanamaz (Nonaka, 1999; 35).

Niteliğine göre bilgi türleri, organizasyonun varlıklarının sahip olduğu bilgiyi ifade eder ve

üçe ayrılır. Bunlar kişisel bilgi, müşteri bilgisi ve yapısal bilgidir (Barutçugil, 2002; 64).

Kişisel Bilgi: İnsanın bilgisinin değeridir. Burada insan işletmelerin en değerli sermayesidir. Günümüzde teknolojik, ekonomik ve küresel gelişmeleri, insanı değerli bir rekabet aracı ve işletmeler için en önemli ve en riskli yatırımı haline getirmiştir. Çalışanların işlerinde buldukları sürenin uzunluğunu, niteliklerini ve işle ilgili bilgilerini, belirli bir düzeyde bulunan insanların sayısı ve içeride ve dışarıda ortak projelerde çalışan insanların sayısı insan sermayesini oluşturur.

Yapısal Bilgi: Özümlemiş, içselleştirilmiş ve işletmenin ürün ya da hizmetlerinde yatırıma dönüştürülmüş bilginin değeridir. İşletme süreçlerinde yer alan bilgiler, tescil edilmiş markalar, ticari haklar, know-how, patent hakları ve unvanlar ile insan kaynaklarından elde edilen, öğrenilen ve somutlaştırılan bilgiler yapısal sermayenin unsurlarıdır.

Müşteri Bilgisi: Müşterilerin sayısının, büyüklüğünün, saygınlığının, işletme ile ne kadar süredir çalıştığının ve yaptığı işin sıklığının bir ölçüsüdür (İraz, 2004; 83).

Bilgi Yönetimi ve Amacı

Bilgi yönetimi uluslararası işletmeler açısından önemli bir olgudur. 20. Yüzyılın sonlarına doğru bilgi yönetiminin işletmeler için gelişen bir uygulama ve bilgi disiplini olduğundan söz edilmeye başlanmıştır ve bilgi yönetimi yeni bir olgu değildir (İraz, 2004; 83). İlk olarak çevre sağlığı ve güvenlik yönetimi sistemlerinde önemli bir araç olarak 1970’li yıllarda kullanılmıştır. Özellikle konuya ait işsizlik ve sağlık güvenliği alanında bilgi yönetimi bir hizmet olarak kullanılmaya başlanmıştır (Dadashzadeh, 2007). Bilgi yönetiminin bir disiplin olarak gelişmesi ve işletmeler açısından bir disiplin olarak tanımlanabilmesi bilişim teknolojilerinin gelişimiyle

etkileşimi olarak son yıllarda gelişmiştir (Keskin, 2002; 1055).

Bilgi yönetimi, işletmelerin en iyi kararları alarak rekabet üstünlüğünü yaratmaları için bilginin sistematik ve planlı bir şekilde oluşturulması, sürekli olarak yenilenmesi, depolanması, paylaşılması ve kullanılmasıdır (Uzun ve Durna, 2008; 35).

Tablo 2. Bilgi Yönetimi Süreci

Bilginin Elde Edilmesi	Bilginin İşlenmesi	Bilginin Kaydedilmesi
1. Bilginin Dış Kaynaktan Elde Edilmesi	1. Bilginin Yorumlanması	1. Bilginin Değerlendirilmesi
2. Bilginin İç Kaynaktan Elde Edilmesi	2. Bilginin Denenmesi	2. Örgütsel Bellek
	3. Bilginin Dağıtımı	3. Bilgi Sürecinin Değerlendirilmesi

Kaynak: George P. HUBER, "Organizational Learning: The Contributing Process and the Literatures, Organization Science", Vol:2, No:1, February, 1991, s.88-103 ve Rüdiger G. KLIMECKI, Wissensmanagement-"Wege zur Intelligenten Organization", Management Forschung und Praxis, Diskussionsbeitrag, No:26, Universität Konstanz, 1999, s.12-30'dan derlenmiştir.

Bir başka tanıma göre de; bilgi yönetimi, kayıtlı veya kayıtsız organizasyon verilerini ve kişisel bilgi ve tecrübeye dayalı birikimleri, toplayıp, düzen altına alıp, yararlı bilgi haline getirerek bunları doğru zamanlarda, doğru kimselerin, istenilen her yerden ulaşabilmesi, organizasyonun entelektüel mülkünü arttırmak, tekrarlanan işlerin tamamının teknolojik araçlarla yapılmasını sağlama sonucunda pozitif iş neticeleri elde etmek amacıyla yapılan bir dizi teknolojik ve kültürel işlemlerdir (Karakaş, 2003).

Bilgi yönetiminin amacı; karar vermeyi, üretimi, kaynak aktarımını, rekabeti, sürekliliği, gelişimi isabetlendirmek ve hızlandırmak için kurum içindeki örtülü bilgiyi açığa çıkararak, açık bilginin ise dolaşımını sağlayarak kurumun verimine katkı yapacak doğru kişilere en uygun biçimde ulaştırmaktır (Çapar, 2003; 422). Kesin olan tek şeyin belirsizlik olduğu bir ekonomide

sürekli rekabet üstünlüğünün tek güvenilir kaynağı bilgidir. İnsanlar tercihlerinde daha talepkâr hale gelmiştir. Sürekli ve yüksek kalite, yeni küresel rekabet ortamının önemli bir unsuru olduğu için, uluslararası rekabetin kaynağı fiziksel varlıklardan düşünsel varlıklara kaymıştır (Subramaniam ve Venkatraman, 2001; 22). İşletmeler uluslararası pazarlarda rakiplerinden farklı olarak ne bildiklerine ve bunu nasıl kullandıklarına göre ayrılabilirler. Rekabetçi avantaj işletmenin küresel bilgisine dayandığı halde, bilişim sistemi araştırmacıları daha çok bilginin depolanıp, aktarılmasında kullanılan teknik ve araçlara yönelmişler ve bilginin geliştirilmesi gibi kritik bir araştırma alanını genellikle ihmal etmişlerdir (Grover ve Davenport, 2001). Piyasalar değiştiğinde, teknolojiler çoğaldığında, rakipler fazlaştığında ve ürünler neredeyse bir gecede eskidiğinde başarılı işletmeler, istikrarlı

biçimde yeni bilgi üretebilen, bu bilgiyi organizasyonun her yerine geniş ölçüde yayabilen ve yeni teknolojilerde ve ürünlerde hızla kullanabilen işletmelerdir (Nonaka, 1999; 29-50).

Bilginin Elde Edilmesi

Yeni teknolojilerin ortaya çıkması toplumsal yaşamın değişmesine, yeni ilişkilerin ortaya çıkmasına ve yaşamı sürdürmek için gerekli olan bilgilerin sürekli olarak yenilenmesine neden olmaktadır. Günümüz ekonomisi büyük ölçüde bilgiye dayanmaktadır. Bu durumda rekabet gücünü artırmak ve sürdürmek isteyen işletmeler için bir yandan yeni ve özgün bilgi kaynaklarını artırmak; öte yandan kısa sürede büyük miktarda bilgiyi işleyip etkin şekilde yönetmek bir zorunluluk haline gelmektedir (Aktan ve Vural, 2005; 2-3).

Uluslararası alanda faaliyet gösteren işletmelerin bilgiye erişebilme işlemlerini gerçekleştirebilmeleri için gerekli olan kaynaklar içinde yazılım, donanım, veri tabanı uygulamaları, organizasyon ve yönetim ve ayrıca insan kaynağı sayılabilir. Uluslararası alanda bilgiye erişimi üç ayrı değişkenle sınıflandırabiliriz. Bunlar; bilginin bağlı olduğu alanlar, bilginin sunumu ve bilgilerin zaman periyodu. Bu üç ayrı değişkenin bilgiye erişim ve kullanıldığı çevre arasındaki kullanılma şekilleri şu şekillerde ifade edilebilir;

1. Gelişme Süreci: Bilgiye erişimin yıllara göre dağılımı,

2. Bilgiye Erişim İle İlgili Süreç: Fiziki ya da fiziksel işlemleri yansıtmaktadır,

3. Kullanılan Süreç: Bilginin birinci elden kullanıcılar için kullanımı (Senn, 1994; 446).

Uluslararası işletmeler için bilgiyi elde etmede bazı faktörler son derece önemlidir. Bunlardan ilki; ülkelere ait genel kültürel faktörler, diğeri ise; hemen her işletmede olması gereken temel işletmecilik faktörleri. Genel kültür olarak ba-

kıldığında, işletmeler açısından ortak beklentilerin gelişimi, etkilerin paylaşımı ve farklı kültürler ve insanlar arasındaki sosyal normların dikkate alınması son derece önemlidir. Genel kültür faktörleri dışında öne çıkan bazı önemli değişkenler şu şekilde sıralanabilir:

- Uluslararası iletişim ve taşımacılık teknolojileri,
- Uluslararası kültürün gelişimi,
- Uluslararası normların önceliği,
- Siyasal denge,
- Uluslararası işletmelerin veri tabanları, (<http://suzhou.wikispaces.com/file/view/ch15.ppt/30273578/ch15.ppt>).

Genel olarak hızla değişen çevrede, teknolojinin sürekli gelişmesi, mevcut bilgilerin de hızla eskimesine, geçerliliğini yitirmesine neden olmaktadır. İşletmeler başarılı olabilmek için, ekonomik değişime ayak uydurabilmek için, rakiplerine karşı daha rekabetçi olabilmek için bilgiyi daha etkin kullanmak durumundadırlar. İşletmeler bilgiyi ya iç kaynaklarından üretmekte ya da dış kaynaklardan temin etme yoluna gitmektedirler (Avcı, 2004). İç ve dış çevrelerden elde edilen verileri işletme amaç ve çıkarlarına, deneyimlerine, işletme değerlerine ve işletme iç dinamiklerine göre yorumlanıp bilgiye dönüştürürler.

İşletmeler bilgiyi elde etmede çeşitli yollar kullanırlar. Taklit ederek, kıyaslayarak, satın alma yoluyla, dış kaynak kullanarak ve yeni bilgi üretmek ve keşfederek.

Taklit Etme ve Kıyaslama: Başka bir işletmedeki başarılı bir uygulamayı veya üretilmiş yeni bir bilgiyi kıyaslayarak, gözlem yaparak, çalışan transfer ederek taklit etmekte, bu yolla taklit edilen bilgiyi kendine uygulamakta ve kullanmaktadır.

Satın Alma: Bir işletmeyi satın alarak bilgiye ulaşılması ya da bilgi sahibi çalışanları işe almaktır. Şirket satın almanın pek çok sebebi bulunmakla beraber şirketler sahip oldukları bilgi birikimleri nedeniyle satın alınmaya başlamıştır. Bilgi sahibi yüksek personelin işe alınması işletme için yeni bilgilerin işletmeye kazandırılması anlamına gelir.

Yeni Bilgi Üretme: İşletmelere, rakiplerine karşı rekabet avantajı kazandırmanın, varlıklarını idame ettirebilmelerinin, en geçerli yolu bilgi üretmektir. İşletmeler yeni bilgi üretme de; kendi bünyelerinde ya da kiraladıkları Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) birimlerini kullanmakta, stratejik ortaklıklarla bilgiye ulaşmakta, risk sermayesi kullanarak (yatırım yapan işletmeye yatırım ortaklığı) bilgi elde edilmekte, müşterilerle bilgi üreterek ve bilgi şebekelerini kullanarak kullanılabilir bilgiye ulaşmaktadırlar.

Dış Kaynak Kullanma: Dış kaynaklar; iç kaynaklara göre daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Kurum dışındaki her tür bilgi merkezleri, çeşitli veri tabanları, web sayfaları, bağımsız araştırmacılar, danışmanlık hizmeti veren kuruluşlar, çeşitli eğitim programları, kongre konferans ve toplantılar belli başlı dış bilgi kaynaklarını oluşturmaktadır (Özdemirci ve Aydın, 2008; 72).

İşletmeler dış kaynak kullanarak kendi öz yeteneklerini belirlemede, kendi alanlarında uzmanlaşmaya gitmekte, bu alanlar dışındaki faaliyetlerde de dış kaynak kullanmaya gitmektedirler. İşletmeler bu sayede rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlayan, rakipler tarafından kolayca taklit edilemeyen bilgi, beceri ve yetenekleri ile ilgili bilgi üretmeye daha fazla kaynak ve

zaman ayırabilmektedirler. İşletmelerin, bilgi elde ettiği işletme dışı kaynaklar şunlardır:

- Rakipler-kıyaslama yaparak,
- Müşteriler,
- Tedarikçiler,
- Danışmanlar.

İşletmeler, rakiplerle kendilerini kıyaslamalı, onların başarılı uygulamalarını örnek almalı, tüketicilerin beklentilerini takip etmeli ve danışmanların, tedarikçi işletmelerin bilgilerinden yararlanmalıdır (Avcı, 2004).

Bilginin Saklanması

Bilginin işletme açısından değer ifade edebilmesi ancak tasnif edilmesi, belli bir şekle sokulması ile mümkün olmaktadır. Bu şekilde bilgi doğru zamanda doğru kişiler tarafından doğru bir biçimde kullanılabilir. Bilginin tasnif edilmesi, belli bir şekle sokulması bilginin saklanarak yeniden değerlendirilmesi içinde gereklidir. Bilgi elde edilir, işe yarar biçime dönüştürülür ve sonunda kullanıcılar tarafından çok çabuk ve kolay şekilde erişebilecekleri şekilde sınıflandırılır. Ancak bilginin tasnif edilmesi zor ve uzmanlık gerektirir. Bilgi veri haline dönüştürülür ve enformasyon süreçlerinden geçerek işe yarar hale getirilir. Bilginin saklanmasında en geçerli yöntem teknolojidendir faydalanmaktır. Günümüzde artık işletmeler bilgisayar ve bilgi sistemlerine daha farklı bakmaktadır. İşletmeler bu kaynakları yıllarca destek sağlayıcı olarak görmüşlerdir. Bugün bilgisayar ve bilgi sistemleri işletmeler için bir rekabet üstünlüğü sağlayan kaynaklar olmuştur (Düşükcan ve Kaya, 2003; 35).

Tablo 3: Veri, Enformasyon ve Bilgi Arasındaki Farklar

Veri	Enformasyon	Bilgi
Henüz yorumlanmamış sembollerdir.	İşlenmiş veridir.	Kullanılabilir enformasyondur.
Basit gözlemlerdir. Mevcut durumu gösterir	Basitçe gerçekleri sunar.	Tahminlerde bulunmamıza, sebep sonuç ilişkileri kurmamıza imkân tanır.
Yapılandırılabilir veya kodlanabilir.	Yapılandırılmış, açık, basit ve nettir.	Karışık ve kısmen yapılandırılmış.
Nicel ve nitel olarak, yazılı olarak anlatılabilir.	Yazılı olarak kolayca anlatılabilir.	Kelimelerle ve açıklamalarla anlatılması zordur.
Yapılan işlemlerin belli biçimlerde tutulmuş kayıtlarıdır.	Hesaplanarak elde edilir. Doğruluğu verilerin bütünleştirilmesi ve hesaplanmasıyla mümkündür.	Bağlantılarda, kişiler arası konuşmalarda, deneyim tabanlı anlayışlarda, insanların durumları, sorunları, çözümleri karşılaştırma yeteneklerinde bulunur.
Sahibi yoktur. Çeşitli teknoloji sistemlerinde depolanır.	Sahibi yoktur. Bilgi sistemlerince ele alınır.	Sahibi vardır, sahipliğe dayanır. Biçimsel olmayan konulara ihtiyaç duyar.
Herhangi bir problemin çözümünde tek başına çözüm olmaz.	Genel bir durumdan anlam çıkarmada anahtar bir kaynaktır.	Karar almada, tahminlerde bulunmada, planlamada vs. ana kaynak akıldır.
Araştırma sonucu kitaplarda ve belgelerde şekillenir.	Verilerin değerlendirilmesinden oluşur. Veri tabanlarında, kitaplarda ve belgelerle şekillenir.	Kolektif akıllarda şekillenir, paylaşılır ve deneyimle gelişir.
Ayrıştırılabilir veya işlenebilir.	Tekrar tekrar kullanılabilirler. Birbirine girebilir.	Çoğunlukla deneyim yoluyla insanların akıllarında ortaya çıkar.

Kaynak: D. Stenmark (2002), "Information vs. Knowledge: The Role Of Intranets In Knowledge Management", *Proceedings Of The 35th Hawaii International Conference On System Sciences*, s. 2

A. Tiwana (2001), "The Essential Guide to Knowledge Management E-Business And CRM Applications", *Prentice Hall PTR, Upper Saddle River, NJ*. s. 37

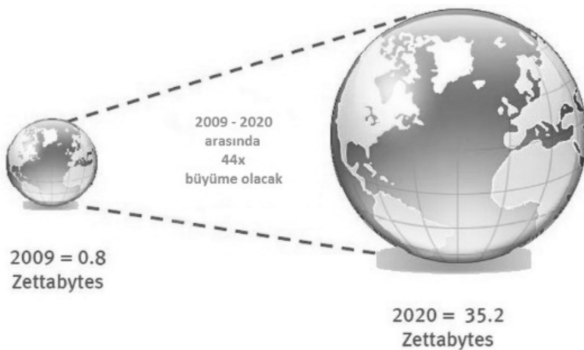
Özellikle teknolojide yaşanan hızlı gelişme ve değişimler, gelişmiş depolama sistemlerinin geliştirilmesi ve depolama sistemlerinin birbirine olan bağlantılarının (haberleşmelerinin) çok daha hızlı hale gelmesi sonucunda bilgi, kullanıcıya çok daha hızlı ve kolay şekilde ulaşmaktadır.

Bilgisayar ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişme, üretim için her türlü bilgi akışını hızlandırıp kolaylaştırdığı gibi, zaman ve mekân kullanımında sağladığı avantajlarla, üretimde etkinliği ve verimliliği arttırmıştır (Erkan, 1998).

Bilginin Depolanması

Günümüzde işletmeler için hayati öneme sahip olan bilginin kullanımını, paylaşımını ve erişimini sağlamak üzere teknolojik yatırımlar yapılmaktadır. Bu yatırımların büyük bir kısmı veri saklama, kullanma ve yönetme amacını taşımaktadır. Bu amaçlara yönelik ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak üzere verileri depolama sistemleri zaman içinde gelişmiştir. Verilerin her geçen gün artması, arşivleme ihtiyaçlarının işletmeler için zorunlu hale gelmesi ve dağınık halde bulunan verilerin tek bir noktada toplanması, veri depolama konusunu çok daha önemli hale getirmiştir. Burada sorun işletmelerin depolama için kullanacakları sistemlerin ne tür bir yapılandırma, hangi tür depolama cihazına, hangi bağlantı tipine ihtiyaç duyulduğunu belirlemektir. Mailler, metin verileri, resim dosyaları ve video dosyaları gibi daha fazla saklama kapasitesi gerektiren verilerinde yaygınlaşma nedeni ile disk kapasiteleri GB (GigaByte) seviyelerinden TB (TeraByte) seviyelerine çıkmıştır. Günümüzde hızla ve çeşitlilikle artan verilerin 2020 yılında 35 ZettaByte olması beklenmektedir (1 ZettaByte = 1 Milyar TeraByte). Ayrıca 2020 yılında ulaşılacak veri miktarı 2009 yılına göre 44 kat artacağı öngörülmektedir.

Şekil 1: Veri tahmini büyüme oranı

Kaynak: C.T.Hakan, "2012'nin modası Big Data", www.kodcu.com

İşletmeler için devasa hızda ve çeşitlilikle artan verilerin saklanması, ulaşma hızı ve verilerin tipinin çok olması, doğru veriye ulaşmada ve de analiz edilmesinde karmaşık sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu denli yoğun verilerin sağlıklı ve problemsiz bir şekilde korunabilmesi için daha esnek, akıllı ve kolay yönetilen veri depolama çözümleri gerektirmiştir. Bu yaklaşımın sunduğu yararlar ise şu şekilde sıralanabilir;

- Disk alanını yönetmek ve paylaşım için gerekli sürenin kısaltılması,
- Kritik uygulamaların, sürekli donanım arızası endişesi taşımadan çalıştırılması,
- Veri yedeklemesinin iş saatlerine sarkması durumunda sistem performansında yavaşlama olmaması,
- Verilerin geri yüklenmesi gerektiğinde, hedeflenen zaman aralığı içinde bitirilebilmesi.

Veri Depolama Türleri

Artan ihtiyaçlara paralel olarak veri saklama teknolojileri de gelişmiş, DAS (Direct Attached Storage), NAS (Network Attached Storage) ve SAN (Storage Area Network) sistemleri yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

DAS (Directed Attached Storage)

Doğrudan Bağlı Depolama, verinin saklanacağı cihazın, depolama yapacak olan cihaza doğrudan bağlantısı ile meydana gelen çözümdür. DAS'ın bağlı olduğu cihaz, depolama birimini kendi yerel (lokal) diski olarak kabul eder ve buna göre işlem yapar. Bu çözümü sunan ürünler sadece bir sunucuya bağlanabilir. Bu ürünler sunuculara SCSI veya SAS Controllerlar aracılığı ile bağlanırlar. Bu ürünlerin başlıca dezavantajı başka sunucular tarafından paylaşılabilmesi, başka bir sunucuya aktarılmak istendiğinde yapılan bağlantıların sökülerek diğer sunucuya transfer edilmesi gerekliliğidir.

NAS (Network Attached Storage)

Ağa Bağlı Depolama, ağ üzerindeki cihazlar tarafından erişilebilen, gönderilen veriyi depolayan ve bu veriye erişimi sağlayan, içerisinde gömülü bir işletim sistemi bulunan ve klasik sunucu sistemlerindeki client/server ilişkisini esas alan bir sistemdir. Gereksinimlere göre, NAS cihazlarının kapasitesi ek diskler ile genişletilebilir. Dosya sunucusu (file server) yerine NAS cihazlarının kullanılmasının nedeni güvenlidir. Dosya sunucularında olduğu gibi, NAS cihazlarında işletim sisteminin istemci tarafı olmadığı için gelen saldırılara karşı daha güvenlidir. Bu sunucular bazı dosya iletişim protokollerinin bir veya bir kaç tanesini bir arada bulundurabilirler. NFS ve CIFS protokolleri bunların başlıcalarıdır. Ayrıca bu sunuculara yüklenmiş olan işletim sistemleri diğer işletim sistemlerine göre daha etkin bir I/O yönetimi sağlamaktadırlar. Bu ürünlere ek kapasite kazandırmak amacı ile SCSI veya SAS controllerlar aracılığı ile DAS üniteleri takılabileceği Fiber Channel Host Bus Adapter'ler aracılığı ile SAN cihazlarına bağlanabilirler.

SAN (Storage Area Network)

Depolama Alanı Ağları (Storage Area Network), depolama kaynaklarındaki verilere sürekli, daha hızlı, daha kolay erişim sağlamak için kullanılan bir teknolojidir. Paylaşılmış depolama birimlerinin bulunduğu yüksek hızlı ağıdır. Lokal sunucu (LAN - Yerel ağ) veya uzak bir sunucu (WAN - Geniş alan ağı) üzerindeki bütün depolama cihazları, SAN teknolojisi ile bütün ağ tarafından kullanılabilir durumda olur. Daha fazla depolama cihazı ağa eklenerek, ağdaki depolama yapacak birimlerin hizmetine sunulabilir. SAN teknolojisi ile bilgisayar sistemleri depolama elemanları ya da çoklu depolama elemanları arasında veri transferi sağlamada Fiber Channel (Fiber Kanal) ve iSCSI (Internet Small Computer System Interface – İnternet Küçük Bilgisayar

Sistemi Arabirimi) teknolojileri yaygındır. SAN çözümünü giriş seviyesinde kullanan ürünlerde SAS, SATA veya SCSI disk üniteleri kullanılmaktadır. Daha üst seviye ürünlerde ise daha hızlı olan Fiber Channel veya FATA diskler tercih edilmektedir.

SAN çözümleri diğer çözümlere göre daha fazla kullanılabilirlik zamanı sunmaktadır. Bu çözümün uygulanması ile kurumlarda verilere ulaşma sorunları en aza inmekte bu yolla iş gücü kayıplarının önüne maksimum düzeyde geçilebilmektedir. Bu tür ürünler performansı maksimuma çıkartacak şekilde tasarlanmışlardır. Bir sunucuya takılabilecek disk sayısı sınırlı iken, bu ürünlere çok daha fazla disk eklenebilmektedir. SAN çözümleri DAS çözümlerine göre kapasiteyi daha etkin kullanabilmektedir. Bir DAS ünitesine takılan diskler sadece bağlı bulunduğu sunucu tarafından kullanılabilir. Bir SAN ünitesine takılı olan diskler ise o SAN ortamına bağlı bulunan tüm sunucular tarafından paylaşılabilir. Bu yolla atıl kapasitelerin önüne geçilmektedir. SAN ortamlarında yedekleme imkânları daha gelişmiştir. Mevcut verilerin snapshotları (o anki yedek alma) alınabilir, uzak bir bölgede bulunan bir storage ile verilerin replikasyonu sağlanabilir ve bu yolla her hangi bir felaket durumunda tüm verilerin uzak bir lokasyonda mevcut olmasını ve kullanılabilir durumda olmasını garanti altına almış olunur.

Sunucu işletim sisteminde veya üzerinde çalışan uygulamada bir sorun olduğunda Cluster yapıları (birden fazla sunucunun tek bir sistem gibi davranması) kurulmakta ve bir sunucu devre dışı kalsa bile ikinci sunucudan işlemler yapılmaya devam etmektedir.

SAN teknolojisi kullanılarak sanallaştırma çözümleride yapılmaktadır. Günümüzde birçok işletme fiziksel makinelerini sanal makineler üzerine taşımaktadırlar. Sanallaştırma çözümlerinin

de yüksek kullanılabilirlik sağlanabilmesi için cluster yapısında kurulması ve bunun içine ortak bir depolama alanına ihtiyaç vardır. Sanallaştırma ile sunucular daha etkin kullanılmaktadır. Sanallaştırma ile fiziksel sunuculara bakım yapılacağı zaman ve beklenmedik bir arıza durumunda diğer sanal makinalar başka bir sunucuda çalışmaya başlayacaktır.

Bilginin Paylaşılması

İşletmeler tarafından elde edilen ya da üretilen bilgi, enformasyon süreçlerinden geçtikten sonra işletme çalışanlarına kısa sürede ve kolay şekilde dağıtılmalıdır. Bilginin paylaşılması bir işletmede çalışanlara yönelik olabileceği gibi, işletmeler arasında bilgi transferine ve de paylaşılmasına yönelik de olabilir.

İşletmelerde bilgi paylaşımı, çalışanların ne bildiklerine ilişkin karşılıklı işbirliğine girmeleriyle gerçekleşir. İyi bir bilgi paylaşımı işletme içerisinde kurulacak iyi bir işbirliği yapısı ile mümkün olabilir (Sağsan, 2006; 6).

Bilginin paylaşılması süreci bilgiyi sunan ile ihtiyaç duyan arasındaki değişimi ifade etmektedir. Bu değişim sürecinde bilgi paylaşıldıkça çoğalır, transfer edildikçe değerlenir ve böylece yeni bilgiler üretilir. Hatta çoğu zaman söz konusu transfer işlemi zincirleme bir reaksiyon doğurur ve bu duruma bilginin çarpan etkisi denilir (Sveiby ve Simons, 2002; 420). Bilginin transfer edilmesi ve paylaşılması teknolojik enstrümanlarla (internet, televizyon radyo, vb.), sosyo-kültürel faktörlerin beraberce uygulanmasını gerektirir. Bilgi transferi, işletmenin içindeki bilgi birikimi ve yayılışını hızlandırarak örgütün uluslararası bilgi temellerine hızlı ve kolay ulaşmasını sağlamaktadır (Buckman, ?).

Bilginin Kullanılması

Bilginin kullanılması, bilgi işletmeye değer katar ve böylelikle bilgi yönetimi nihai amacına

ulaşmış olur. Ayrıca bilginin kullanılması ve değerlendirilmesi süreci bilgi yönetiminin sonuçlarının ölçülmesi bakımından da önemli bir yere sahiptir (Zaim, 2005; 139).

Bilginin elde edilmesi, içselleştirilmesi ve paylaşımı çabaları, ancak bilginin işletme yararına etkin, verimli ve katma değer yaratacak şekilde kullanılmasıyla fayda sağlayacaktır. Bu nedenle, bilgi yönetimi sürecinin pozitif sonuç vermesi üretilen bilginin davranışlara yansımalarıyla gerçekleşecektir (Bahar, 2011; 25).

Bilgi yönetimi süreçleri içinde stratejik açıdan en önemli olanı bilginin kullanılmasıdır. Bilginin taşıdığı potansiyel değer bilgi kullanıldığında gerçek değere dönüşür. Yapılan araştırmalar bilginin üç farklı biçimde kullanılabilirliğini ortaya koymaktadır. Bunlardan birincisi, bilginin doğrudan kullanılmasıdır. Bilginin bir problemin çözümünde veya karar alma sürecinin belirli bir amaca yöneltmesinde kullanılması bu kapsamda değerlendirilebilir. İkincisi, bilginin dolaylı kullanılmasıdır. Bilginin bir konuyla ilgili genel bir bakış açısı kazanma, aydınlanma ve bilgi birikimini geliştirmeye yönelik olarak kullanılmasına bilginin dolaylı olarak kullanılması denilmektedir. Üçüncüsü ise bilginin sembolik olarak kullanılmasıdır. Bu durum bilginin belirlenen amaca uygun düşmeyecek biçimde kullanılması anlamına gelmektedir (Zaim, 2005; 34).

Sonuç ve Öneriler

Uluslararası bilgi sistemlerinde, öncelikli olarak bu gruba bağlı her bir şirkete ait veri tabanlarının uluslararası standartlarla kullanılması, bunların bilgi ağıyla paylaşılması ve kendi alt sistemlerine dağıtılması en önemli çözüm modeli olarak sunulabilir.

Uluslararası standartların, tanımlanmaları ve verilecek olan kodlarla tek bir veri modeli geliştirilerek uluslararası network (şebeke) ağıyla genelle yayılabilir. Buna bağlı olarak ortaya çık-

cak olan işletmelerdeki bu süreçlerin ortaya çıkardığı maliyetlerin, uluslararası işletmelerde sistemler üzerindeki rolü ve dağılımı belli bir sistem ve düzen içerisinde yapılmalıdır.

Uluslararası işletmelerde, kurulan bilgi sistemlerinin güvenilirliği ve doğruluğu kaliteli bilgi açısından son derece önemlidir. Bu nedenle uluslararası işletmelerde bilgi sistemlerini oluşturabilmek için kaliteli bir veri tabanına ihtiyaç duyulmaktadır. Bilgi sistemleri ile ilgili yapılan çalışmaların başarısı ve toplum tarafından kullanılan kişi ve kurumlara pozitif şekilde yansımaları için kaliteli veri tabanlarının oluşturulması yad-

sınamaz bir gerçektir. Dolayısı ile buradan elde edilecek başarı, bilgi sistemlerini oluşturan uluslararası işletmelere de son derece olumlu bir katkı sağlayacaktır.

Ekonominin ve ticaretin evrenselleştiği dünyada, özellikle uluslararası işletmelerin iş hayatındaki başarıları için, veri tabanlarına bağlı olarak kuracakları bilgi sistemleri ile dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğuna ulaşmaları önemli bir katkı sağlayacaktır. Bundan dolayı, çalışmamız içerisinde de bilgi sistemleri ile ilgili belirttiğimiz tekniklerin günümüz uluslararası işletme modellerinde kullanılmasını öneririz.

KAYNAKÇA

- AKTAN, C. C. ve İ. Y. Vural, (alıntıl原因 N. Ö. Uçak), “Bilgi Çok Yüzlü Bir Kavram”, Hacettepe Üniversitesi Türk Kütüphaneciliği, 2010, 24, 4, s. 712.
- AVCI, Umut ve Mehmet Avcı, “Örgütlerde Bilginin Önemi ve Bilgi Yönetimi Süreci”, Mevzuat Dergisi, 2004, Sayı 74.
- BAHAR, E., “Konaklama İşletmelerinde Bilgi Yönetimi: Altyapı, Uygulama ve Karşılaşılan Engeller”, Mersin Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi, 2011, 3/2, s. 55, www.isarder.org.
- BARUTCUGİL, İ., (alıntıl原因 H. Uzun ve U. Durna), “İşletmelerde Rekabet Unsuru Olarak Bilgi Yönetimi”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2008, Cilt:1, Sayı: 1, s. 33
- BEIJERSE, R. P., “Knowledge Management in Small and Medium-Sized Companies: Knowledge Management for Entrepreneurs”, Journal of Knowledge Management, 2000, Vol: 4, Number: 2, s. 164
- BUCKMAN, R. H., “Building a Knowledge Driven Organization” Executive Committee of Bulad Holdings, Inc. U.S.A. McGraw Hill Compaines Pub., 90
- CHAPTER 15: Managing International Information Systems Management Information Systems, Second Canadian Edition, <http://suzhou.wikispaces.com/file/view/ch15.ppt/30273578/ch15.ppt>
- CHUA, A., “Taxonomy of Organizational Knowledge”, Singapore Management Review, 2002, Vol. 24, s. 72.
- ÇAPAR, B., (alıntıl原因 U. Avcı ve M. Avcı, “Örgütlerde Bilginin Önemi ve Bilgi Yönetimi Süreci”, Mevzuat Dergisi, 2004, Sayı 74).
- DADASHZADEH, M., “ International Information Systems Management”, Professor of MIS and Director of Applied Technology in Business (ATiB) at Oakland University, Rochester, Michigan, 2007. S.
- DAVENPORT, Thomas H., ve Laurence Prusak, “ İş Dünyasında Bilgi Yönetimi”, Rota Yayın Tanıtım Ticaret Ltd. Şti., 2001, ss. 24-27
- DIXON, N., (alıntıl原因 H. Uzun ve Durna U.), “İşletmelerde Rekabet Unsuru Olarak Bilgi Yönetimi”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2008, Cilt:1, Sayı: 1, s. 34
- DURNA, U. ve Y. Demirel, “ Bilgi Yönetiminde Bilgiyi Anlamak”, Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 2008, Sayı: 30, s. 143
- DÜŞÜKCAN, M. ve E. Ü. Kaya, “İşletmelerde Bilgi Teknolojilerinin Kullanılma Yerleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimlere M.Y.O., Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 3, 2003, s. 35.
- ERKAN, H., (alıntıl原因 M. Düşükcan ve E. Ü. Kaya), “İşletmelerde Bilgi Teknolojilerinin Kullanılma Yerleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimlere M.Y.O., Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları 3, 2003, s. 35.
- GROVER, V. Ve T.H. Davenport, “General Perspectives on Knowledge Management: Fostering a Research Agenda”, Journal of Management Information Systems, 2001, Vol: 18, No: 1
- İRİZ, Y. ve Yıldırım E., “İşletmelerde Stratejik Bilgi Yönetiminin Yenilikçi Faaliyetlerin Sürdürülebilirliğine Etkisi”, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2004, Cilt: 8, s. 83
- KARAKAŞ, M., (alıntıl原因 U. Avcı ve Mehmet Avcı), “Örgütlerde Bilginin Önemi ve Bilgi Yönetimi Süreci”, Mevzuat Dergisi, 2004, Sayı 74.
- KESKİN, H. ve Kalkan V. D., (alıntıl原因 R. İriz ve E. Yıldırım), “İşletmelerde Stratejik Bilgi Yönetiminin Yenilikçi Faaliyetlerin Sürdürülebilirliğine Etkisi”, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2004, Cilt: 8, s. 82
- LEHMANN, Hans P., “ A Definition of Research Focus for International Information Systems” Department of Management Science and Information Systems, Universty of Auckland, New Zealand, 1997. s. 454.
- NONAKA, I., (alıntıl原因 H. Uzun ve Durna U.), “İşletmelerde Rekabet Unsuru Olarak Bilgi Yönetimi”, Niğde

Üniversitesi İİBF Dergisi, 2008, Cilt:1, Sayı: 1, s. 34

ÖZDEMİRCİ, F. Ve C. Aydın, “Kurumsal Bilgi Kaynakları ve Bilgi Yönetimi”, Ankara Üniversitesi, Türk Kütüphaneciliği, 2008, 22, 1, s. 72.

SAĞSAN, M., “Bilgi Paylaşımı İçin Örgüt-İç İletişim Kanallarının Tasarımına Yönelik İpuçları ve Öneriler”, 1st International Information Services: Communication Symposium, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adlı Konferans-ta Sunulan Bildiri, 2006, s. 6.

SENN, J. A., “A Framework For International Information Systems Research”, Georgia State University Atlan-ta, Georgia, 1994, s. 446.

SUBRANMANIAM, M. ve Venkatraman N., “Determinants Of Transnational New Product Development Capa-bility: Testing The Influence Of Transferring And Deploying Tacit Overseas Knowledge” Strategic Management Journal, 2001, Vol: 22.

SVEIBY, K. E. ve R. Simons, (alıntılaman E. Bahar). “Konaklama İşletmelerinde Bilgi Yönetimi: Altyapı, Uyu-lama ve Karşılaşılan Engeller”, Mersin Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi, 2011, 3/2, s. 55, www.isar-der.org.

TURAN, Aykut Hamit ve Hüseyin Şenkayas, “İşletmeler İçin Bilgi Birikimi Yönetimi” Celal Bayar Üniversite-si, İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 2006, Cilt 13, Sayı 1, s. 17. <http://www.mevzuatdergi-si.com/2004/02a/01.htm>

TURBAN, E., (alıntılaman H. Uzun ve U. Durna), “İşletmelerde Rekabet Unsuru Olarak Bilgi Yönetimi”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2008, Cilt:1, Sayı: 1, s. 33

UZUN, H ve Durna U., “İşletmelerde Rekabet Unsuru Olarak Bilgi Yönetimi”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergi-si, 2008, Cilt:1, Sayı: 1, ss. 34-35

YAHYA, S. ve Goh W. K., “Managing Human Resources Toward Achieving Knowledge Management.” Journal Of Knowledge Management, 2002, Vol: 6, Number: 5

ZAIM, H., (alıntılaman Memişoğlu, S. P. Ve S. Özsarıkamış), “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Bilgi Yönetimi Yeterlikleri”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi, 2009, Cilt: 9 Sayı: 2 Yıl:9, s. 139.

ZAIM, H., (alıntılaman H. Uzun ve Durna U.), “İşletmelerde Rekabet Unsuru Olarak Bilgi Yönetimi”, Niğde Üni-versitesi İİBF Dergisi, 2008, Cilt:1, Sayı: 1, s. 34

İnternette Yararlanılan Kaynaklar

<http://www.7tepe.gen.tr/kurumsal-it-cozumleri/> Erişim Tarihi: 11 Şubat 2014

<http://danismend.com/kategori/altkategori/isletmelerde-tutulan-musteri-verilerinin-anlamli-hale-getirilmesi-ve-etkin-kullanilmasi/> Erişim Tarihi: 03 Şubat 2014

<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-pazar.cfm> Erişim Tarihi: 10 Şubat 2014

http://www.abigem.org/appmanager/tr/portal?_nfpb=true&_pageLabel=pageKobiUluslararası&nodeName=KobiUluslararası_12 Erişim Tarihi: 11 Şubat 2014

<http://ab.org.tr/ab14/bildiri/286.pdf> Erişim Tarihi: 11 Şubat 2014

http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/05/No_7_vol2_06_unsar.pdf Erişim Tarihi: 14 Şubat 2014

<http://ybd.comu.edu.tr/sites/ybd.comu.edu.tr/files/Bilgi%20ve%20Bilgi%20Pay-la%C5%9F%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1n%20%20%C4%B0%C5%9Fletme%20Perfor-mans%C4%B1%20%C3%9Czerine%20Etkisi%20%C3%9Czerine%20Bir%20Ara%C5%9Ft%C4%B1rma.pdf> Erişim Tarihi: 17 Şubat 2014

<http://www.mevzuatdergisi.com/2004/02a/01.htm> Erişim Tarihi: 18 Şubat 2014

- <http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2006/2.pdf> Erişim Tarihi: 17 Şubat 2014
- <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/viewFile/3628/3457> Erişim Tarihi: 17 Şubat 2014
- http://www.iibf.selcuk.edu.tr/iibf_dergi/dosyalar/791347992014.pdf Erişim Tarihi: 18 Şubat 2014
- http://kobilisim.org.tr/dinamik/index.php?option=com_content&view=article&id=75:isletmelerde-bilginin-yonetimi-ve-oenemi&catid=37:bilim-platformu&Itemid=47 Erişim Tarihi: 19 Şubat 2014
- <http://notoku.com/isletmelerde-bilgi-gereksinimi/> Erişim Tarihi: 14 Şubat 2014
- <http://iibfdergi.nigde.edu.tr/attachments/article/77/5.pdf> Erişim Tarihi: 14 Şubat 2014
- <http://www.cozumpark.com/blogs/donanm/archive/2008/10/05/veri-depolaman-n-temelleri-b-l-m-1.aspx> Erişim Tarihi: 15 Şubat 2014
- <http://blog.qulvar.com/veri-depolama-turleri/> Erişim Tarihi: 14 Şubat 2014
- http://www.ito.org.tr/Dis_Tic/Hedef_Pazar.html Erişim Tarihi: 01 Şubat 2014
- <http://www.oaib.org.tr/tr/masa-basi-dis-pazar-arastirmasi-nasil-yapilir> Erişim Tarihi: 11 Şubat 2014
- <http://www.oytek.com.tr/a/51/Veri-Depolama-ve-Yedekleme-Cozumleri> Erişim Tarihi: 10 Şubat 2014
- <http://www.emobil.com.tr/Hizmet/Sunucu-ve-Veri-Depolama-Cozumleri/9> Erişim Tarihi: 10 Şubat 2014
- <http://www.dell-market.com/dell-veri-depolama-ve-yedekleme-cozumleri.aspx> Erişim Tarihi: 18 Şubat 2014
- <http://kodcu.com/2011/12/2012nin-modasi-big-data/> Erişim Tarihi: 15 Şubat 2014
- <http://www.compro.com.tr/bulut-bilisim.DP-366.html> Erişim Tarihi: 14 Şubat 2014
- http://www.pargesoft.com.tr/dynamics_ax_nav_cozumleri/pargesoft-cozumleri/is-zekasi-cozumleri/ Erişim Tarihi: 08 Şubat 2014
- http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0%C5%9Fletme_enformati%C4%9Fi Erişim Tarihi: 08 Şubat 2014
- <http://www.umsl.edu/~joshik/msis480/chapt11.htm> Erişim Tarihi: 07 Şubat 2014
- <http://kaynak.unak.org.tr/bildiri/unak05/u05-11.pdf> Erişim Tarihi: 11 Şubat 2014
- <http://www.isarder.org/isardercom/2011vol3no2/d44.pdf> Erişim Tarihi: 11 Şubat 2014
- http://80.251.40.59/humanity.ankara.edu.tr/odemirci/diger_sayfa_metinleri/fo/kurumsal_bilgi_kaynaklari_ve_bilgi_yonetimi.pdf Erişim Tarihi: 15 Şubat 2014
- <http://www.bby.hacettepe.edu.tr/> Erişim Tarihi: 15 Şubat 2014
- <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/viewFile/467/459> Erişim Tarihi:
- http://ils.indiana.edu/faculty/hrosenba/www/1574/pdf/grover_km-research-agenda.pdf Erişim Tarihi: 16 Şubat 2014
- http://www.bc.edu/content/dam/files/schools/csom_sites/faculty/pdf/Subramaniam_smj_paper.pdf Erişim Tarihi: 16 Şubat 2014
- <http://jesr.journal.fatih.edu.tr/jesr.zaim.h.pdf> Erişim Tarihi: 15 Şubat 2014
- <http://www.tlinc.com/articlsi2.htm> Erişim Tarihi: 15 Şubat 2014
- <http://allsan.com/sanoverview.php3> Erişim Tarihi: 14 Şubat 2014
- <http://www.imexresearch.com/reports/san.shtml> Erişim Tarihi: 14 Şubat 2014
- <http://www.destek.as/web/%C3%A7%C3%B6z%C3%BCmlerimiz/kurumsal-altyap%C4%B1-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCmleri/veri-depolama-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCmleri> Erişim Tarihi: 16 Şubat 2014

<http://www.matrisbilisim.com/veri-depolama—cozumleri-storage-sayfasi-18.aspx> Erişim Tarihi: 16 Şubat 2014

<http://www.beyaz.net/tr/dokumanlar/depolama-sistemleri.html> Erişim Tarihi: 14 Şubat 2014

<http://www.seagate.com/tr/tr/tech-insights/tiered-storage-enabling-and-advancing-cloud-capabilities-master-ti/> Erişim Tarihi: 04 Şubat 2014

<http://www.cgw.com/Publications/CGW/2004/Volume-27-Issue-4-April-2004-/Net-Savings-Storage-in-the-Studio-Part-1.aspx> Erişim Tarihi: 11 Şubat 2014

<http://infox.billpetro.com/2008/11/10/cloud-optimized-storage-atmos/> Erişim Tarihi: 15 Şubat 2014

<http://www.techrepublic.com/article/an-introduction-to-enterprise-data-storage/> Erişim Tarihi: 12 Şubat 2014

GAYRİ MADDİ HAKLARIN KULLANIMI İÇİN YAPILAN ÖDEMELERİN MUHASEBE ve VERGİ DÜZENLEMELERİ KAPSAMINDA ANALİZ

Dr. M. Uğur AKDOĞAN*

ÖZET

Bu çalışmada, “Gayri Maddi Hak” kavramı kapsamına giren işlemler ve bu hakların kullanımına yönelik yapılan ödemelerin vergilendirilmesi ve muhasebeleştirilmesi konuları incelenmiştir. Öncelikle gayri maddi hak bedeli kapsamında yapılan ödemelerin içeriği tespit edilip, mevzatta yer alan yaklaşımlar analiz edilmiştir. Başka işletmelerce sahip olunan gayri maddi hakların kullanımı için yapılan ödemelerin farklı vergi uygulamalarına tabi olması sebebiyle, vergi türleri itibarıyla bu ödemelerin tabi olduğu koşullar incelenmiştir. Özellikle hak sahibinin yurtdışında olduğu durumlarda çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları ve gümrük mevzuatının da kullanılması gerektiği için örnekler üzerinden konu değerlendirilmiştir. Muhasebe etkileri açısından da konu örnekler üzerinden açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gayri Maddi Haklar, Royalti ödemeleri, Vergilendirme

Jel Kod: M41, H21

ANALYSIS OF THE PAYMENTS MADE FOR THE USAGE OF INTANGIBLE RIGHTS, FROM THE PERSPECTIVE OF ACCOUNTING AND TAXATION RULES

ABSTRACT

Within this study, the transactions that can be considered under “Intangible Rights” together with the taxation and accounting principles for such payments were analysed. Primarily the approaches stated in the legislation to define the scope of those payments were examined. Since the payments made to the owners of the intangible rights are subject to different taxation rules, the payments and the applicable taxes on them were analysed separately. Especially since it is a requirement to consider the customs regulations and the double taxation treaties between countries in the cases where the intangible right holders are non-resident, the subject was analysed using samples from the implementation. Moreover, the transactions that can cause hesitations during the implementation were also included. The accounting effects of the topic were also analysed and detailed using samples.

Key Words: Intangible Rights, Royalty payments, Taxation

Jel Code: M41, H21

* Yeminli Mali Müşavir

1- GİRİŞ

Bir ürünün satışında, satılan ürünün kalitesi kadar, o ürün ile ilgili o güne kadar oluşmuş piyasadaki algı marka değeri gibi faktörler de önem taşımaktadır. Bu algı, ürünlerin piyasadaki paylarının önemli ölçüde farklılaşmasını sağlanmakta ve bazılarına göreceli üstünlükler getirmektedir. Bu değeri oluşturan unsurlara bakıldığında üretim veya faaliyet sürecine ilişkin formüller (know-how), müşterilerde oluşturulan güven ve kalite algısı, piyasa da bulunan süre gibi birçok faktörün etkili olabildiği görülmektedir.

Bu değere sahip olan işletmelerin, kendi ürünlerinin satışını yaparak kazanç elde eden bayi, dağıtımçı gibi organize olmuş işletmelere, kendi kendine geliştirdiği ve sahibi olduğu maddi olmayan bu varlıklarından fayda sağlıyor olmaları sebebi ile “royalty”, “gayri maddi hak kullanım bedeli” veya “marka veya formül kullanım bedeli” gibi çeşitli açıklamalar altında yapılan bedel yansıtmaları, uygulamada sıklıkla karşılaşılan bir durumdur.

Çalışmamızda bu tarz ödemeleri yapan işletmelerin, yaptıkları ödemeleri muhasebe ve vergi uygulamaları çerçevesinde nasıl muhasebeleştirtilmeleri ve raporlamaları gerektiği konusu incelenmiştir. Özellikle yurtdışına yapılan ödemelerde ortaya çıkan ilave vergi yükleri ve uygulamada devam eden bazı tartışmalı durumlara da çalışma içinde yer verilmiştir.

2- TANIM OLARAK “GAYRİ MADDİ HAK BEDELLERİ”

2.1- Kavramsal Olarak Gayri Madi Hak Bedeli

“Gayri Maddi Hak” kavramı, İngilizce’de “ro-

yalty” olarak ifade edilen kavramın Türkçe’leştirilmiş hali olarak kullanılmaktadır. Başka bir kişiye sahip olan bir hakkın kullanımı karşılığında yapılan ödemeleri ifade etmektedir. Söz konusu “hak”, marka, ticari formül, mesleki uzmanlık gibi birçok kavramı barındırıyor olabileceğinden ortak bir başlık olarak “gayri maddi hak” kavramı altında incelenmiştir.

Muhasebe terimi olarak değerlendirildiğinde “Haklar”, bir maddi olmayan duran varlık unsuru olarak sınıflandırılmıştır. İşletmenin sahip olduğu, değeri güvenilir olarak tespit edilebilen ve işletmeye katkı sağlayacak bu hakların, bir duran varlık kalemi olarak bilançoda gösterimi istenmiştir. Kullanım bedeli olarak yapılan “hak” ödemelerinin, kullandığı dönemde giderleştirilmesi esası benimsenirken “hak” kavramı kapsamında hangi unsurların olduğu tartışılmamıştır.

Zaten maddi duran varlık niteliği taşımayan “hak” bedelleri için, “gayrimaddi hak” kavramının kullanılıyor olması, kavramdaki “gayri maddi” ifadesine gerek bulunmadığı sebebiyle eleştirilmiştir. Diğer taraftan, “hak” ifadesinin daha geniş olarak algılanabileceği ve karışıklığa sebep olabileceği düşüncesi ile “hak” ifadesinin niteliğini belirleyen bir sıfat ile birlikte “gayri maddi hak” olarak kullanımına özellikle vergi düzenlemelerinde yer verilmiştir.

İngilizce’den tam çeviri niteliğinde olan “royalty” kavramının da çeşitli kaynaklarda kullanıldığı görülmektedir. Redevans olarak da ifade edilen¹ ve “Telif hakkı” kavramının karşılığı olarak Türkçe’ye tercüme edilen² bu kavramın “gayri maddi hak” kavramını daha daraltmış olduğu düşüncesi ile çalışmamızda “gayri maddi hak” kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

¹ Levet, Başak; “Yabancı Kurumlara Yapılan “Royalty Ödemelerinin” Kurum Stopajı Karşısındaki Durumu ve Özellikli Bazı Hususların Analizi”, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi; Sayı 29; Mayıs-2006; İstanbul, s.29)

² <http://www.tdk.org.tr>

2.2. Anlam Olarak Gayri Madi Hak Bedeli

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 13. Maddesinde açıklanan "Transfer Fiyatlandırması Yoluyla Örtülü Kazanç Dağıtım" konusunun açıklandığı 1 Seri No'lu Genel Tebliğin 10. Maddesinde gayri maddi haklara ilişkin bir tanım yapılmış olduğu görülmektedir. Madde hükmünde gayri maddi haklar aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

"sinema filmleri, radyo-televizyon yayınlarında kullanılan filmler ve bantlar dahil olmak üzere edebi, artistik, bilimsel her nevi telif hakkının veya her nevi patentin, alameti farikanın, desen veya modelin, planın, gizli formül veya üretim yönteminin veya sınai, ticari, bilimsel tecrübeye dayalı bilgi birikiminin kullanma imtiyazı, kullanma hakkı veya satışı ile sınai, ticari, bilimsel teçhizatın kullanma imtiyazı veya kullanma hakkını ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, gayri maddi haklar patent, ticari marka, ticari unvan, tasarım ya da model gibi sınai varlıkların kullanım hakkı ile edebi, sanatsal eserlerin mülkiyet hakları ile ticari bilgi birikimi (know how) ve ticari sırlar gibi fikri hakları kapsamaktadır.

Gayri maddi haklar özellikleri nedeniyle ticari gayri maddi haklar ve pazarlama amaçlı gayri maddi haklar olmak üzere iki grup altında değerlendirilmektedir. Ticari gayri maddi haklar bir malın üretiminde ya da bir hizmetin sağlanmasında kullanılan patentler, know-how, dizaynlar ve modeller ile müşterilere transfer edilen ya da ticari faaliyetin işletiminde kullanılan (bilgisayar yazılım programları gibi) ticari varlık niteliğine sahip gayri maddi hakları ifade etmektedir.

Pazarlama amaçlı gayri maddi haklar ise, bir ürün ya da hizmetin ticari amaçlı olarak kulla-

nımına yardımcı olan ticari markalar ve ticari unvanlar, müşteri listeleri, dağıtım kanalları ile ilgili ürün açısından önemli bir promosyon değerine sahip nevi şahsına münhasır isimler, semboller ya da resimler gibi gayri maddi hakları ifade etmektedir."

Diğer taraftan Türkiye'nin de taraf olduğu Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmalarının'ın temelini oluşturan OECD rehberlerinde³ "Royalty" olarak açıklanan ve Türkçe metinlerde "Gayri Maddi Hak" olarak tercüme edilen madde içinde verilen tanımda "gayri maddi hak bedelleri" teriminin, sinema filmleri ile radyo ve televizyon kayıtları dahil olmak üzere edebi, sanatsal veya bilimsel her nevi telif hakkının, her nevi patentin, alameti farikanın, desen veya modelin, planın, gizli formül veya üretim yönteminin kullanımı, kullanım hakkı veya satışı için veya sınai, ticari veya bilimsel tecrübeye dayalı bilgi birikimi için veya sınai, ticari veya bilimsel teçhizatın kullanımı veya kullanım hakkı karşılığında yapılan, toplu ödemeler dahil her türlü ödemeyi ifade ettiği" düzenlenmiştir⁴.

3- VERGİ DÜZENLEMELERİ AÇISINDAN GAYRİ MADDİ HAKLARIN KULLANIMI İÇİN YAPILAN ÖDEMELER

3.1- Kurumlar Vergisi Açısından Değerlendirme

İşletmelerin, başka bir işletmenin sahibi olduğu gayri maddi hakları kullanması sebebi ile bu işletmelere fatura karşılığında yaptıkları ödemeler ilke olarak dönemin gideri olarak dikkate alınmakta ve kurumlar vergisi matrahının hesabında ilave bir işlem yapılmasına gerek bulunmamaktadır. Bununla birlikte dönemesellik ilkesi çerçevesinde sonraki dönemlere ait kullanım bedel-

³ <http://www.oecd.org/tax/treaties/1914467.pdf>

⁴ Kara, Çetin; Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları Türkiye Uygulaması, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2000, Ankara, s.56

lerinin peşin faturalandırılması söz konusu ise yapılan ödemelerin kendi ilgili oldukları dönemlerde giderleştirilmesi gerekmektedir⁵.

Kurumlar vergisi açısından bu konudaki önemli bir düzenleme “transfer fiyatlandırması” mevzuatında yer almaktadır. Bu düzenlemelerde ilişkili kişilerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri ve gayri maddi hakların da dahil olduğu mal veya hizmet alım ya da satım işlemlerinde fiyatın ya da bedelin, emsallere uygunluk ilkesine göre tespit edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu işlemde gayri maddi haklara ilişkin emsallere uygun fiyat ya da bedelin belirlenmesinde gayri maddi hakkı devreden ile devralan taraf ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği açıklanmış ve “gayri maddi hakka ilişkin emsal fiyat/bedel devreden yönünden; karşılaştırılabilir nitelikteki bağımsız bir işlemde, gayri maddi hakkın sahibinin söz konusu hakkı başkasına devretmeyi kabul edebileceği bedel olmalıdır” hükmüne yer verilmiştir. Devralan yönünden de emsal fiyatın veya bedelin, karşılaştırılabilir ilişkisiz bir kurumun faaliyetlerinde kullanmayı düşündüğü gayri maddi varlık için ödemeyi kabul edeceği tutarı ifade etmelidir denmiştir. Yukarıda açıklanan koşulların, hem gayri maddi varlığın doğrudan satışına ilişkin hem de imzalanan bir lisans anlaşması sonucunda gayri maddi varlığa ilişkin hakkın karşılığında ödenen bir royalti ödenmesi biçiminde de gerçekleştirilebileceği düzenlenmiştir.

Transfer Fiyatlandırması düzenlemeleri çerçevesinde, yukarıda açıklanan emsale uygunluk koşullarına uymayan gayri maddi hak ödemelerinin, kurumlar vergisi matrahının hesabında gider olarak dikkate alınması mümkün olmayacaktır. Bu nitelikteki ödemeler kanunen kabul edilmeyen gider olarak kurumlar vergisi matra-

hına ilave edilmelidir. Diğer taraftan bu nitelikteki ödemeler, ortağa örtülü olarak dağıtılan kazanç olarak değerlendirilmekte olduğundan, kar dağıtımını gibi işlem görecektir ve buna göre geliri elde eden tarafın tam mükellef gerçek kişi olup olmamasına bağlı olarak ilave kar dağıtımını stopajına da tabi olacaktır.

3.2- Stopaj Açısından Değerlendirme

Gayri maddi hak bedeli kullanımına yönelik ödemeler tam mükellef bir gerçek kişiye veya yurtdışına yapılmakta ise ilgili giderin tahakkuku ve ödemesi esnasında gelir vergisi stopajına tabi tutulması gerekmektedir.

Gerçek kişiler tarafından elde edilen gayri maddi hak bedeli kullanımına yönelik kazançlar Gelir Vergisi Kanunu’nun 70/4 ve takip eden maddelerinde düzenlenerek “gayri menkul sermaye iradı” olarak nitelendirilmiş; istisna kapsamına girmeyen kazançların, ödemeleri yapan kurum tarafından %20 oranında gelir vergisi tevkifatına tabi tutulması gerektiği ifade edilmiştir. Diğer taraftan tevkifata tabi kira geliri elde eden gerçek kişi olarak, kazancı elde eden gerçek kişilerin ayrıca kendi özel durumlarını dikkate alarak bireysel gelir vergisi beyanname vermesi durumu da söz konusu olabilmektedir⁶.

Dar mükellefiyete tâbi kurumlara gayrimaddi bir hakkın çeşitli şekillerde kullanılmasını içeren ödeme kira ödemesi şeklinde değerlendirildiği durumlarda; gelirin gayrimenkul sermaye iradı olarak nitelendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu durumda yapılacak ödemelerden %20 nispetinde kurumlar vergisi tevkifatı yapılması gerektiği hükme bağlanmıştır. (Dar mükellefiyete tâbi kurumlara sözleşme kapsamında yapılan ödeme, gayrimaddi hakların satışı, devir ve temlik karşılığında yapılıyorsa yapılacak öde-

⁵ Yıldırım, Musa; Gayrimaddi Haklar ve Vergilendirilmesi; Seçkin yayıncılık, 2011, Ankara, s.32

⁶ Beyanname Düzenleme Kılavuzu, Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2013, İstanbul, s.188

meler üzerinden, ilgili B.K.K. gereğince %25 oranında kurumlar vergisi tevkifatı yapılması gerekmektedir.)

Diğer taraftan gayri maddi hak ödemesi yapılan kişinin mukim olduğu ülke ile Türkiye arasında Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması bulunmakta ise, yerel mevzuatta yer alan orandan daha düşük olması şartı ile, Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmasında yer alan oranların

uygulanması gerekmektedir. 2014 Şubat ayı itibari ile Türkiye Cumhuriyeti ile diğer ülkeler arasında imzalanmış Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmalarının ülke isimlerinin harf sırasına göre hazırlanmış listesi ve bu anlaşmaların 12.maddesinde düzenlenen gayri maddi hak bedeli ödemelerinin tabi olduğu stopaj oranlarına ilişkin bilgilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo:1 - GAYRİMADDİ HAK BEDELLERİ ÜZERİNDEN KAYNAK DEVLETTE ALINACAK VERGİ ORANLARI

	TARAF DEVLET	GAYRİMADDİ HAK BEDELİ (%)		TARAF DEVLET	GAYRİMADDİ HAK BEDELİ (%)
1	A.B.D.	5-10	41	KAZAKİSTAN	10
2	ALMANYA	10	42	KIRGIZİSTAN	10
3	ARNAVUTLUK	10	43	KKTC	10
4	AVUSTRALYA	10	44	KUVEYT	10
5	AVUSTURYA	10	45	LETONYA	5-10
6	AZERBAYCAN	10	46	LİTVANYA	5-10
7	B.A.E	10	47	LÜBNAN	10
8	BAHREYN	10	48	LÜKSEMBURG	10
9	BANGLADEŞ	10	49	MACARİSTAN	10
10	BELÇİKA	10	50	MAKEDONYA	10
11	BEYAZ RUSYA	10	51	MALEZYA	10
12	BOSNA HERSEK	10	52	MALTA	10
13	BULGARİSTAN	10	53	MISIR	10
14	ÇEK CUMHURİYETİ	10	54	MOĞOLİSTAN	10
15	CEZAYİR	10	55	MOLDOVA	10
16	ÇİN	10	56	NORVEÇ	10
17	DANİMARKA	10	57	ÖZBEKİSTAN	10
18	ENDONEZYA	10	58	PAKİSTAN	10
19	ESTONYA	5-10	59	POLONYA	10
20	ETİYOPYA	10	60	PORTEKİZ	10

21	FAS	10	61	ROMANYA	10
22	FİNLANDİYA	10	62	RUSYA	10
23	FRANSA	10	63	SİNGAPUR	10
24	GÜNEY AFRİKA C.	10	64	SİRBİSTAN VE KARADAĞ	10
25	GÜNEY KORE	10	65	SLOVAKYA	10
26	GÜRCİSTAN	10	66	SLOVENYA	10
27	HİNDİSTAN	15	67	SUDAN	10
28	HİRVATİSTAN	10	68	SURİYE	10-15
29	HOLLANDA	10	69	SUUDİ ARABİSTAN	10
30	İNGİLTERE	10	70	TACİKİSTAN	10
31	İRAN	10	71	TAYLAND	15
32	İRLANDA	10	72	TUNUS	10
33	İSPANYA	10	73	TÜRKMENİSTAN	10
34	İSRAİL	10	74	UKRAYNA	10
35	İSVEÇ	10	75	UMMAN	10
36	İSVİÇRE	10	76	ÜRDÜN	12
37	İTALYA	10	77	YEMEN	10
38	JAPONYA	10	78	YENİ ZELANDA	10
39	KANADA	10	79	YUNANİSTAN	10
40	KATAR	10			

Yukarıdaki tabloda yer verilen ve yerel mevzuattan daha düşük olan stopaj oranlarından faydalanabilmesi için ödeme yapılan ülkedeki kurumun, o ülkede mukim olduğunu kanıtlayacak şekilde mukimlik belgesini ibraz edebiliyor olması gerekmektedir.

3.3- KDV Açısından Değerlendirme

KDV Kanunu 1. Maddesinde Türkiye’de ticari, sınai veya zirai faaliyet veya serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan mal teslimleri ve hizmet ifalarının KDV’nin konusuna girdiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda iki Türk kurum arasında olan gayri maddi hakların kullanılması

masına yönelik işlemler de %18 oranında KDV’ye tabidir. İşlemin bir gerçek kişi tarafından yapılıyor olması durumunda ise ticari, sınai, zirai veya bir serbest meslek faaliyetinden bahsedilmediği sürece ilgili teslim KDV’nin konusuna girmeyecektir.

Gayri maddi hakların kullanım bedelinin yurtdışına ödeniyor olması durumunda, KDV Kanunu’nun 9. Maddesi hükümleri doğrultusunda hareket edilmesi gerekecektir. Buna göre gayri maddi hak bedeli kullanımından elde edilen gelirin Türkiye içinde ikametgahın, işyerini, kanuni merkezi ve iş merkezini bulunmayan bir kişi-

ye yapılması durumunda, Türkiye’de KDV’ye tabi olan bu işlemin vergisinin ödenmesi, Maliye Bakanlığı’nca vergi alacağına emniyet altına alınması amacıyla Türkiye’de ödemeyi yapan kurumun sorumluluğu altında bulunmaktadır. Başka bir ifade ile ilgili gelir üzerinden hesaplanması gereken KDV tutarını, teslim eden yabancı şirket yerine Türkiye’de bulunan şirket gerçekleştirmek durumundadır. Ödemeyi yapan Türkiye’deki şirket 2 nolu KDV beyannamesi adı verilen Sorumlu Sıfatı ile KDV beyannamesini ilgili vergi dairesine beyan ederek, doğan KDV tutarını ödeyecektir. Bu şekilde ödenen KDV, mükellef açısından aynı zamanda “indirilecek kdv” olarak gösterilebilecek ve kendi 1 nolu KDV beyannamesinde dikkate alınabilecektir.

Sorumlu sıfatı ile beyan edilecek KDV tutarının hesaplanması için hesaplanan gayri maddi hak kullanım bedeli üzerinden hesaplanan stopaj tutarı da KDV matrahında dikkate alınmalıdır.

3.4- Gümrük Vergileri Açısından Değerlendirme

4458 sayılı Gümrük Kanunu’nun 24. Maddesi’nde, üzerinden gümrük vergisi hesaplanacak ithal eşyasının gümrük kıymetinin eşyanın satış bedeli olduğu ifade edildikten sonra satış bedelinin Türkiye’ye ihraç amacıyla yapılan satışta fiilen ödenen veya ödenecek fiyat olduğu açıklanmış, daha sonra da 27/c maddesinde alınan eşya ile ilişkili alıcının doğrudan veya dolaylı olarak ödemesi gereken, fiilen ödenen veya ödenecek fiyata dahil edilmemiş olan royalti ve lisans ücretleri ithal eşyasının fiilen ödenen veya ödenecek fiyatına ilave edilmesi gerektiği hükme bağlanmıştır.

Gümrük Yönetmeliği’nde royalti ve lisans ücreti, “ithal eşyasının imalatı, ihraç edilmek üzere satışı veya kullanımı ya da yeniden satışı ile ilgili hakların kullanımı nedeniyle patent, dizayn,

know-how, model, marka, tescilli tasarım, telif hakkı ve imalat prosesleri gibi adlar adı altında yapılan ödemeler” olarak tanımlanmıştır.

Royalti ve lisans ücretlerine ilişkin olarak yapılan ilave bir düzenlemede, ithal eşyasının gümrük kıymeti satış bedeli yöntemine göre belirlenirken, royalti veya lisans ücreti ödemeleri fiilen ödenen veya ödenecek fiyata aşağıdaki koşullarla ilave edileceği hükme bağlanmıştır:

- Ödeme kıymeti belirlenecek eşya ile ilgili olmalıdır.
- Ödeme bu eşyanın satış koşulu olarak yapılmalıdır.

Royalti veya lisans ücretlerinin kısmen ithal edilen eşya ile kısmen de ithal edilmelerinden sonra eşyaya eklenen unsur ya da parçalarla veya ithalat sonrası faaliyetler veya hizmetler ile ilgili olması durumunda, uygun bir paylaşım ölçütüne dayalı olarak ilgili eşyalara dağıtımın yapılması istenmiştir.

Bir markanın kullanılmasına ilişkin bir royalti veya lisans hakkı söz konusu olması durumunda ise ithal edilen eşya için fiilen ödenen veya ödenecek fiyata sadece aşağıdaki durumlarda ilave edilmesi gerektiği açıklanmıştır:

- Royalti veya lisans ücreti, aynı durumda yeniden satılan veya ithal edildikten sonra sadece önemsiz işlemde geçen eşyaya ilişkin ise,
- Eşya, ithalattan önce veya sonra yapıştırılan ve royalti veya lisans ücretinin ödendiği marka altında pazarlanıyorsa,
- Alıcı, bu tür eşyayı satıcı ile ilişkisi olmayan diğer satıcılardan temin etme özgürlüğüne sahip değilse.

Yukarıdaki düzenlemelerden de görülebileceği üzere, yurtdışına ödenen gayri maddi hak bedeli

leeri özellikle ithal edilen bir eşya ile ilişkilendirilebiliyorsa, bu gayri maddi hak ödemelerinin ilgili eşyanın maliyeti olarak değerlendirilmesi söz konusudur. Diğer vergi kanunlarında benimsenmemiş olan bu yaklaşımın, eşyanın ithalat fiyatı ve daha sonradan ödenen gayri maddi hak bedeli arasında geçişmeler yapıp gümrük vergisi yükünü azaltmaya çalışması muhtemel kişiler için getirilmiş olduğu dikkate alındığında, vergi alacağının muhafaza edilebilmesi için Gümrük mevzuatında kabul edilmiş olmasının gerekçeleri anlaşılabilir.

3.5- Özel Tüketim Vergisi Açısından Değerlendirme

Özel Tüketim Vergisi, kanunda listelenen bazı malların ithali, ilk satışı veya iktisabı üzerinden hesaplanabilen; bu bakımdan ilgili malın değeri üzerinden belirlenen bir vergidir⁷. Bu bakımdan gayri maddi hak kullanımına yönelik yapılan ödemeler ilke olarak özel tüketim vergisinin konusuna girmemektedir.

Diğer taraftan konunun “3.4 Gümrük Vergileri Açısından Değerlendirme” bölümünde analiz edildiği üzere, gümrük mevzuatı çerçevesinde ödenen gayri maddi hak bedelleri ithal edilen eşyanın maliyeti olarak değerlendirildiği için, ithal yapılan ilgili malın özel tüketim vergisine tabi olması durumunda, ithalat esnasında ödenen özel tüketim vergisinin matrahında gayri maddi hak kullanım bedelleri de yer alabilmektedir.

Yukarıda açıklanan durumlar, özel tüketim vergisi açısından değerlendirildiğinde ithal edilen bir ürün ile yurt içinde üretilen ürüne ilişkin arasında farklılıklara neden olmaktadır. Örnek olarak; yurt içinde üretilen bir beyaz eşyanın, üre-

ticisi tarafından bayiiine satışı esnasında özel tüketim vergisi uygulanırken, daha sonra üretici tarafından bayiiine düzenlenen gayri maddi haklara yönelik kullanım bedeli faturası özel tüketim vergisine tabi olarak değerlendirilmektedir. Ancak aynı beyaz eşyanın ithal edilmiş olması durumunda ve yurtdışına benzer şekilde gayri maddi haklar için kullanım bedeli ödeniyorsa, ilgili tutar ürünün maliyeti olarak gümrük kıymetinde değerlendirildiği için ithalat sırasında üzerinden özel tüketim vergisi de ödenmektedir.

3.6- Vergi Usul Kanunu Açısından Değerlendirme

Vergi Usul Kanunu'nun 269. maddesinde gayri-maddi hakların gayrimenkuller gibi değerlendirileceği hükme bağlanmıştır. Gayrimenkullerin “maliyet bedeli” ile değerlendirilmesi gerektiği hükmüne bağlandığı için gayri maddi hakların da maliyet bedeli değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte gayrimenkullerde maliyet bedelinin nasıl tespit edileceği aynı kanunun 270. Maddesinde açıklanmıştır. Buna göre, satın alma bedeline, gümrük, nakliye ve montaj giderleri ile bir binanın satın alınarak yıkılması veya arsa düzenlemesi sözkonusu ise, bunların maliyetlerinin ilave edilerek maliyet bedelinin tespit edilebileceği ifade edilmiştir. Gayrimaddi haklar için konu değerlendirildiğinde, bu hakları fiilen kullanabilir hale gelene kadar katlanılan giderler, ilgili gayrimaddi hakkın maliyet bedeli içinde gösterilmesi gerekir sonucu ortaya çıkmaktadır⁸.

Gayrimaddi hak bedellerinin sahibi olunmadan, sadece kullanımı için ödeme yapıldığında bu ödemelerin hangi işlem ile ilgili olduğuna bakılarak aktifleştirilmesi veya giderleştirilmesi ge-

⁷ Oktar, Kemal; Özel Tüketim Vergisi, PricewaterhouseCoopers Danışmanlık, 2012, İstanbul, s.13

⁸ Özyer, Mehmet Ali; Açıklama ve Örneklerle Vergi Usul Kanunu, Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2008, İstanbul, s.493

rekebilecektir. Örnek olarak üretim sürecine yönelik bir “telif hakkı” ödenmekte ise, ilgili tutarın üretimin maliyeti ile ilişkilendirilerek stoklar üzerine pay verilmesi daha doğru olacaktır. Diğer taraftan bir markanın kullanımına yönelik bir ödeme yapılmakta ise, bu tutarın pazarlama giderleri ile ilişkilendirilmesi gerekecektir.

4- MUHASEBE UYGULAMALARI AÇISINDAN GAYRİ MADDİ HAKLARIN KULLANIM BEDELLERİ

4.1- Tek Düzen Muhasebe Sistemi Açısından Değerlendirme

Tek Düzen Hesap Planında Gayri Maddi Haklar, Duran Varlıklar Sınıfında “Maddi Olmayan Duran Varlıklar” grubu altında takip edilmektedir. “26” ile başlayan hesap kodları altında incelenen gayri maddi haklar aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır⁹:

260-Haklar,

261-Şerefiye

262-Kuruluş ve Örgütlenme Giderleri

263-Araştırma ve Geliştirme Giderleri

264-Özel Maliyetler

267-Diğer Maddi Olmayan Duran Varlıklar olarak yer almaktadır.

Yukarıdaki sınıflandırmalardan da anlaşılacağı üzere işletmenin sahip olduğu gayri maddi haklar tek bir başlık altında 260- Haklar altında ağırlıklı olarak incelenmektedir. Bu hesabın kapsamında imtiyaz, patent, Lisans, ticari marka, unvan gibi bir bedel ödenerek elde edilen bazı hukuki tasarruflar ile kamu otoritelerinin işletmeye belirli alanlarda tanıdığı kullanma, yararlanma gibi yetkiler dolayısıyla yapılan harcamalar bulunmaktadır.

Bununla birlikte sahibi olunmayan gayri maddi haklara ilişkin kullanım bedelleri, yukarıdaki bölümlerde açıklanan esaslar dahilinde aktifleştirilmekte veya kullanıldığı fonksiyona bağlı olarak giderleştirilmektedir. Örnek olarak, yönetim işleminin yürütülmesi maksadıyla İngiltere’ye ödenen 300,000 TL karşılığı royalti ödemesi söz konusu olduğunda aşağıdaki hesaplamaları ve muhasebe kayıtları yapılması gerekecektir:

İngiltere’ye gönderilecek tutarın TL karşılığı:	300,000 TL
İngiltere – Türkiye Çifte vergiyi önleme anlaşmasında belirlenen stopaj oranı	%10
Sorumlu Sıfatı ile hesaplanacak KDV oranı	%18

Brüt Royalti Ödemesi (300,000/0.9)	333,333 TL
Ödenecek Stopaj (%10)	33,333 TL
Sorumlu Sıfatı ile hesaplanacak KDV (333,333 x %18)	60,000 TL

⁹ Akdoğan, Nalan; Sevilengül, Orhan; Türkiye Muhasebe Standartlarıyla Uyumlu Tek Düzen Muhasebe Sistemi Uygulaması, Onikinci Baskı, Gazi Kitabevi, 2007, s.348

Yukarıdaki bilgiler ışığında yapılacak muhasebe kaydı aşağıdaki gibi olacaktır:

770 GENEL YÖNETİM GİDERLERİ	333,333 TL	
770.01 Royalti Ödemeleri		
191 İNDİRİLECEK KDV	60,000 TL	
320 SATICILAR		300,000 TL
360 ÖDENECEK VERGİ ve FONLAR		93,333 TL
360.01 Stopaj (33,333 TL)		
360.01 2 nolu KDV (60,000 TL)		

Yukarıda yer verilen örnekte ödemenin Ocak ayı içinde yapıldığı, ancak 1 yıllık bir dönemi kapsadığı düşünüldüğünde, ilgili tutarın sonraki aylara ait 305,555 TL'lik kısmı, her ay 27,778 TL'si giderleştirilecek şekilde 180 GELECEK AYLARA AİT GİDERLER hesabında takip edilmelidir.

4.2- Türkiye Finansal Raporlama Standartları Açısından Değerlendirme

38 nolu Türkiye Muhasebe Standartı, Maddi Olmayan Duran Varlıkların raporlama esaslarını belirlemiştir. Vergi uygulamalarına paralel olarak ayrı olarak elde edilen maddi olmayan duran varlıkların ilk muhasebeleştirilmede maliyet değerleriyle kaydedilmesi gerektiği ifade edilmiştir. İlgili varlığın maliyetine; ithalat vergileri ve iade edilmeleri mümkün olmayan satın alma vergileri de dâhil, ticari iskontolar ve indirimler düşüldükten sonraki satın alma fiyatı ve varlığı amaçlanan kullanımına hazır hale getirmeye yönelik, doğrudan varlıkla ilişkilendirilebilen giderlerin dahil edilmesi istenmiştir.

Maddi olmayan duran varlıklar, bu bağlamda gayri maddi haklar; TMS 38 standardına göre "varlık üzerindeki hakların sözleşmede yer alan haklardan yada diğer yasal haklardan kaynaklanması" ve ayrılabilir olması, diğer bir deyişle işletmeden ayrılabilme ya da bölünebilme

özelliğine sahip ve bireysel olarak ya da ilgili sözleşme, varlık ya da borçla beraber satılabilir, devredilebilir, lisans altına alınabilir, kiralanabilir ya da takas edilebilir olması; durumlarında tanımlanabildiğini (belirlenebilir niteliğine sahip olduğunu) ve varlık olarak muhasebeleştirilebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca maddi olmayan duran varlıkların tanınması için, Standarda göre işletmenin ilgili varlıktan ortaya çıkan gelecekteki ekonomik yararları kullanabilme ve başkalarının bu yararları erişimini kısıtlama gücü olması ve bu varlıktan ekonomik yarar sağlama gücünü olması gerekmektedir (TMS 38 madde 12). Standart; maddi olmayan duran varlık kaleminin sadece varlıkla ilişkilendirilen beklenen gelecekteki ekonomik yararların işletme için gerçekleşmesinin muhtemel olması; ve varlığın maliyetinin güvenilir bir şekilde ölçülebilmesi durumunda, muhasebeleştirileceğini açıklamaktadır. (TMS 38-21). Dolayısıyla işletme, beklenen gelecekteki ekonomik yararların gerçekleşme olasılığını; ilgili varlığın yararlı ömrü boyunca mevcut olacak ekonomik koşullarla ilgili yönetimin en iyi tahminini yansıtan makul ve desteklenebilir varsayımları kullanmak suretiyle değerlendirecektir.

İşletmenin bir maddi olmayan duran varlığı ayrı olarak elde etmek için ödemiş olduğu fiyat, varlıktan beklenen gelecekteki ekonomik yararlar

rın işletme tarafından elde edilme olasılığı ile ilgili işletmenin beklentilerini yansıtır.¹⁰ İşletmenin kendi kendine ürettiği bir gayrimaddi varlık bulunması durumunda da aşağıdaki koşulların varlığı halinde geliştirme aşamasından kaynaklanan maddi olmayan duran varlıklar muhasebeleştirilir denmiştir.¹¹

- (a) Teknik olarak tamamlanmasının mümkün olması;
- (b) İşletmenin geliştirmekte olduğu maddi olmayan duran varlığı tamamlama niyetinin bulunması;
- (c) Bu maddi olmayan duran varlığı kullanma veya satma imkânının bulunması;
- (d) Maddi olmayan duran varlıktan muhtemel gelecek ekonomik faydanın nasıl sağlanacağını belirli olması; (Örneğin, maddi olmayan duran varlığın ürününün veya kendisinin bir piyasasının olması ya da işletme bünyesinde kullanılacak olması durumunda buna elverişli olması)
- (e) Geliştirme safhasını tamamlamak için yeterli kaynakların mevcut olması;
- (f) Yapılan harcamaların güvenilir bir biçimde ölçülebilir olması.

Maddi olmayan duran varlıkların işletmeye net nakit girişi sağlaması beklenen süre için öngörülebilir bir sınır olması durumunda itfa edilebilmektedir. Türkiye Finansal raporlama standartları maddi olmayan duran varlıklar için “değer düşüklüğü” testine tabi tutularak itfa haricinde ortaya çıkabilecek değer düşüklüklerinin de tanınmasına imkan sağlamıştır.

İşletmenin maddi olmayan duran varlığa kendisinin sahip olmadığı ve bu gayri maddi hakları dönemsel olarak başka işletmelerden aldığı durumlarda, ilgili varlıktan elde edilecek faydanın dönemine bağlı olarak giderleştirilmesi esası Türkiye Muhasebe Standartlarında da kabul edilmiştir.

5- GAYRİ MADDİ HAKLARIN KULLANIM BEDELLERİNE YÖNELİK UYGULAMADA ORTAYA ÇIKAN BAZI TEREDÜTLÜ DURUMLAR

Üçüncü ve dördüncü bölümlerde açıklanan gayri maddi haklara yönelik düzenlemeler, uygulamada yapılan bazı işlemlerde tereddütlere neden olabilmektedir. Aşağıda gayri maddi haklarla ilgili olarak uygulamada karşılaşılan başlıca sorunlara ilişkin tartışmalar incelenmiştir.

5.1- Gümrüklerde beyanı gereken gayri maddi hak bedellerinin KDV karşısındaki durumu

İthal edilen bir ürüne yönelik royalti bedeli ödendiği durumlarda, ilgili KDV tutarı, ithalat esnasında eşyanın gümrük bedeli içinde değerlendirilerek mi KDV’si ödenmelidir, yoksa royalti faturasına istinaden sorumlu sıfatı KDV beyannameyi aracılığı ile mi ödenmelidir konusu uygulamada uzun bir süre tartışılmıştır.

Gümrük idaresi Sorumlu sıfatı ile KDV’si beyan edilmiş olmasına rağmen, ithal edilen ürünle ilişkilendirilen royalti bedellerinin KDV’sinin esas olarak gümrüklerde ödenmesi gerektiği savıyla işletmelere eleştirilerde bulunmuş ve ceza uygulaması yoluna gitmiştir. Mükerrer KDV tahsilatına yol açan fiili uygulamaların engellenmesi amacıyla Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

¹⁰ Akdoğan M. Uğur; Gedik, Aslı; Türkiye Muhasebe Standartları ve Vergi Usul Kanunu Değerleme Esasları, Benzerlikler, Farklılıklar; Pricewaterhousecoopers Danışmanlık, 2014, İstanbul 2014, s.22

¹¹ Örtten, Remzi; Kaval, Hasan; Karapınar, Aydın; Türkiye Muhasebe – Finansal Raporlama Standartları, Gazi Kitabevi, 2007, Ankara, s.574

Gümrükler Genel Müdürlüğü tarafından Gümrük Kıymeti ve Katma Değer Vergisi konulu Genelge (2011/48) ile de aşağıdaki açıklamalara yer verilmiştir.

1- 4458 sayılı Gümrük Kanununun 27/1-c ve Gümrük Yönetmeliğinin 56 ncı maddeleri uyarınca ithal eşyasının gümrük kıymetine dahil edilmesi gereken, ancak ihracatçı ve ithalatçı arasındaki sözleşme gereği miktarı gümrük yükümlülüğünün başladığı tarihten sonra belli olacak royalti ve lisans ücretlerinin gümrük idaresine beyan edilmemesi durumunda; beyan edilmeyen royalti ve lisans ücretine ilişkin fark Gümrük Vergisi, ÖTV ve KDV'nin ilgili gümrük idaresince yükümlüsünden gümrük mevzuatı hükümleri uyarınca takip ve tahsili,

2- Gümrükte ödenmeyen royalti bedeline ilişkin KDV'nin 1 veya 2 nolu KDV Beyannamesi ile vergi dairesine ödenmesi durumunda, bu tutara ilişkin KDV ek tahakkuku yapılmaması, Royalti bedeliyle ilgisi olmayan ve 2 nolu KDV beyannamesiyle ödenen KDV'nin göz önünde bulundurulmaması,

3- Royalti bedeline ilişkin KDV'nin hem gümrükte beyan edilmesi hem de 2 nolu KDV beyannamesi ile mükerrer olarak ödenmesi halinde, fazla ödenen vergi, 2 nolu KDV beyannamesi ile ödenen vergiden kaynaklandığından gümrük idaresince iade yapılmaması, (bu durumda vergi dairesince yapılacak işlem KDV mevzuatında düzenlenmektedir),

4- Royalti bedelinin gümrük kıymetine dahil edilmemesi durumunda, KDV'nin yanı sıra Gümrük Vergisi ve ÖTV açısından da vergi farkı ortaya çıkabileceğinden, vergilerin hesaplanmasında bu hususun da göz önünde bulundurulması,

gerektiği ifade edilmiştir.

5.2- İthalat esnasında malın maliyeti olarak yansıtılan “gayri maddi hak” kullanımına tekabül eden değerler üzerinden stopaj uygulaması

Gümrük İdaresi'nin ve Vergi İdaresi'nin kendi mevzuatları çerçevesinde “gayri maddi hak” kullanım bedellerini farklı nitelendirmesi uygulamada farklı bir tereddüte de neden olmaktadır. Özellikle mal bedelinden ayrı olarak faturalanan gayri maddi hak kullanım bedelleri için gümrük mevzuatına göre düzeltilme yapma zorunluluğu, işletmeleri, bu şekilde ithalat yapmaları durumunda mal maliyetlerini söz konusu gayri maddi hak bedellerini yükseltecek derecede arttırmalarına, böylece gayri maddi hak kullanım bedeli için ayrı bir fatura düzenlenmeden işlemlerini gerçekleştirmeye yöneltmiştir. Ancak bu durumda da stopaja tabi gayri maddi hak bedelleri üzerinden ödenmeyen stopajlar sebebi ile vergi idaresinin dikkati çekilebilecektir. Bu konuyla doğrudan ilgili bir vergi incelemesi, muktezası veya yargı kararı bulunmadığı için, bu durum teorik bir tartışma niteliğini muhafaza etmektedir.

5.3- Yurt dışında yazılım kullanımı için bir ödeme yapıldığında, bu ödeme gayri maddi hak kullanım bedeli olarak nitelendirilebilir mi?

Yazılım kullanımı sebebiyle yapılan ödemelerin nasıl nitelendirileceği hususu özellikle ilgili ödemelerin tabi olduğu stopaj oranının belirlenmesi için çok önem taşımaktadır. Ticari Kazanç kapsamına giren bir ödemede stopaj uygulanmazken, yularıda açıklandığı üzere gayri maddi hak kullanım bedelleri için stopaj uygulanması öngörülmüştür. Diğer taraftan bir yazılım hizmeti alınması durumunda bunun serbest meslek ödemesi niteliğinde olması halinde de tabi oluncak stopaj uygulaması farklılaşmaktadır. Çifte Vergilendirmeyi Önleme anlaşmalarında da Ti-

cari kazanç, gayri maddi hak bedeli ödemeleri ve serbest meslek ödemeleri birbirlerinden farklı değerlendirilmiş ve farklı uygulamalara tabi tutulmuşlardır. Mali İdare konu ile ilgili tereddütleri gidermek için düzenlemeler yapmış ve bunları işletmelere verdiği muktezalarda da paylaşmıştır. Yapılan açıklamalara aşağıda yer verilmiştir:

“...1) Şirketinizce yurtdışında mukim firmalardan piyasada hazır paket programların alınarak üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan ve/veya çoğaltılmadan işletmenizde kullanılması halinde yurt dışında mukim firma tarafından elde edilen kazanç ticari kazanç niteliği taşıyacağından, bu nitelikteki ödemeler üzerinden vergi kesintisi yapılmayacaktır.

2) “Copyright” kapsamında bir bilgisayar programının çoğaltma, değiştirme, topluma dağıtma, gösterme vb. gibi haklarının satın alınması halinde, şirketiniz tarafından bir gayri-maddi hak elde edilecek olup, yurt dışında mukim firmaya yapılacak söz konusu gayri maddi hak bedeli ödemelerinden Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 30’uncu maddesinin ikinci fıkrası ve 2006/11447 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca %20 oranında vergi kesintisi yapılacaktır.

3) Yurt dışında mukim firmalara, şirketinizde kullanılmak üzere daha önce piyasada bulunmayan bir bilgisayar programının özel olarak hazırlanması halinde veya daha önce üretilmiş, piyasada bulunan bilgisayar programlarının üzerinde, şirketinize kaynak kodları açılmaksızın yazılımı hazırlayan firmalar tarafından şirketinize özel geliştirme, sistemlere uyarlama ve entegrasyon yapılması halinde yurt dışında mukim firma tarafından elde edilen kazanç, serbest meslek kazancı niteliği taşıyacağından Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 30’uncu maddesinin bi-

rinci fıkrasının “b” bendi ve 2006/11447 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca %20 oranında vergi kesintisi yapılması gerekecektir...”

Yukarıdaki açıklamalarda yer alan oranların Çifte Vergilendirmeyi Öneleme Anlaşması kapsamına girmesi durumunda farklılaşabileceği unutulmamalıdır.

5.4- Yurt dışına düzenli olarak “üretim sırları (know how)” için ödeme yapılması durumu

İşletmelerin düzenli olarak özellikle kendi ilişkili şirketlerine “üretim sırları” gibi sebeplerle ödeme yapıyor olması durumunda, Mali İdare’nin transfer fiyatlandırması ve olayın bir peçeleme niteliği taşıması sebebi ile eleştirdiği görülebilmektedir¹². Konu ile ilgili olarak Mali İdare, “sırlar bir kere elde edildikten sonra şirketin kullanabileceği bir bilgi haline gelmiştir ve bu sebeple sonraki yıllarda yapılan ödemelerin işletmeden grup şirketlerine aktarılan bir para transferi gibi değerlendirilmesi gerektiği” yaklaşımını benimsemiştir.

Bu işlemde telif hakkının elde edilebilmesi için üreten şirket tarafından katlanılan maliyetler, gösterilmesi gereken çaba, bunun ekonomik değeri ve bunların kullanımı için yanstılan tutarları arasındaki ilişki söz konusu argümanın savunulabilirliğini etkileyebilecektir.

6- SONUÇ

Gayri maddi hak ödemeleri, adı üzerinde bir maddi varlık niteliğinde olmadığı için, içeriğinin kanıtlanması açısından belirli zorlukları barındırmaktadır. Ayrıca başka işletmelerin sahip olduğu bu gayri maddi hakların kullanımı için yapılan ödemeler de farklı vergi uygulamalarına tabi bulunmaktadır. Özellikle hak sahibinin yurtdışında olduğu durumlarda gümrük mevzuatının

¹² Bıyık, Recep; Kıratlı, Aydın; Giderler ve İndirimler; PwC Business School, 2010, İstanbul, s.892

da kapsamına girildiği için konu daha karmaşıklaşabilmektedir. Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmaları, Mali İdare tarafından verilen muktezalar ve yargı kararları dikkate alınarak işlemlerin vergilendirilme ve muhasebeleştirilme esasları belirlenmelidir. Vergi İdaresi ve gümrük idaresinin gayri maddi hak tanımı olarak ortak bir tanım belirlemeleri ve vergilendirme prensiplerinde benzer anlayış içinde olmaları, uygulamada ortaya çıkan tartışmaların giderilmesi açısından önem taşımaktadır. OECD tarafından

yapılan tanımlamalar gibi, uluslararası çevrece kabul görmüş tanımlamalar, ortak belirleme yapılırken kabul edilirse, genel kabul görmüş bir yaklaşım olarak kullanıcılar tarafından da daha çabuk benimsenebileceklerdir.

Diğer taraftan bağımsız denetim kapsamında bulunan işletmelerin finansal raporlamada gayri maddi hakları, TMS 38 hükümlerine göre muhasebeleştirileceği ve bu bağlamda vergi mevzuatı ile bazı farkların ortaya çıkabileceği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Nalan; Sevilengül, Orhan; Türkiye Muhasebe Standartlarıyla Uyumlu Tek Düzen Muhasebe Sistemi Uygulaması, Onikinci Baskı, Gazi Kitabevi, 2007,

Akdoğan, Uğur; Gedik, Aslı; Türkiye Muhasebe Standartları ve Vergi Usul Kanunu Değerleme Esasları, Benzerlikler, Farklılıklar; Pricewaterhousecoopers Danışmanlık, 2014, İstanbul

Beyanname Düzenleme Kılavuzu, Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2013, İstanbul

Bıyık, Recep; Kıratlı, Aydın; Giderler ve İndirimler; PwC Business School, 2010, İstanbul

Kara, Çetin; Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları Türkiye Uygulaması, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2000, Ankara

Levet, Başak; “Yabancı Kurumlara Yapılan “Royalty Ödemelerinin” Kurum Stopajı Karşısındaki Durumu ve Özellikli Bazı Hususların Analizi”, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi; Sayı 29; Mayıs-2006; İstanbul

Oktar, Kemal; Özel Tüketim Vergisi, PricewaterhouseCoopers Danışmanlık, 2012, İstanbul

Örten, Remzi; Kaval, Hasan; Karapınar, Aydın; Türkiye Muhasebe – Finansal Raporlama Standartları, Gazi Kitabevi, 2007, Ankara

Özyer, Mehmet Ali; Açıklama ve Örneklerle Vergi Usul Kanunu, Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 2008, İstanbul

Yıldırım, Musa; Gayrimaddi Haklar ve Vergilendirilmesi; Seçkin yayıncılık, 2011, Ankara

Türkiye Muhasebe Standartları

<http://www.tdk.org.tr>

<http://www.oecd.org/tax/treaties/1914467.pdf>

FİNANSAL VARLIKLARDA DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜNÜN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE VERGİSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Dr. Hümeýra ADIGÜZEL*

ÖZET

Son yıllarda uluslararası faaliyetlerde bulunan işletmelerin sayısındaki artış ve uluslararası sermaye hareketlerinin artması gibi nedenlerden dolayı karşılaştırılabilir, şeffaf ve güvenilir finansal raporlamaya duyulan ihtiyacı karşılamak amacıyla Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS) geliştirilmiş ve Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkede uygulanmaya başlanmıştır.

Geliştirilen Uluslararası Muhasebe Standartları içinde belki de en çok tartışmaya yol açan konulardan biri finansal araçların muhasebeleştirilmesi olmuştur. Özellikle Türkiye’de de henüz Uluslararası Muhasebe Standartları ile uyumlu bir hesap planı oluşturulmamış olmasından dolayı Türkiye Muhasebe Standartları’na (TMS) göre yapılacak muhasebeleştirmelerde ilgili kişiler uzman görüşlerine ve kendi çıkarımlarına dayanarak muhasebeleştirme yapmaktadırlar. Bu çalışmada finansal varlıklardaki değer düşüklüğünün ve değer düşüklüğü iptallerinin TMS 39 uyarınca mevcut Tek Düzen Hesap Planı’na (TDHP) göre muhasebeleştirilmesi ve TMS 12’ye göre vergisel açıdan incelenmesi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal Varlıklar, Değer Düşüklüğü, Ertelenmiş Vergi Etkisi, TMS 39, TMS 12.

ABSTRACT

Recent increase in the number of companies involved in international transactions and increase in the volume of international capital movements resulted in the development of International Accounting Standards (IAS). IAS provide more comparable, accountable and transparent financial reports.

Accounting for financial instruments has been the most controversial area in the development of IASs. Especially in Turkey, absence of an appropriate uniform chart of accounts which is compatible with IASs, cause accountants to use their own interpretations or recommendations of the specialists while journalizing transactions. This study emphasized on the accounting for impairment of financial assets and reversal of impairment loss (IAS 39), and deferred tax effects (IAS 12) in compatible with effective Turkish Uniform Chart of Accounts.

Key Words: Financial Assets, Impairment, Deferred Tax Effects, IAS 39, IAS 12.

* Bahçeşehir Üniversitesi. humeyra.adiguzel@bahcesehir.edu.tr

1. Giriş

Son yıllarda Uluslararası Muhasebe Standartlarının (UMS) uluslararası kabul görmüş muhasebe standartları olarak kabul edilmesi konusunda ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Uluslararası muhasebe standartları kurulunun yeniden yapılanması, ve Uluslararası Muhasebe Standartlarının Sermaye Piyasası Kurulu Uluslararası Örgütü (IOSCO) ve Basel Komitesi tarafından tanınması UMS'nın kabul edilebilirliğini arttıran başlıca nedenler olmuştur (Kaya, 2003).

Küreselleşme ile birlikte uluslararası parasal işlemlerin artması, ve işletmelerin hisse senetlerinin aynı anda birçok ülke borsasında işlem görebilme olanaklarının artması, her ülkenin yerel genel kabul görmüş muhasebe standartları yerine, herkes tarafından anlaşılabilir ortak bir muhasebe dili oluşturma gereği doğurmuş ve bu amaca hizmet etmek için ilk olarak 1973 yılında Londra merkezli Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (IASC) kurulmuştur. IASC ilk uluslararası muhasebe standardını (IAS) 1975 yılında yayınlamış ve yıllar itibariyle önemli gelişmeler katederek 2001 yılında tam zamanlı bağımsız bir kuruluş olan Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'na (IASB) dönüşmüştür (Barth, Landsman, & Lang, 2008). IASB ilk olarak IASC tarafından yayınlanan IAS'ı kullanmış, revize edilen veya yeni yayınlanan standartları Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) olarak yayınlamıştır. 2000 yılında Sermaye Piyasası Kurulu Uluslararası Örgütü'nün (IOSCO) desteğini de alan IASB, 2002 yılında Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB) ile muhasebe standartlarının uyumlaştırılması konusunda Norwalk anlaşmasını imzalamıştır. 2005 yılı itibariyle Avrupa Birliği'nde halka açık işletmelerde IAS/IFRS uygulanmaya başlanmıştır.

Uluslararası Muhasebe Standartlarının raporlamanın kalitesini arttırmaya yönelik amacı birçok

akademik çalışmaya konu olmuş ve çalışmalar sonucunda IAS/IFRS uygulayan işletmelerde muhasebe kalitesinin arttığı bulgusu elde edildiği gibi (Hung & Subramanyam, 2004; Daske, Hail, Leuz, & Vendi, 2008; Christensen, Lee, & Walker, 2008; Armstrong, Barth, Jagolinzer, & Riedl, 2009; Chen, Tang, Tjiang & Lin, 2010; Zegal, Chtourou & Sellami, 2011) aksi sonuçlarda tespit edilmiştir (Anwer, Neel, & Wang, 2009; Vantendeloo, & Vanstraelen, 2005; Callao & Jarne, 2010). Yapılan akademik çalışmalar sonucunda elde edilen farklı bulgular uluslararası standartların her ülkede muhasebe kalitesini artırma konusunda aynı etkiyi yaratmayacağı, muhasebe standartlarının ülkelerin ekonomik, ticari ve sosyolojik yapılarına cevap verebilecek nitelikte ve ülkeye özel olması gerektiği tartışmalarına yol açmaktadır.

Türkiye'de muhasebe standartlarının uyumlaştırılması konusunda ilk olarak Uluslararası muhasebe standartları Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK) tarafından türkçeye çevirilerek Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) olarak yayınlanmıştır. Sermaye Piyasası Kurulu'nun 2003 yılında yayınladığı tebliğ ile Türkiye'de halka açık işletmelerin 1 Ocak 2005 itibari ile TMS/TFRS'ye göre hazırlanmış finansal tablo sunmaları benimsenmiştir.

Finansal araçların muhasebeleştirilmesi Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulunda (IASB) en çok tartışmaya yol açan konulardan biri olmuştur. 2004 yılı Haziran ayına kadar hala daha tartışmalı konularda oybirliğine varılamaması IASB'nin Uluslararası Muhasebe Standartlarını Avrupa Birliğinde uygulama kararını ertelemesine sebep olmuştur (Alfredson, Leo, Picker, Loftus, Clark, and Wise, 2009). Finansal varlıkların muhasebeleştirilmesi ve ölçülmesi ile ilgili yaşanan tartışmalar sonucu, öncelikle üzerinde anlaşma sağlanan finansal araçların sunumu ile ilgili olan konularda IAS 32 yayınlanmıştır.

IAS 32 finansal araçların varlık, borç ve özkaynak olarak sunulmaları ile finansal varlık ve borçların netleştirme ilkelerini belirlemektedir. Finansal araçların sunumu ve netleştirilmesi ile ilgili standardın ayrı bir standart olarak önceden yayınlanmasının altında yatan bir başka neden ise uluslararası muhasebe standartlarına göre raporlama yapan işletmelerin raporlarında finansal araçlarla ilgili daha fazla bilgiye yer vermesi ve bu bilgilerin diğer ilgili standartların hazırlanmasında yol gösterici olmasıdır. IAS 32'nin yayınlanmasından sonra finansal varlıkların, finansal borçların ve finansal olmayan kalemlerin alım veya satımına ilişkin sözleşmelerin muhasebeleştirme ve ölçülmesine yönelik ilkeleri belirleyen IAS 39 yayınlanmıştır. Bunlara ek olarak finansal araçlar ile ilgili yapılması gerekli açıklamaları belirten IFRS 7 yayınlanmıştır. IFRS 7'nin amacı finansal tablo kullanıcılarının finansal araçların işletmenin finansal durumu ve performansı açısından önemi ve işletmenin finansal araçlar ile ilgili maruz kaldığı risklerin niteliği ve düzeyi ile ilgili değerlendirme yapabilmelerini sağlayacak asgari raporlamayı sağlamaktır. Son olarak finansal varlıklarla ilgili Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB) ve Amerikan Finansal Muhasebe Standartları Kurulu (FASB) arasında gerçekleştirilen uyumlaştırma çalışmaları sonucunda IFRS 9 yayınlanmıştır. Tamamlandığında IAS 39 yerine kullanılacak IFRS 9 finansal varlıkların sınıflandırılmasını ve ölçümünü daha kolay hale getirmeyi amaçlamaktadır. IFRS 9'da henüz finansal

varlıklarda değer düşüklüğü ile ilgili kısımlar tamamlanmadığından IASB tarafından zorunlu geçiş tarihi henüz netleştirilmemiştir. Buna rağmen tercih eden işletmeler isteğe bağlı olarak erken uygulayabilmektedir (www.ifrs.org)¹.

Bu çalışmada türev ürünler dışında kalan finansal varlıklardaki değer düşüklüğünün ve değer düşüklüğü iptallerinin TMS 39 uyarınca muhasebeleştirilmesi ve TMS 12'ye göre vergisel açıdan incelenmesi üzerinde durulmuştur.

2. Finansal Varlıkların Sınıflandırılması ve Ölçülmesi

Finansal varlıklar TMS 32'nin 11. paragrafında işletmenin nakit mevcudu, işletmenin sahip olduğu başka bir işletmenin özkaynağına dayalı finansal aracı, başka bir işletmeden nakit ya da başka bir finansal varlık almak için düzenlenen sözleşmeden doğan hak, finansal varlık veya borçların başka bir işletme ile takas edilmesi için düzenlenen sözleşmeden doğan hak olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama kapsamında türev araçlar dışında kalan finansal varlıklara Tek Düzen Hesap Planı (TDHP) ile uyumlu olarak verilebilecek örnekler aşağıdaki gibidir;

- 10 numaralı Hazır Değerler Hesap grubunda yer alan Kasa, Alınan Çekler, Bankalar hesaplarında yer alan nakit ve nakit benzerleri²;
- 11 numaralı hesap grubunda yer alan Hisse Senetleri³, Tahvil, Bono, ve diğer menkul kıymetler⁴;

1 <http://www.ifrs.org/current-projects/iasb-projects/financial-instruments-a-replacement-of-ias-39-financial-instruments-recognition/Pages/financial-instruments-replacement-of-ias-39.aspx>

2 Nakit bir finansal varlıktır çünkü bir değişim aracını temsil eder, bütün işlemlerin ölçülmesi ve finansal tablolara yansıtılmasında esas teşkil eder. Banka yada benzeri bir finansal kuruluş nezdindeki nakit mevduat bir finansal varlıktır (TMS 32, Uygulama Rehberi prg. 4).

3 Tek Düzen Hesap Planında başka bir işletme tarafından ihraç edilen hisse senetlerinin %10'undan azını geçici para arzını değerlendirmek üzere elde bulunduran işletmeler bu yatırımı "110 Hisse Senetleri" hesabında, ileride iştirak düzeyine çıkarmak üzere elde bulunduran işletmeler ise "240 Bağlı Menkul Kıymetler" hesabında muhasebeleştirirler.

4 Tahvil, bono ve sermaye senetleri hamiline gelecekte nakit tahsil etme hakkı veren menkul kıymetler olduğundan finansal varlıklardır. (TMS 32, Uygulama Rehberi prg. 5, 6).

- 24 numaralı Mali Duran Varlıklar hesap grubunda yer alan Bağlı Menkul Kıymetler⁵;
- 12 ve 22 numaralı hesap grubunda yer alan Alıcılar, Alacak senetleri, ve Diğer Ticari Alacaklar gibi gelecekte sözleşmeden doğan nakit alma hakkını temsil eden hesaplar;
- 13 ve 23 numaralı hesap grubundaki ticari alacaklar dışında kalan⁶ alacaklar gibi işletmenin sözleşmeden doğan nakit alma hakkını temsil eden hesaplar (TMS 32, UR prg.4) ve;
- 18 ve 28 numaralı hesap grubundaki Gelir Tahakkukları⁷ finansal varlıktır.

TDHP'na göre hangi varlıkların finansal varlık olarak kabul edileceğine değindikten sonra diğer varlıkların neden finansal varlık olmadığına değinmek gerekirse; nakit girişi sağlayan veya başka bir finansal varlık elde etmeye imkan sağlayan, fakat buna yönelik mevcut hak sağlamayan; stoklar, maddi duran varlıklar, maddi olmayan duran varlıklar, yıllara yaygın inşaat ve onarım maliyetleri birer finansal varlık değildir (TMS 32 UR10). Peşin ödenmiş giderler, (TDHP'na göre 180/280 Gelecek Aylara/Yıllara Ait Giderler), iş avansları ve personel avansları (TDHP'nda 19 numaralı grupta yer alan), verilen depozito ve teminatlar (TDHP'nda 12 ve 22 numaralı grupta yer alan) finansal varlık değildir çünkü; gelecekte sağlayacağı ekonomik fayda nakit veya başka bir finansal varlık elde etme hakkı değil hizmet veya mal alım hakkıdır (TMS

32 UR11). Bunun dışında 19 numaralı hesap grubunda yer alan vergi alacakları sözleşmeye bağlı olmayan varlıklar olduğundan ve devlet tarafından ortaya konulan yasal zorunlulukların sonucu olarak ortaya çıktığından finansal varlık değildir (TMS 32 UR12).

Finansal Varlıklar TMS 39'a göre, yapılan ölçüm işlemleri ve kar zararda muhasebeleştirme işlemleri açısından dört gruba ayrılır;

- **Gerçeğe uygun değer farkı kar veya zarara yansıtılan finansal varlıklar:** Alım satım amaçlı olarak edinilen veya alım satım amaçlı olarak elde bulundurulmuş finansal araçlardan oluşan bir portföyün parçası olan finansal varlıktır.
- **Vadeye kadar elde tutulacak yatırımlar:** İşletmenin vadeye kadar elde tutma niyet ve imkanının bulunduğu, sabit veya belirlenebilir nitelikte ödemeler içeren ve sabit bir vadesi bulunan finansal varlıktır.
- **Kredi ve alacaklar:** Sabit veya belirlenebilir nitelikte ödemelere sahip olan ve aktif bir piyasada işlem görmeyen finansal varlıklardır⁸.
- **Satılmaya hazır finansal varlıklar:** İlk üç grup dışında kalan ve satılmaya hazır olarak tanımlanan finansal varlıklardır.

Finansal varlıklar ilk muhasebeleştirmelerinde gerçeğe uygun değerinden ölçülür. Gerçeğe uygun değer farkı kar veya zarara yansıtılan olarak

5 Başka bir işletme tarafından ihraç edilen hisse senetlerinin %20'sinden fazlasına sahip olan işletmeler muhasebeleştirmeyi TFRS 10 ve TMS 28 kapsamında yapmaktadırlar.

6 Finansal kiralama işleminde doğan alacak (TDHP'na göre 236 DİĞER ÇEŞİTLİ ALACAKLAR Hesabına kaydedilir) kiraya verene bir kredi sözleşmesinde olduğu gibi anapara ve faiz ödemelerinin bileşiminden oluşan bir ödemeler serisini elde etmeye ilişkin hak tanıdığından finansal varlıktır (TMS 32 UR9). Ancak finansal kiralama işleminden doğan alacaklar TMS 39'a göre değil TMS 17'e göre muhasebeleştirilir. TMS 39'un finansal durum tablosu dışı bırakma ve değer düşüklüğü hükümlerine tabidir.

7 Gelir tahakkukları işletmenin gelecekte nakit almak için düzenlenen sözleşmeden doğan hakkını temsil etmektedir.

8 Alacaklının, kredi değerliliğindeki kötüleşme dışındaki nedenlerden ötürü ilk yatırımın tamamına yakın bir kısmını geri kazanamayacağı belli olan durumlarda alacaklar satılmaya hazır finansal varlık olarak sınıflandırılır (TMS 39).

sınıflandırılan finansal varlıklar dışında kalan yani diğer üç grupta sınıflanan finansal varlıklar ilk muhasebeleştirilmeleri sırasında ilgili varlığın edinimi ile doğrudan ilişkilendirilebilen işlem maliyetleri gerçeğe uygun değere ilave edilir (TMS 39 prg.43). İlk muhasebeleştirilmeleri sırasında finansal varlıklar işletmenin varlık yönetim modeli ve sözkonusu varlıkların nakit akış özellikleri gözönünde bulundurularak daha sonraki dönemde yapılan ölçüm işlemleri ve kar zararda muhasebeleştirme işlemleri açısından yukarıda belirtilen gruplara ayrılır⁹. Bu gruplandırmanın yapılabilmesi için ilk olarak finansal varlıklar itfa edilmiş maliyeti veya gerçeğe uygun değeri üzerinden ölçülmek üzere sınıflandırılır. Finansal varlık belirli tarihlerde sadece anapara ve anapara bakiyesine ilişkin faiz ödemelerinin yapılmasına yönelik nakit akışlarına yol açıyorsa ve işletmenin amacı sözleşmeye bağlı nakit akışlarını tahsil etmekse bu finansal varlıklar itfa edilmiş maliyeti üzerinden ölçülür (TMS 39, TFRS 9) ve *vadesine kadar elde tutulacak yatırımlar veya kredi ve alacaklar* grubunda sınıflandırılır. Bu koşulları sağlamadığı durumda finansal varlık gerçeğe uygun değeri üzerinden ölçülür. Gerçeğe uygun değer ile ölçülecek finansal varlıkların gerçeğe uygun değerlerindeki değişikliklerin kar veya zararda yada özkaynaklarda izlenmesi işletmenin tercihinine bağlıdır. Gerçeğe uygun değerdeki değişiklikleri kar veya zararda izlemeyi tercih eden işletmeler bu finansal varlıkları *Gerçeğe Uygun Değer Farkı Kar Zarara Yansıtılan* olarak sınıflandırılır. Gerçeğe uygun değerdeki değişiklikleri özkaynaklarda izlemeyi tercih eden işletmeler bu varlıkları *Satılmaya Hazır Finansal Varlıklar* olarak sınıflandırılır. Bunların dışında aktif bir piyasada kayıtlı fiyatı bulunmayan ve gerçeğe uygun değeri güvenilir bir şekilde ölçülemeyen özkaynağa dayalı finansal varlıklar maliyetlerinden

ölçülür ve *Satılmaya Hazır Finansal Varlıklar* olarak sınıflandırılırlar.

TFRS 9, TMS 39'daki finansal varlıkların sınıflandırılmasını, genel olarak iki kategori altında sınıflandırmaktadır; itfa edilmiş maliyet ve gerçeğe uygun değer. TFRS 9 TMS 39'da yer alan *Vadeye Kadar Elde Tutulacak Yatırımlar, Satılmaya Hazır Finansal Varlıklar ve Kredi ve Alacaklar* gruplarını kaldırılarak, bunun yerine finansal varlıkların ilk muhasebeleştirilmelerinde itfa edilmiş maliyetinden ölçülen ve gerçeğe uygun değerinden ölçülen olarak sınıflandırılması gerekliliğini getirmektedir. TFRS 9'a göre borçlanma araçları 1) sözleşmeye bağlı nakit akışlarının tahsilini amaçlayan bir yönetim modeli kapsamında elde tutulması ve (2) sözleşme hükümlerinin, sadece anapara ve anapara bakiyesine ilişkin faiz ödemelerinin yapılmasına yönelik nakit akışlarına yol açması durumunda itfa edilmiş maliyetinden ölçülür. Bu koşulu sağlamayan borçlanma araçları ise gerçeğe uygun değerinden ölçülerek gerçeğe uygun değer farkları kar veya zarara yansıtılır. Özkaynağa dayalı finansal varlıklar ise gerçeğe uygun değeriyle ölçülür. İşletmeler satış amaçlı olarak elde bulundurmadığı özkaynağa dayalı finansal araçlarını geri dönülemeyecek bir tercih olarak gerçeğe uygun değer kayıpları ve kazançları kapsamlı gelir tablosuna yansıtılan olarak sınıflandırabilir. Ayrıca TFRS 9, TMS 39'da satılmaya hazır finansal varlıkların gerçeğe uygun değeri belirlenemediği durumlarda maliyet değeri ile ölçülebilme seçeneğini kaldırmaktadır. Bu durumda TFRS 9'a göre tüm özkaynağa dayalı finansal araçlar gerçeğe uygun değeri ile ölçülmelidir .

Finansal varlıkların TMS 39'a göre ilk muhasebeleştirilmeleri, daha sonra yapılacak ölçüm işlemleri ve kar zararda muhasebeleştirme işlemleri Tablo 1 de özetlenmiştir.

9 İşletme finansal tablolarında bilgi sunarken farklı açıklamalar veya farklı gruplandırmalar kullanmakta serbesttir.

Tablo 1: Finansal Varlıkların Muhasebeleştirilmesi ve Ölçümü

Finansal Varlık Sınıfı	İlk Ölçme	İlk Kayıt Sonrası Ölçme Yöntemi	Defter Değerindeki Değişikliklerin Kaydı	Değer Düşüklüğü Muhasebesi	Değer Düşüklüğü İptali
<i>Gerçeğe uygun değer farkı kâr veya zarara yansıtılan finansal varlıklar</i>	Gerçeğe Uygun Değer	Gerçeğe uygun değer	Ortaya çıkan kazanç yada kayıp Kar / Zararda muhasebeleştirilir.	Yapılmaz	Yapılmaz
<i>Vadeye kadar elde tutulacak yatırımlar</i>	Gerçeğe Uygun Değer + İşlem Maliyetleri	Etkin faiz yöntemiyle hesaplanan itfa edilmiş maliyet	Prim veya iskonto Kar / Zararda muhasebeleştirilir.	Değer düşüklüğü zarar olarak muhasebeleştirilir.	Değer düşüklüğünün iptali kar olarak muhasebeleştirilir. İptal edilecek tutar sınırlıdır. ¹⁰
<i>Satılmaya hazır finansal varlıklar</i>	Gerçeğe Uygun Değer + İşlem Maliyetleri	Gerçeğe uygun değer veya maliyet değeri (gerçeğe uygun değeri belirlenemeyenler)	Ortaya çıkan kazanç ya da kayıp ilgili varlık bilanço dışı bırakılana kadar “diğer kapsamlı gelir” içerisinde muhasebeleştirilir.	Borçlanma araçlarında değer düşüklüğü zarar olarak muhasebeleştirilir. Özkaynağa dayalı finansal varlıklarda değer düşüklüğü ile ilgili tarafsız bir gösterge yoksa özkaynaklarda, varsa zarar olarak muhasebeleştirilir. ¹¹	Borçlanma araçlarında değer düşüklüğünün iptali kar olarak muhasebeleştirilir. Özkaynağa dayalı finansal varlıklarda özkaynakta artış olarak muhasebeleştirilir.
<i>Kredi ve alacaklar</i>	Gerçeğe Uygun Değer + İşlem Maliyetleri	Etkin faiz yöntemiyle hesaplanan itfa edilmiş maliyet	Prim veya iskonto Kar / Zararda muhasebeleştirilir.	Değer düşüklüğü zarar olarak muhasebeleştirilir. Karşılık ayrılır.	Değer düşüklüğünün iptali kar olarak muhasebeleştirilir. İptal edilecek tutar sınırlıdır.

3. Finansal Varlıkların Vergi Usul Kanun’u (VUK) Göre Ölçümü ve TMS 12’ye Göre Oluşan Ertelenmiş Vergi Etkisi

Kurum kazancı üzerinden hesaplanan vergilerin muhasebeleştirilmesini düzenleyen *TMS 12 Ge-*

lir Vergileri standardına göre varlık ve yükümlülüklerin muhasebe değeri ve vergiye esas değeri arasındaki farklar ertelenmiş vergi etkisi yaratmaktadır. Bu standarda göre geçici olarak (daha sonraki dönemlerde eşitlenecek) varlıkla-

10 TMS 39 uygulama rehberi paragraf 65 uyarınca, değer düşüklüğü iptali ilgili finansal varlığın defter değerinin, değer düşüklüğünün muhasebeleştirilmemiş olması durumunda, değer düşüklüğünün iptal edildiği söz konusu tarih itibarıyla oluşacak olan itfa edilmiş değerinden fazla olamaz.

11 Değer düşüklüğü ile ilgili tarafsız bir gösterge olması durumunda daha önceden diğer kapsamlı gelir içerisinde muhasebeleştirilmiş bulunan toplam değer düşüklüğü zararı yeniden sınıflandırma düzeltmesi yapılarak özkaynaklardan çıkarılıp Kar/Zarar içinde yeniden sınıflandırılır.

rın muhasebe değeri vergiye esas değerinden düşük olduğunda daha sonra vergi matrahından düşülebilecek indirilebilir geçici fark oluşur ve Ertelenmiş Vergi Varlığı olarak muhasebeleştirilir. Geçici fark varlıkların muhasebe değerinin vergiye esas değerinden fazla olması şeklinde ise daha sonra vergilendirilecek bir fark oluşur ve Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü olarak muhasebeleştirilir.

VUK'na göre menkul kıymetlerden hisse senetleri alış bedeli ile değerlendirilir. Fon portföyünün en az %51'i Türkiye'de kurulmuş bulunan şirketlerin hisse senetlerinden oluşan yatırım fonu katılma belgeleri alış bedeli ile değerlendirilir. Bunu dışında kalan her türlü menkul kıymet borsa rayici ile değerlendirilir (VUK m. 279)¹².

Bu kanuna göre hisse senetlerinin değerinde meydana gelen değişiklikler ancak hisse senedi elden çıkarıldığında kar veya zarar olarak kabul edilir. Hisse senetleri TMS 39'a göre *Gerçeğe Uygun Değeri* ile değerlendirilir. Gerçeğe uygun değerdeki artış ve azalışları Kar /Zarar da veya özkaynaklarda muhasebeleştirme tercihi işletmelere bırakılmıştır.

TMS 12 açısından gerçeğe uygun değerdeki artış kar veya özkaynaklarda artış olarak muhasebeleştirildiğinde finansal varlık olan hisse senetlerinin muhasebe değeri vergiye esas değerinden yüksek olacak ve vergilendirilebilir geçici fark Ertelenmiş Vergi Yükümlülüğü olarak muhasebeleştirilecektir. Diğer taraftan gerçeğe uygun değerdeki azalış zarar veya özkaynaklarda azalış olarak muhasebeleştirildiğinde finansal varlığın muhasebe değeri vergiye esas değerinden düşük olacak ve indirilebilir geçici fark Er-

telenmiş Vergi Varlığı olarak muhasebeleştirilecektir. Daha sonra hisse senedi elden çıkarıldığında VUK'na göre artış / azalış kar/zarar olarak kabul edilecek ve finansal varlığın vergi değeri ile muhasebe değeri arasındaki geçici fark ortadan kalkacaktır.

VUK'na göre borsada işlem gören tahviller borsa rayici ile, borsa rayici yoksa etkin faiz yöntemi ile hesaplanan itfa edilmiş maliyetiyle ölçülür. TMS 39'a göre vadesine kadar elde tutulacak olarak sınıflandırılıp itfa edilmiş maliyeti ile ölçülen tahvillerin borsa rayici olması durumunda VUK'na göre borsa rayici ile ölçülmesi gerektiğinden muhasebe değeri ile vergiye esas değeri arasında bir fark oluşacak ve bu fark ertelenmiş vergi etkisi yaratacaktır. Borsa rayici olmayan ve vadesine kadar elde tutulacak olarak sınıflandırılıp itfa edilmiş maliyeti ile ölçülen tahvillerin muhasebe değeri ile vergiye esas değeri arasında bir fark oluşmaz. Aynı şekilde işletme tarafından gerçeğe uygun değeri kar zarara yansıtılan veya satışa hazır olarak sınıflandırılarak gerçeğe uygun değeri ile ölçülen tahviller, VUK'na göre de borsa rayici ile ölçüleceğinden muhasebe değeri ile vergiye esas değeri arasında bir fark oluşmaz.

Bir finansal varlık olan alacaklar TMS 39'a göre etkin faiz yöntemi ile hesaplanmış itfa edilmiş maliyeti ile ölçülür. Vade farkı içeren senetli ve senetsiz alacaklar etkin faiz oranı ile hesaplanan reeskont tutarları ile netleştirilerek bilanço günündeki değerine indirgenir. VUK'na göre ise alacaklar kayıtlı değeri ile değerlendirilir. Ancak vadesi gelmemiş senede bağlı alacaklar etkin faiz oranı¹³ ile hesaplanan reeskont tutarları ile

12 Borsa rayici yoksa veya borsa rayicinin muvazaalı bir şekilde oluştuğu anlaşılırsa değerlemeye esas bedel menkul kıymetin alış bedeline vadesinde elde edilecek gelirin edinim tarihinden değerlendirme gününe kadar geçen süreye denk gelen kısmının eklenmesi sureti ile hesaplanır. Borsa rayici bulunmayan, getirisi ihraç edenin kar zararına bağlı olarak oluşan ve değerlendirme günü itibarı ile getirisinin hesaplanması mümkün olmayan menkul kıymetler alış bedeli ile değerlendirilir (VUK m. 279).

13 Bu takdirde, senette faiz oranı açıklanmış ise bu oran, açıklanmamışsa Cumhuriyet Merkez Bankasının resmi iskonto oranı uygulanır (VUK m.281).

netleştirilerek bilanço günündeki değerine indirgenir. Bu durumda TMS 39'a göre etkin faiz yöntemi ile hesaplanmış itfa edilmiş maliyeti ile ölçülen senetli alacaklarda, muhasebe değeri ile vergiye esas değeri arasında bir fark oluşmaz.. Fakat TMS 39'a göre etkin faiz yöntemi ile hesaplanmış itfa edilmiş maliyeti ile ölçülen senetsiz alacaklar, VUK'na göre kayıtlı değeri ile değerlendirileneceğinden muhasebe değeri ile vergiye esas değeri arasında bir fark oluşmaktadır.

4. Finansal Varlıklarda Değer Düşüklüğü

TMS 39 gereğince her raporlama dönemi sonunda bir finansal varlık veya finansal varlık grubunun değer düşüklüğüne uğradığına ilişkin tarafsız göstergelerin olup olmadığı değerlendirilmelidir. Bir finansal varlığın veya finansal varlık grubunun değer düşüklüğüne uğradığına ilişkin tarafsız göstergeler TMS 39'da aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

- İhraç edenin veya taahhüt edenin önemli finansal sıkıntı içinde olması¹⁴;
- Sözleşmenin ihlal edilmesi, örneğin faiz veya anapara ödemelerinin yapılmaması;
- Borçlunun iflas veya başka tür bir finansal yapılmaya gireceği ihtimalinin yüksek olması;
- Finansal zorluklar nedeniyle sözkonusu finansal varlığa ilişkin aktif piyasanın ortadan kalkması¹⁵;
- Bir finansal varlık grubundaki varlıkların gelecekteki nakit akışlarında ölçülebilir bir azalış olduğunun gözlemlenmesi;

- Özkaynağa dayalı finansal varlıklarda , ihraççının faaliyet gösterdiği çevrede olumsuz değişiklikler meydana gelebileceği ve finansal araca yapılan yatırımın maliyetinin karşılanamayacağı bilgisinin olması;
- Özkaynağa dayalı finansal aracın gerçeğe uygun değerinin uzun süredir maliyetinin altına düşmesi¹⁶.

Belirtilen tarafsız göstergelerin bulunması durumunda *işletmeler gerçeğe uygun değer farkı kar veya zarara yansıtılan finansal varlıklar* dışında sınıflandırılan finansal varlık veya finansal varlık grubu için değer düşüklüğü tutarını tespit eder.

4.1. Satışa Hazır Finansal Varlıklarda Değer Düşüklüğü ve Değer Düşüklüğü'nün İptali

Satışa hazır finansal varlıklarda (Gerçeğe uygun değer farkı özkaynaklarda muhasebeleştirilen) değer düşüklüğü ile ilgili tarafsız bir gösterge olmadığı sürece gerçeğe uygun değerde ki azalışlar özkaynaklarda muhasebeleştirilir. Değer düşüklüğü ile ilgili tarafsız bir gösterge olması durumunda daha önceden diğer kapsamlı gelir içerisinde muhasebeleştirilmiş bulunan toplam değer düşüklüğü zararı yeniden sınıflandırma düzeltilmesi yapılarak özkaynaklardan çıkarılıp Kar/Zarar içinde yeniden sınıflandırılır (TMS 39).

Sonraki bir dönemde, satılmaya hazır olarak sınıflandırılan bir *borçlanma aracının* gerçeğe uygun değerinin yükselmesi ve söz konusu yükselmenin değer düşüklüğü zararının muhasebeleştirilmesinden sonra meydana gelen bir olay ile tarafsız bir şekilde ilişkilendirilebilmesi durumunda, ilgili değer düşüklüğü zararı iptal edi-

14 İhraç eden işletmenin kredi notunun düşmesi tek başına yeterli bir gösterge değildir (TMS 39, prg.60).

15 Finansal araçların artık halk arasında alınıp satılmaması nedeniyle aktif piyasanın ortadan kalkması değer azalışının göstergesi değildir (TMS 39, prg.60)

16 İtfa edilmiş maliyeti ile ölçülen finansal varlıkların gerçeğe uygun değerinin maliyetinin veya itfa edilmiş maliyetinin altına düşmesi değer azalışının göstergesi olması gerekmez (TMS 39, prg.60); örneğin risksiz faiz oranının yükselmesi nedeniyle tahvilin piyasa değerinin düşmesi gibi.

lır ve iptal edilen tutar Kar/Zarar da muhasebeleştirilir. Satılmaya hazır olarak sınıflandırılan özkaynağa dayalı finansal varlıklarda ise değer düşüklüğü iptali özkaynaklarda artış olarak muhasebeleştirilir (TMS 39).

Bu durumu bir örnekle açıklarsak; 1 Kasım 2009 tarihinde başka bir işletmenin ihraç ettiği finansal varlığı 12.000 TL'ye satın alan ve bu fi-

nansal varlığı satışa hazır olarak sınıflandıran bir işletmenin gerçekleştirilmesi gereken muhasebe kayıtları, varlığın değerinde meydana gelen değişikliklerin mahiyetine ve finansal varlığın borçlanma aracı veya özkaynağa dayalı bir finansal varlık oluşuna göre belirlenmelidir. Bu finansal varlığın değerinde meydana gelen değişmelerin Tablo 2'de ki gibi olduğunu varsayalım.

Tablo 2: Satışa Hazır Finansal Varlıklarda Değer Düşüklüğü

Yıl	GUD'deki değişme	Tarafsız Gösterge	Örnek Gösterge
2009	1.000 TL azalma	Yok	Finansal araçlarının artık halk arasında alınıp satılmaması nedeniyle aktif piyasanın ortadan kalkması veya işletmenin kredi notunun düşmesi.
2010	3.000 TL azalma	Var	İhraç edenin finansal sıkıntı içinde olması; Sözleşmenin ihlal edilmesi, faiz veya anapara ödemelerinin yapılmaması; Borçlunun , iflas veya başka bir tür finansal yeniden yapılanmaya gireceği ihtimalinin yüksek olması; Finansal zorluklar nedeniyle finansal varlığa ilişkin aktif piyasanın ortadan kalkması.
2011	1.200 TL artış	Var	İhraç edenin finansal sıkıntısının son bulması

01.Kas.09	240 BAĞLI MENKUL KIYMETLER 240.01 GUD FARKI ÖZKAYNAKLARDA MUHASEBELEŞTİRİLEN 102. BANKALAR HESABI Finansal Varlığın alış kaydı	12.000	12.000
31.Ara.09	529 DİĞER SERMAYE YEDEKLERİ ¹⁷ 529.01 FİNANSAL VARLIKLAR GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKLARI 240 BAĞLI MENKUL KIYMETLER ¹⁸ 240.01 GUD FARKI ÖZKAYNAKLARDA MUHASEBELEŞTİRİLEN Tarafsız gösterge olmadığı durumda Finansal Varlığın gerçeğe uygun değerindeki azalış	1.000	1.000

17 Mevcut TDHP'nda "5xx. Finansal Araçlar Gerçeğe Uygun Değer Farkları" gibi bir hesap mevcut olmadığından "529 Diğer Sermaye Yedekleri" Hesabına kaydedilmesi uygun görülmüştür.

18 TDHP'nda "Menkul Kıymetler Değer Düşüklüğü Karşılığı" hesabı mevcut olmasına rağmen , TMS 39'da satışa hazır finansal varlıklardaki değer düşüklüğünün bir karşılık hesabı kullanılmak sureti ile azaltılabileceği belirtilmediğinden ilgili varlık hesabı alacaklandırılmıştır.

31.Ara.10	659. DİĞER OLAĞAN GİDER VE ZARARLAR 659.01 GUD AZALIŞ ZARARI	4.000	
	529 DİĞER SERMAYE YEDEKLERİ 529.01 FİNANSAL VARLIKLAR GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKLARI		1.000
	240 BAĞLI MENKUL KIYMETLER 240.01 GUD FARKI ÖZKAYNAKLARDA MUHASEBELEŞTİRİLEN		3.000
	Tarafsız gösterge olması durumunda Finansal Varlığın gerçeğe uygun değerindeki azalış		

Örnekte satışa hazır olarak sınıflandırılan finansal varlığın 2009 yılı sonunda gerçeğe uygun değerindeki azalışı gösteren tarafsız bir gösterge olmadığından bu azalış zararda muhasebeleştirilmeyip özkaynaklarda bir azalış olarak muhasebeleştirilmiştir. 2010 yılı sonunda yapılan değerlendirmeler sonucu finansal varlığın değerinin azaldığı tarafsız göstergelere dayanarak belirlendiğinden daha önceden özkaynaklarda muhasebeleştirilmiş bulunan toplam zarar yeniden sınıflandırılarak zarar olarak muhasebeleştirilmiştir. 2011 yılı sonunda ise satılmaya hazır olarak sınıflandırılan finansal varlığın gerçeğe uygun değeri yükselmiş ve söz konusu yükselme değer düşüklüğü zararının muhasebeleştirilme-

sinden sonra meydana gelen bir olay ile tarafsız bir şekilde ilişkilendirilebilmiştir. Bu durumda değer düşüklüğü zararı iptal edilmelidir. Değer düşüklüğü zararı iptal edilirken yapılacak muhasebeleştirme satışa hazır finansal aracın bir borçlanma aracı mı yoksa özkaynağa dayalı bir finansal varlık mı olduğuna bağlı olarak değişmektedir. Satılmaya hazır olarak sınıflandırılan finansal varlık bir borçlanma aracı ise iptal edilen değer düşüklüğü kar olarak muhasebeleştirilir. Özkaynağa dayalı bir finansal varlık olması durumunda değer düşüklüğü iptali özkaynaklarda artış olarak muhasebeleştirilir. Örneğimizde finansal varlığın bir borçlanma aracı olması durumunda yapılacak kayıt aşağıdaki gibi olacaktır.

31.Ara.11	240 BAĞLI MENKUL KIYMETLER 240.01 GUD FARKI ÖZKAYNAKLARDA MUHASEBELEŞTİRİLEN	1.200	
	649 DİĞER OLAĞAN GELİR VE KARLAR 649.01 GUD ARTIŞ KARLARI		1.200
	Borçlanma aracının değer düşüklüğü iptali		

Örnekte ki finansal varlığın özkaynağa dayalı bir finansal varlık olması durumunda ise 2011 yılı sonunda yapılması gerekli muhasebe kaydı aşağıdaki gibi olmalıdır.

31.Ara.11	240 BAĞLI MENKUL KIYMETLER 240.01 GUD FARKI ÖZKAYNAKLARDA MUHASEBELEŞTİRİLEN	1.200	
	529 DİĞER SERMAYE YEDEKLERİ 529.01 FİNANSAL VARLIKLAR GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKLARI		1.200
	Özkaynağa Dayalı Finansal varlığın değer düşüklüğü iptali		

Örneğimizdeki finansal varlığın VUK'na göre alış bedeli ile değerlendirilmesi gereken Hisse Senetleri olması durumunda, değer düşüklüğü sonucu azalan veya değer düşüklüğü iptali sonucu artan muhasebe değeri ve alış bedeline eşit olan

vergiye esas değeri arasındaki geçici farktan dolayı ertelenmiş vergi etkisi oluşmaktadır. Kurumlar vergisi oranı %20 olarak alındığında ertelenmiş vergi etkisi Tablo 3'deki gibi hesaplanarak aşağıdaki gibi muhasebeleştirilmelidir.

Tablo 3: Satışa Hazır Finansal Varlıktaki Değer Düşüklüğü'nün Ertelemiş Vergi Etkisi

	<i>Muhasebe Değeri</i>	<i>Vergiye Esas Değeri</i>	<i>Fark</i>	<i>Ertelemiş Vergi Etkisi</i>
2009	11.000 TL	12.000 TL	1.000 İGF	200 TL* Ertelemiş Vergi Varlığı
2010	8.000 TL	12.000 TL	4.000 İGF	800 TL** Ertelemiş Vergi Varlığı
2011	9.200 TL	12.000 TL	2.800 İGF	560 TL*** Ertelemiş Vergi Varlığı

* 1.000 TLx%20; ** 4.000 TLx%20; *** 2.800 TLx%20

31.Ara.09	280 GELECEK YILLARA AİT GİDERLER ¹⁹ 280.01 ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI	200	
	529 DİĞER SERMAYE YEDEKLERİ ²⁰ 529.01 ERTELENMİŞ VERGİ GELİR GİDER ETKİSİ		200
	Tarafsız gösterge olmadığı durumda Finansal Varlığın gerçeğe uygun değerindeki azalışın vergi etkisi (1.000 TLx%20)		
31.Ara.10	280 GELECEK YILLARA AİT GİDERLER 280.01 ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI	600	
	529 DİĞER SERMAYE YEDEKLERİ 529.01 ERTELENMİŞ VERGİ GELİR GİDER ETKİSİ		200
	691 DÖNEM KARI VERGİ VE DİĞER YASAL YÜKÜMLÜLÜK KARŞILIĞI		800
	Tarafsız gösterge olması durumunda Finansal Varlığın gerçeğe uygun değerindeki azalışın vergi etkisi (4.000 TLx%20)		

19 Mevcut TDHP'nda "28x. Ertelemiş Vergi Varlıkları" gibi bir hesap mevcut olmadığından "280 Gelecek Yıllara Ait Giderler" Hesabına kaydedilmesi uygun görülmüştür.

20 Mevcut TDHP'nda "52x. Finansal Araçlar Ertelemiş Vergi Etkisi" gibi bir hesap mevcut olmadığından "529 Diğer Sermaye Yedekleri" Hesabına kaydedilmesi uygun görülmüştür.

	900. KANUNEN KABUL EDİLMİYEN GİDER	800	
	903. MATRAHA EKLENECEK TUTARLAR ALACAKLI		800
	Tarafsız gösterge olması durumunda Finansal Varlığın gerçeğe uygun değerindeki azalışın vergi etkisinin Nazım Hesaplarda gösterilmesi		
31.Ara.11	529 DİĞER SERMAYE YEDEKLERİ ²¹	240	
	529.01 ERTELENMİŞ VERGİ GELİR GİDER ETKİSİ		
	280 GELECEK YILLARA AİT GİDERLER ²²		240
	280.01 ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI		
	Özkaynağa Dayalı Finansal varlığın değer düşüklüğü iptalinin vergi etkisi (1.200TLx%20)		

2009 yılı sonunda hisse senetleri için tespit edilen değer düşüklüğü tarafsız gösterge olmadığında özkaynaklarda muhasebeleştirildiğinden bununla ilgili ertelenmiş vergi de özkaynaklarda muhasebeleştirilmelidir (TMS 12 prg.61A). Örneğimizde 2009 yılı sonunda finansal varlık için tespit edilen değer düşüklüğü muhasebeleştirildiğinde dönem sonunda varlığın muhasebe değeri vergiye esas değerinden 1.000 TL düşük olmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan indirilebilir geçici fark Ertelemiş Vergi Varlığı olarak muhasebeleştirilmiştir. 2010 yılı sonunda tarafsız bir gösterge ile tespit edilen değer düşüklüğü sonucu varlığın muhasebe değeri ile vergiye esas değeri arasındaki fark 4.000 TL olmuştur. Bu farktan kaynaklanan indirilebilir geçici farkın 200 TL'lik kısmı daha önceden ertelenmiş vergi varlığı olarak kaydedildiğinden kalan kısım ertelenmiş vergi varlığı olarak muhasebeleştirilir. 2009 yılı sonunda varlığın değer düşüklüğü özkaynaklarda muhasebeleştirildiği için ertelenmiş vergi etkisi de özkaynaklarda muhasebeleştirilmiş, 2010 yılı sonunda daha önce öz-

kaynaklarda muhasebeleştirilen değer düşüklüğü kar zararda yeniden sınıflandırıldığından ilgili vergi etkisi de (200 TL) kar zararda yeniden sınıflandırılmıştır. 2011 yılı sonunda iptal edilen değer düşüklüğü sonucu varlığın muhasebe değeri ile vergiye esas değeri arasındaki fark 2.800 TL'ye düşmüştür. TMS 12 gereğince dönem sonlarında tespit edilen vergi etkisi dönemin ertelenmiş vergi alacak veya borçlarının eğer varsa daha önceki dönemlerde oluşan vergi alacak ve borçları ile farkı alınmak suretiyle hesaplanmaktadır. 2011 yılı sonunda varlığın muhasebe değeri ve vergiye esas değerinin farkının kümülatif ertelenmiş vergi etkisi 560 TL olması için ertelenmiş vergi alacağı 240 TL alacaklandırılmıştır.

VUK'na göre hisse senetleri dışında kalan her türlü menkul kıymet borsa rayıcı (gerçeğe uygun değeri) ile değerlendirildiğinden ilgili finansal varlığın bir tahvil olması durumunda muhasebe değeri ve vergiye esas değeri arasında bir fark oluşmayacaktır.

21 Örnekteki finansal varlık özkaynağa dayalı bir finansal varlık olduğundan değer düşüklüğünün iptali özkaynaklarda artış olarak muhasebeleştirilmiştir. Buna bağlı olarak ortaya çıkan vergi etkisi de özkaynaklarda muhasebeleştirilmelidir.

22 Ertelemiş Vergi Varlığı'nı azaltmak yerine, 240 TL'lik Ertelemiş Vergi Yükümlülüğü kaydederek ("481 Gider Tahakkukları" hesabı kullanılarak) de net ertelenmiş vergi varlığını 560 TL'ye eşitleyebiliriz.

4.2. Vadeye Kadar Elde Tutulacak Finansal Varlıklarda Değer Düşüklüğü ve Değer Düşüklüğü'nün İptali

İşletme her raporlama dönemi sonunda vadeye kadar elde tutulacak yatırım olarak sınıflandırdığı finansal varlıklarını değer düşüklüğü zararı meydana geldiğine ilişkin tarafsız bir göstergenin bulunup bulunmadığı hususunda değerlendirir. Tarafsız bir gösterge olması durumunda finansal varlığın gelecekte yaratması beklenen tahmini nakit akışlarının (henüz oluşmamış gelecekteki kredi zararları hariç) finansal varlığın orijinal faiz oranı (diğer bir ifadeyle, ilk muhasebeleştirme sırasında hesaplanan etkin faiz oranı) üzerinden iskonto edilerek hesaplanan bugünkü değeri ile defter değeri arasındaki fark değer düşüklüğü zararı olarak tespit edilir. Tespit edilen değer düşüklüğü neticesinde varlığın defter değeri, doğrudan veya bir karşılık hesabı

kullanılmak suretiyle azaltılabilir. Vadeye kadar elde tutulacak finansal varlıklarda değer düşüklüğü zarar tutarı kâr zararda muhasebeleştirilir.

İşletme nominal değeri 2.400 TL, vadesi 5 yıl, yıllık faiz oranı %6 olan ve yıllık faiz ödemeli borçlanma aracını 2.000 TL'na 1 Ocak 2008 tarihinde satın almış ve bu yatırımı vadesine kadar elde tutulacak yatırım olarak sınıflandırmıştır. Etkin faiz oranı %10,45²³ olarak tespit edilmiştir.

Bilindiği üzere vadesine kadar elde tutulacak olarak sınıflandırılan finansal varlıklar TMS 39 uyarınca ilk kayıtlarında işlem maliyetleri dahil edilmiş gerçeğe uygun değeri ile sonrasında ise etkin faiz yöntemi ile hesaplanan itfa edilmiş maliyetinden ölçülür. Finansal varlığın vadesi boyunca değerinde düşüklük olmaması durumunda itfa tablosu aşağıdaki gibi olacaktır.

Tablo 4: İtfa Tablosu

	A	B	C	D
Tarih	Faiz Geliri ($D_{n-1} \times \%10.45$)	Faiz Tahsilatı ($2.400 \times \%6$)	İtfa Edilen Iskonto (A-B)	Net Defter Değeri ($D_{n-1} + C$)
01.Oca.08				2000
31.Ara.08	209	144	65	2065
31.Ara.09	216*	144	72	2137
31.Ara.10	223	144	79	2216
31.Ara.11	232	144	88	2304
31.Ara.12	241	144	97	2400

* Rakamlar en yakın ondalık sayıya yuvarlanmıştır.

23 Etkin faiz oranı TMS 39'a göre finansal aracın sözleşme süresi boyunca gerçekleşmesi öngörülen sözleşmeye bağlı nakit akışlarını net defter değerine indirgeyen oran olarak hesaplanmıştır. İlgili finansal araca ait sözleşmede belirtilmeyen çeşitli nakit akışlarının oluşması ve bunların güvenilir bir şekilde tahmin edilebilmesi durumunda hesaplamaya dahil edilmelidir. Nakit akışları finansal varlığın beklenen ömrü boyunca veya uygun olması durumunda daha kısa bir zaman dilimi süresince iskonto edilebilir.

Örnekteki finansal varlığı ihraç eden işletmenin ödeme sıkıntısı çektiği 2010 yılı sonunda tarafsız göstergelerle tespit edilirse bu finansal varlıktaki değer düşüklüğünün muhasebeleştirilmesi gereklidir. Bu durumda finansal varlığın gelecekte yaratması beklenen nakit akışları tahmin edilip, finansal varlığın ilk muhasebeleştirilmesi sırasında hesaplanan etkin faiz oranı üzerinden iskonto edilerek bugünkü değeri hesaplanır. Örnekte 2010 yılı sonunda finansal varlığı ihraç eden işletmenin kalan faiz ödemelerini yapamayacağı ve sadece vadesinde ana parayı ödeyebi-

leceği tahmin edilirse, 31 Aralık 2012 tarihinde tahsil edilmesi planlanan 2.400 TL'nin %10,45 etkin faiz oranı ile indirgenmiş 31 Aralık 2010 tarihli değeri 1.967 TL olarak hesaplanır. Hesaplanan değeri ile defter değeri arasındaki fark değer düşüklüğü zararı olarak tespit edilir. Bu durumda 2010 yılı sonunda tespit edilen değer düşüklüğü 249 TL'dir (2.216 TL-1.967 TL). Finansal varlık ile ilgili 2010 yılı sonuna kadar yapılacak ve 2010 yılı sonunda yapılacak değer düşüklüğü ile ilgili muhasebe kayıtları aşağıdaki gibidir.

01.Oca.08	240 BAĞLI MENKUL KIYMETLER ²⁴ 240.01 İTFA EDİLMİŞ MALİYET İLE ÖLÇÜLEN 102. BANKALAR Tahvilin satın alınması	2.000	2.000
31.Ara.08	102. BANKALAR 240 BAĞLI MENKUL KIYMETLER 240..01 İTFA EDİLMİŞ MALİYET İLE ÖLÇÜLEN 642 FAİZ GELİRLERİ Faiz gelirin tahakkuk etmesi ve faiz tahsilatı	144 65	209
31.Ara.09	102. BANKALAR 240 BAĞLI MENKUL KIYMETLER 240..01 İTFA EDİLMİŞ MALİYET İLE ÖLÇÜLEN 642 FAİZ GELİRLERİ Faiz gelirin tahakkuk etmesi ve faiz tahsilatı	144 72	216
31.Ara.10	102. BANKALAR 240 BAĞLI MENKUL KIYMETLER 240..01 İTFA EDİLMİŞ MALİYET İLE ÖLÇÜLEN 642 FAİZ GELİRLERİ Faiz gelirin tahakkuk etmesi ve faiz tahsilatı	144 79	223
31.Ara.10	654. KARŞILIK GİDERLERİ 119. MENKUL KIYMET DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ KARŞILIGI ²⁵ Değer düşüklüğünün muhasebeleştirilmesi	249	249

24 TDHP'na göre uzun vadeli amaçlarla veya yasal zorunluluklarla elde tutulan hisse senedi dışı menkul kıymetler de bu hesapta izlenir.

25 TMS 39'da itfa edilmiş maliyetinden ölçülen finansal varlıkların değer düşüklüğüne uğraması durumunda varlığın defter değerinin doğrudan veya bir karşılık hesabı kullanılmak sureti ile azaltılabileceği belirtilmiştir.

TMS 39 uygulama rehberi 94. paragraf uyarınca, değer düşüklüğünden sonra faiz geliri gelecekteki nakit akışlarını iskonto etmek için kullanılan faiz oranı kullanılmak suretiyle yeni değer üzerinden hesaplanır. 2010 yılında yapılan değer düşüklüğü muhasebesi sonrası itfa tablosu ve muhasebeleştirme aşğıdaki gibi olmalıdır.

Tablo 5: Değer Düşüklüğü Olması Durumunda İtfa Tablosu

	A	B	C	D	E
Tarih	Faiz Geliri (Ex %10.45)	Faiz Tahsilatı (2.400x%6)	İtfa Edilen Iskonto (A-B)	Değer Düşüklüğü	Defter Değeri (E _{n-1} +C-D)
01.Oca.08					2000
31.Ara.08	209	144	65	-	2065
31.Ara.09	216	144	72	-	2137
31.Ara.10	223	144	79	249	1967
31.Ara.11	206	0	206	-	2173
31.Ara.12	227	0	227	-	2400

31.Ara.11	240 BAĞLI MENKUL KIYMETLER 240.01 İTFA EDİLMİŞ MALİYET İLE ÖLÇÜLEN 642 FAİZ GELİRLERİ Faiz Gelirinin tahakkuk ettirilmesi	206	206
31.Ara.12	240 BAĞLI MENKUL KIYMETLER 240..01 İTFA EDİLMİŞ MALİYET İLE ÖLÇÜLEN 642 FAİZ GELİRLERİ Faiz Gelirinin tahakkuk ettirilmesi	227	227

Daha önceden değer düşüklüğü yapılmış vadeye kadar elde tutulacak olarak sınıflandırılan bir finansal varlıkta sonraki bir dönemde değer düşüklüğüne neden olan olayın ortadan kalktığı tespit edildiğinde değer düşüklüğü iptal edilir. TMS 39 uygulama rehberi paragraf 65 uyarınca, değer düşüklüğü iptali ilgili finansal varlığın defter değerinin, değer düşüklüğünün muhasebeleştirilmemiş olması durumunda, değer düşüklüğünün iptal edildiği söz konusu tarih itibariyle oluşacak olan itfa edilmiş değerinden fazla olamaz.

Örnekte 2011 yılı sonunda borçlanma aracını ihraç eden işletmenin ödeme sıkıntısının ortadan kalktığına tespit edilmesi durumunda iptal edilebilecek maksimum değer düşüklüğü 131 TL'dir (2.304 TL - 2.173 TL). Bu durumda itfa tablosu aşğıdaki gibi olmalıdır.

Tablo 6: Değer Düşüklüğü İptali Olması Durumunda İtfa Tablosu

	A	B	C	D	E
Tarih	Faiz Geliri (Ex%10.45)	Faiz Tahsilatı (2.400x%6)	İtfa Edilen Iskonto (A-B)	Değer Düşüklüğü	Defter Değeri (E _{n-1} +C-D)
01.Oca.08					2000
31.Ara.08	209	144	65	-	2065
31.Ara.09	216	144	72	-	2137
31.Ara.10	223	144	79	249	1967
31.Ara.11	206	0	206	-131	2304
31.Ara.12	240	144	96	-	2400

Değer düşüklüğünün iptal edilmesi durumunda 2011 ve 2012 yılı sonlarında yapılacak muhasebeleştirme aşağıdaki gibidir.

31.Ara.11	119. MENKUL KIYMET DEĞER DÜŞÜKLÜĞÜ KARŞILIĞI	131	
	644. KONUSU KALMAYAN KARŞILIKLAR		131
	Değer düşüklüğünün iptali		
31.Ara.12	102. BANKALAR	144	
	240 BAĞLI MENKUL KIYMETLER	96	
	240.01 İTFA EDİLMİŞ MALİYET İLE ÖLÇÜLEN		
	642 FAİZ GELİRLERİ		240
	Faiz gelirinin tahakkuk ettirilmesi ve faiz tahsilatı		

Tahviller VUK'na göre borsa rayıcı ile değerlenir, borsa rayıcı yoksa alış bedeline vadesinde elde edilecek gelirin edinim tarihinden değerleme gününe kadar geçen süreye isabet eden kısmının eklenmesi suretiyle hesaplanır. İşletme tahvilin borsa rayıcı olmasına rağmen, tahvili itfa edilmiş maliyeti ile ölçmeyi tercih edebilir

(Sağlam, Yolcu & Eflatun, 2012). Bu durumda tahvilin muhasebe değeri ile vergiye esas değeri arasındaki fark ertelenmiş vergi etkisi yaratacaktır. Söz konusu tahvilin borsa rayıcının Tablo 7'de ki gibi olması durumunda oluşacak ertelenmiş vergi etkisi aşağıdaki gibi muhasebeleştirilmelidir.

Tablo 7: Vadeye Kadar Elde Tutulacak Yatırımda Değer Düşüklüğü'nün Ertelemiş Vergi Etkisi

Tarih	Muhasebe Değeri*	Vergiye Esas Değeri (Borsa Rayici)	Fark	Ertelemiş Vergi Etkisi
01.Oca.08	2000	2000	-	-
31.Ara.08	2065	2065	-	-
31.Ara.09	2137	2200	63 İGF	12,6 Ertelemiş Vergi Varlığı
31.Ara.10	1967	1500	467 VGF	106** Ertelemiş Vergi Yükümlülüğü
31.Ara.11	2304	2304	-	
31.Ara.12	2400	2400		

* Tablo 6'dan elde edilen değerlerdir.

** Dönemin ertelenmiş vergi yükümlülüğü 93,4 TL (467 TLx%20). Kümülatif ertelenmiş vergi yükümlülüğü 93,4 TL+12,6 TL=106 TL

2009 yılı bilanço gününde tahvilin vergiye esas değerinin yani borsa rayicinin muhasebe değerinden 63 TL fazla olması daha sonra vergiden indirilebilecek geçici bir fark oluşturmuş ve bu farkın etkisi ertelenmiş vergi varlığı olarak muhasebeleştirilmiştir. İzleyen dönem sonunda tahvilin borsa rayici tahvili ihrac edenin finansal sıkıntısı nedeni ile düşmüş ve itfa edilmiş maliyetinin altına inmiştir. 2010 yılı sonu tahvilin muhasebe değerinin vergiye esas değerinden fazla olması 467 TL'lik daha sonra vergilendire-

lecek geçici bir fark oluşturmuştur. Ancak TMS 12 gereğince dönem sonlarında tespit edilen vergi etkisi dönemin ertelenmiş vergi alacak veya borçlarının eğer varsa daha önceki dönemlerde oluşan vergi alacak ve borçları ile farkı alınmak suretiyle hesaplanmaktadır. Dolayısıyla 2010 yılında muhasebeleştirilecek ertelenmiş vergi yükümlülüğü bir önceki yılki ertelenmiş vergi alacağı yaratan geçici fark ortadan kalktığından bunu da içerecek kümülatif tutar olmalıdır.

31.Ara.09	280 GELECEK YILLARA AİT GİDERLER 280.01 ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI	12,6	
	691 DÖNEM KARI VERGİ VE DİĞER YASAL YÜKÜMLÜLÜK KARŞILIĞI		12,6
	Tahvilin borsa rayici ile itfa edilmiş maliyeti arasındaki farkın ertelenmiş vergi etkisi		
31.Ara.09	901. MATRAHA EKLENECEK TUTAR	63	
	903. MATRAHA EKLENECEK TUTARLAR ALACAKLI		63
31.Ara.10	691 DÖNEM KARI VERGİ VE DİĞER YASAL YÜKÜMLÜLÜK KARŞILIĞI	106	
	481. GİDER TAHAKKUKLARI ²⁶ 481.01 ERTELENMİŞ VERGİ YÜKÜMLÜLÜĞÜ		106
	Tahvilin borsa rayici ile itfa edilmiş maliyeti arasındaki farkın ertelenmiş vergi etkisi (12,6+93,4)		

26 Mevcut TDHP'nda "48x. Ertelemiş Vergi Yükümlülüğü" gibi bir hesap mevcut olmadığından "481 Gider Tahakkukları" Hesabına kaydedilmesi uygun görülmüştür.

31.Ara.10	902 MATRAHTAN DÜŞÜLECEK TUTAR	467	
	904 MATRAHTAN DÜŞÜLECEK TUTAR ALACAKLI		467

4.3. Kredi ve Alacaklarda Değer Düşüklüğü ve Değer Düşüklüğü'nün İptali

İtfa edilmiş maliyetinden ölçülen kredi ve alacakların, değer düşüklüğüne uğradığına dair tarafsız bir gösterge olması durumunda, finansal varlığın gelecekte yaratması beklenen tahmini nakit akışlarının (henüz oluşmamış gelecekteki kredi zararları hariç) finansal varlığın orijinal faiz oranı (diğer bir ifadeyle, ilk muhasebeleştirme sırasında hesaplanan etkin faiz oranı) üzerinden iskonto edilerek hesaplanan bugünkü değeri ile defter değeri arasındaki fark değer düşüklüğü zararı olarak tespit edilir. Tespit edilen değer düşüklüğü neticesinde alacağın defter değeri, doğrudan veya bir karşılık hesabı kullanılmak suretiyle azaltılabilir.²⁷ Vergisel açıdan bakıldığında, TMS 39'a göre değer düşüklüğünü gösteren tarafsız göstergeler²⁸ VUK'nda belirtilen şüpheli alacaklar tanımına²⁹ uymadığında karşılık yoluyla giderleştirilen değer düşüklüğü kanunen kabul edilmeyen gider olacaktır. Bu durumda alacağın muhasebe değeri vergiye esas değerinden düşük olacak ve bu indirilebilir geçici fark ertelenmiş vergi varlığı olarak muhasebeleştirilecektir.

Örneğin 12.000 TL'lik ticari alacağı borçlu tarafın önemli finansal sıkıntı içinde olması nedeniyle şüpheli hale gelen işletme herhangi bir teminatı olmayan³⁰ bu alacağının tamamı için karşılık ayırırsa, alacak henüz dava veya icra safhasında olmadığından karşılık yoluyla giderleştirilen tutar kanunen kabul edilmeyen gider olacak ve ertelenmiş vergi etkisi yaratacaktır.

654 KARŞILIK GİDERLERİ	12.000	
129 ŞÜPHELİ TİCARİ ALACAKLAR KARŞILIĞI		12.000
901. MATRAHA EKLENECEK TUTAR	12.000	
903. MATRAHA EKLENECEK TUTARLAR ALACAKLI		12.000
280 GELECEK YILLARA AİT GİDERLER 280.01 ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI	2.400	
691 DÖNEM KARI VERGİ VE DİĞER YASAL YÜKÜMLÜLÜK KARŞILIĞI		2.400
(12.000x%20)		

27 TDHP'nda alacaklarla ilgili değer düşüklüğünün kaydedilebileceği "129 Şüpheli Ticari Alacaklar Karşılığı" ve "139 Şüpheli Diğer Alacaklar Karşılığı" hesapları mevcuttur.

28 Bölüm 4'de belirtilen.

29 VUK madde 323: Ticari ve zirai kazancın elde edilmesi ve idame ettirilmesi ile ilgili olmak şartıyla;

- Dava veya icra safhasında bulunan alacaklar;
- Yapılan protestoya veya yazı ile bir defadan fazla istenilmesine rağmen borçlu tarafından ödenmemiş bulunan dava ve icra takibine değmeyecek derecede küçük alacaklar; şüpheli alacak sayılır.

30 Teminatlı alacaklarda bu ayrılan karşılık teminattan geri kalan miktar kadardır (VUK m.323).

5. Sonuç

Finansal varlıkların sunumu, muhasebeleştirilmesi, ölçümü ve değer düşüklüğü muhasebesi ile ilgili halen yürürlükte olan TMS 32 Finansal Araçlar: Sunum, TFRS 7 Finansal Araçlar ve Açıklamalar, TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme standartlarının yanı sıra henüz yürürlükte olmayan, geliştirilmeye devam edilen ve isteğe bağlı olarak erken uygulanabilecek TFRS 9 Finansal Araçlar standardı bulunmaktadır.

Bu çalışmada türev ürünler dışında kalan finan-

sal varlıklardaki değer düşüklüğünün ve değer düşüklüğü iptallerinin TMS 39 uyarınca muhasebeleştirilmesi ve TMS 12'ye göre vergisel açıdan incelenmesi üzerinde durulmuştur. Henüz Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ile uyumlu yeni bir hesap planının yayınlanmamış olması dolayısıyla yapılacak muhasebeleştirme-lerdeki karışıklıklara açıklık getirmek amacıyla, finansal varlıklardaki değer düşüklüğünün mevcut Tek Düzen Hesap Planı'na göre nasıl muhasebeleştirileceği örnekler üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Alfredson, K., Leo, K., Picker, R., Loftus, J., Clark, K., & Wise, V. 2009. Applying International Financial Reporting Standards, 2nd Edition, Wiley.
- Anwer S. A., Michael N., & Dechun W., 2009. Does Mandatory Adoption of International Financial Reporting Standards Improve Accounting Quality? Preliminary Evidence. Available at SSRN <http://papers.ssrn.com>
- Armstrong, C.S., Barth, M., Jagolinzer, A., & Riedl E., 2010. Market Reaction to the Adoption of IFRS in Europe. *The Accounting Review*. Vol. 85: 31–61.
- Barth, M.E., Landsman, W.R., & Lang, M.H. 2008. International Accounting Standards and Accounting Quality. *Journal of Accounting Research*, Vol.46, No:3. DOI: 10.1111/j.1475-679X.2008.00287.x
- Callao,S., & Jarne,J.I. 2010. Have IFRS Affected Earnings Management in the European Union?, *Accounting in Europe*, Vol. 7, No.2
- Chen,H.,Tang,Q.,Jiang,Y.,Lin,Z. 2010. The Role of International Financial Reporting Standards in Accounting Quality: Evidence from the European Union, *Journal of International Financial Management and Accounting*, Vo. 21, No.3: 220-278.
- Christensen, H. B., Lee, E., & Walker, M.,. 2008. Incentives or Standards: What Determines Accounting Quality Changes Around IFRS Adoption?, Working Paper. University of Chicago. Available at SSRN http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1013054
- Daske, H., Hail,L., Leuz,C., & Vendi, R.,. 2008. Mandatory IFRS Reporting Around the World: Early Evidence on the Economic Consequences. *Journal of Accounting Research*. Vol.46: 065- 1142.
- Hung, M., & Subramanyam, K.R. 2004. Financial Statement Effects of Adopting International Accounting Standards: The Case of Germany. ssrn.com/abstract=622921
- Kaya, İ., 2003. FASB-IASB Anlaşması ve Global Finansal Muhasebe Standartlarına Doğru. İSMMM Uluslararası Muhasebe Sempozyumu 6. <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/sempozyum/06Sempozyum/4Oturum/Idil-Kaya.pdf>
- Sağlam, N., Yolcu, M. & Eflatun, A.O. 2012. UFRS Uygulama Rehberi. Hipotez Yayınları.
- TFRS 7 Finansal Araçlar ve Açıklamalar
http://kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2013/TFRS/TFRS_7.pdf
- TFRS 9 Finansal Araçlar http://kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2013/TFRS/TFRS_9_%282%29.pdf
- TMS 12 Gelir Vergileri http://kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2013/TMS/TMS12.pdf
- TMS 32 Finansal Araçlar: Sunum http://kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2013/TMS/TMS32.pdf
- TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçme
http://kgk.gov.tr/contents/files/TFRS_2013/TMS/TMS39.pdf
- Vantendelo,B.,Vanstraelen,A., 2005. Earnings Management Under German GAAP Versus IFRS,*European Accounting Review*, Vol.14 No.1: 155–180.
- Vergi Usul Kanunu <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1028>
- Zeghal,D.,Chtourou,S.,& Sellami,Y.2011.An Analysis of the Effect of Mandatory Adoption of IAS/IFRS on Earnings Management, *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, Vol. 20 No.2: 61–72.

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ DERGİSİ

YAYIN KOŞULLARI

- 1- Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- 2- Dergide basılması önerilecek yazılar, derginin biçim kurallarına kesinlikle özen gösterilerek hazırlanmalı ve değerlendirme sürecine girmek üzere Yayın Kurulu'nun yazışma adresine gönderilmelidir. Dergide yayınlanacak yazıların yazım ve dilbilgisi kurallarına uygun olması şarttır. Bu kurallara uygun olan yazılar, Yayın Kurul'nca ilk değerlendirilmesi yapıldıktan sonra hakeme / hakemlere gönderilecek, hakemden / hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, yazardan rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da geri çevrilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayınlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.
- 3- Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLARI

- 1- Yazılar, Microsoft Windows Word veya Mac OS QuarkXPress programla yazılmalı ve CD - DVD veya Flash diske kaydedilerek dergiye gönderilmelidir.
- 2- Yazılar 3 kopya olarak, A4 boyutundaki kağıdın bir yüzüne 1.5 aralıkla, Times karakterinde, 12 punto ile yazılmalıdır.
- 3- Yazının ilk sayfasında aşağıdaki bilgilere yer verilmelidir:
 - i. Yazının başlığı, büyük harf, 16 punto ve bold yazılmalıdır.
 - ii. Başlığın sağ alt tarafında yazarın ünvanı ve adı gösterilmelidir.
 - iii. Yazarın bağlı bulunduğu kuruluş, varsa yazarın e-posta adresi sayfanın dipnotunda gösterilmelidir.
 - iv. İlk sayfada, makelenin en az 100 en çok 200 kelimeyi geçmeyen, Türkçe ve İngilizce (başlık da dahil olmak üzere) özetleri yer almalıdır.
 - v. Özetlerin altında anahtar sözcükler (key words) bulunmalıdır.

- 4- Giriş ve sonuç bölümleri de dahil olmak üzere yazının tüm bölümleri ve başlıkları numaralandırılmalı ve bold yazılmalıdır.
- 5- Tablo içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, grafik, vb.) “şekil” olarak adlandırılmalıdır. Tablo ve şekillere başlık (sıra numarası ve ad) verilmelidir. Tablolarda başlıklar üstte, şekillerde ise altta yazılmalı, varsa bunlara ilişkin kaynak bilgileri de altta yer almalıdır.
- 6- Dipnotlar, metin içerisinde numaralandırılmalı ve kaynak bilgileri sayfanın altında yer almalıdır.
- 7- Kaynakların gösterilmesinde, yayın bilgileri metnin sonunda, **KAYNAKÇA** başlığı altında aşağıdaki örneklerde olduğu gibi düzenlenmelidir.

Lucey, Terry, **Costing**, 4th Edition, DP Publications Ltd. London, 1993.

Gavens, John J. ve Robert W. Gibson, “An Australian Attempt to Internationalize Accounting Professional Organizations”, **The Accounting Historians Journal**, December 1992, Volume19, Number 2, s. 79-103.

Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, Kanun No: 3568, 13 Haziran 1989 tarih ve 20194 sayılı Resmi Gazete.

- 8- Yazılar, kaynakça ve şekillerle birlikte en çok 25 sayfa olmalıdır.
- 9- Dergiye gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu, yazarın yazı için “basıla” verdiği kabul edilecektir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması, yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.
- 10- Çalışma bir dilekçe ile birlikte gönderilmelidir. Dilekçe de iletişim adresi, T.C.Kimlik no, telefon bilgileride yer almalıdır.

Yazışma Adresi

Ali E. DOĞANOĞLU

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi

Şehit Gonenç Sk. No:28/3 06570 **Anıttepe/ANKARA**

Tel : (0.312) 230 04 51 - 52

Faks : (0.312) 230 04 97

e-posta : alid@turmobil.org.tr

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ Dergisi, yılda dört sayı olarak yayınlanan hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazılarda öne sürülen fikirler, yazarların kişisel görüşleridir.

Copyright ©

Dergide çıkan yazılar, diğer gerçek ve tüzel kişiler tarafından kısmen dahi olsa çoğaltılamaz ve yayınlanamaz. Yazıların başka yayın organlarınınca yayınlanması ancak Yayın Kurulu'ndan alınacak yazılı izin ve kaynak gösterilmesi koşulu ile mümkündür.

